



# STUDIUM

---

**Revista studenților, masteranzilor și doctoranzilor în istorie  
FACULTATEA DE ISTORIE, FILOSOFIE ȘI TEOLOGIE  
UNIVERSITATEA „DUNĂREA DE JOS” DIN GALAȚI**

**VII / 2014**



# STUDIUM

---

**Revista studenților, masteranzilor și doctoranzilor în istorie  
FACULTATEA DE ISTORIE, FILOSOFIE ȘI TEOLOGIE  
UNIVERSITATEA „DUNĂREA DE JOS” DIN GALAȚI**

**VII / 2014**



**"The Lower Danube" University of Galati, Romania  
Faculty of History, Philosophy and Theology  
Department of History, Philosophy and Sociology**

**Address: Romania, Galati, Str. Domneasca nr. 111,  
Code 800.201, room AS 007**

**e-mail: studium.ugal@gmail.com**

## **STUDIUM**

---

**Revista studenților, masteranzilor și doctoranzilor în istorie**

### **SCIENTIFIC COMMITTEE:**

**Ph.D. Constantin ARDELEANU  
Ph.D. Ionel CÂNDEA  
Ph.D. Ovidiu COTOI  
Ph.D. George ENACHE  
Ph.D. Aurel IACOB  
Ph.D. Mihaela Denisia LIUȘNEA  
Ph.D. Cristian LUCA  
Ph.D. Silviu LUPAȘCU  
Ph.D. Decebal NEDU  
Ph.D. Constantin I. STAN  
Ph.D. Ion ȘIȘCANU  
Ph.D. Arthur TULUȘ**

### **EDITORIAL BOARD:**

**Editor in Chief:  
Cristian CONSTANTIN**

**Scientific secretary:  
Corina BUȚEA**

**Editors:  
Florin Daniel MIHAI  
Bogdan RUSU  
Claudiu SACHELARIE**

**Layout: Cristian CONSTANTIN**

**STUDIUM journal is indexed in international databases such as Central and Eastern European Online Library [CEEOL] and Index Copernicus.**

**Front cover:** „Notre-Dame de Sion” Institute, in present office for the Faculty of History, Philosophy and Theology, "The Lower Danube" University of Galati, Romania.

**ISSN 2248 – 2164**

**ISSN – L 2248 – 2164**

## CUPRINS / SUMMARY

<i>In memoriam lect. univ. dr. Aurel IACOB</i> .....	5
<b>Cronica / Chronicle</b>	
<b>Bogdan RUSU</b>	
Vase de război în lumea elenistică (aparitia și evoluția poliremelor).....	7
<i>Warships in the Hellenistic world (The emergence and evolution of polyremes)</i>	
<b>Mihai DRAGNEA</b>	
Cruciada albigensă și apariția Inchiziției. Considerații istorice.....	21
<i>The Albigensian Crusade and the appearance of the Inquisition. Historical considerations</i>	
<b>Paradigme / Paradigms</b>	
<b>Cristian CONSTANTIN</b>	
Propagandă și spionaj la Dunărea de Jos. Cazul consulatelor străine (1930 - 1940).....	33
<i>Propaganda and spying at the Lower Danube. The case of the foreign consulates (1930-1940)</i>	
<b>Ionuț Alexandru DRĂGHICI</b>	
Serviciul special de informații și rebeliunea legionară.....	47
<i>Special Intelligence Service and the legionary rebellion</i>	
<b>Corina BUȚEA</b>	
Ideea de coadă în memorialistică.....	57
<i>The idea of queuing in the memorialistic literature</i>	
<b>Florin Daniel MIHAI</b>	
Procesul de la Helsinki și importanța Comisiei pentru Securitate și Cooperare în Europa.....	69
<i>The Helsinki Process and the importance of the Commission on Security and Cooperation in Europe</i>	
<b>Recenzii și note bibliografice</b>	
<b>Book reviews and bibliographical notes</b>	
Sarah Snyder, <i>Human Rights Activism and the End of the Cold War, A Transnational History of the Helsinki Network</i> [Mișcarea pentru drepturile omului și sfârșitul Războiului Rece, O istorie transnațională a rețelei Helsinki], New York, Cambridge University Press, 2013, 304 p. <b>(Florin Daniel MIHAI)</b> .....	89



**In memoriam lect. univ. dr. Aurel IACOB  
(1957 – 2014)**



Aurel Iacob a făcut parte dintre întemeietorii învățământului istoric la Dunărea de Jos, fiind printre cadrele didactice care, imediat după anul 1990, au înființat și predat la specializările Istorie – Geografie, Istorie – Filosofie, Istorie – Limba Engleză și Istorie.

A absolvit cursurile Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, instituție unde a finalizat și teza de doctorat cu titlul *Țara Moldovei în vremea domniei lui Ștefan Tomșa al II-lea*, publicată în anul 2010 la Editura Istros a Muzeului Brăilei. A beneficiat de stagii de documentare și perfecționare în țară și în străinătate (Universita degli Studi Ca’Foscari di Veneția, Italia), iar în cadrul facultății gălățene a predat cursuri de istorie medievală românească și universală, instituții medievale și relațiile Țărilor Române cu Imperiul otoman.

Dincolo de activitatea sa profesională, Aurel Iacob a fost un om de o mare sensibilitate, un prieten de nădejde pentru cei dragi, un părinte și soț iubitor în familie.

***Dumnezeu să îl odihnească în pace!***





**Bogdan RUSU\***

**VASE DE RĂZBOI ÎN LUMEA ELENISTICĂ  
(APARIȚIA ȘI EVOLUȚIA POLIREMELOR)**

***Warships in the Hellenistic world  
(The emergence and evolution of polyremes)***

**Abstract:** *During the Hellenistic period, various kings built numerous new types of warships which offered them new possibilities in combat, but which were also a way to show their greatness in front of their own subjects or of the rival kingdoms. Now there were built warships with four, five, eight, ten or twelve oars, equally efficient and inefficient, as it was proven during naval battles.*

**Keywords:** *Hellenistic world, polyremes, oars, Alexander the Great, diadochi.*

\* \* \*

În secolul IV î.Hr. asistăm la apariția a noi tipuri de vase de război cu rame, ca urmare a rivalității structurilor fenicieni, greci, cartaginezi. La începutul secolului IV î.Hr., conform lui Diodor, constructorii tiranului Dionisios din Siracuză sunt creditați pentru crearea quadrimelor și quinqueremelor, în timp ce Plinius și Clement din Alexandria consideră cartaginezii vinovați de apariția quadrimelor<sup>1</sup>. Flota aflată sub conducerea lui Dionisios număra 200 de vase de război la asediul Motyiei în 397 î.Hr.<sup>2</sup>. În timpul domniei sale conform relatării lui Aelian, Dionisios se afla în posesia unei flote de 400 de vase, quinquereme și sextere. Vasul său amiral era reprezentat de o quinquereme și este improbabil ca flotă să fie alcătuită exclusiv din quinquereme și sextere. Diodor este cel care îl creditează pe Agatocles cu introducerea sexterelor în cadrul flotei<sup>3</sup>.

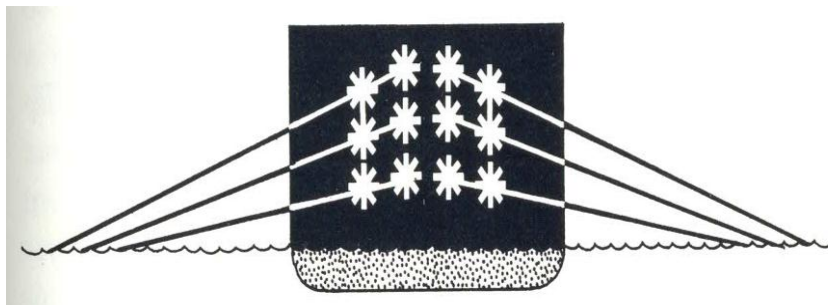
---

\* Professor, M.A. degree, Buzău, Romania; bogdanrrusu@yahoo.com.

<sup>1</sup> Diodor, *The Historical Library*, XIV.41.3; XIV.42.2; Plinius, *Naturalis Historiae*, VII.207; Clement, *Stromata*, I.75.10.

<sup>2</sup> Diodor, *op. cit.*, XIV.47.7.

<sup>3</sup> Aelia, *Varia Historia*, VI.12; Diodor, *op. cit.*, XXI.16.



**Fig.1. Dispunerea ramelor în cazul hexerei<sup>4</sup>**

Poliremele considerate extensii ale triremei, propulsate de bănci suprapuse de vâslași, fiecare dispus la câte o ramă. O altă teorie susține că navele erau propulsate de echipaje dispuse pe o singură bancă, iar mai mulți oameni vâsleau la aceeași ramă, numele vasului fiind dat de numărul de vâslași al unei rame. Se pare că poliremele au evoluat în trei stagii, de la triremă la sexteră, în prima parte a secolului IV î.Hr., de la sexteră la cele cu 16 rânduri de vâsle, între 315-288 î.Hr., iar apoi, ultima etapă între 288-246 î.Hr., în care asistăm la cele mai importante construcții. Flota rodiană utiliza quadrireme în același mod în care atenienii foloseau triremele, ca un vas rapid și ușor de manevrat în cadrul atacurilor cu berbecul.

Quadriremele și quinqueremele erau asemănătoare triremelor apelând însă la un echipaj redus numeric. Creșterea puterii de vâslire, obținut prin dispunerea a doi oameni la o ramă putea menține structura suprapusă a băncilor pentru vâslișii. După secolul IV î.Hr. în prim planul tacticii în înfruntărilor navale se află abordajul, iar navele vor fi utilizate ca mijloace de transport pentru soldați sau catapulte. Un rol important în utilizarea catapultelor ca armament al vaselor l-a avut Demetrius, care a apelat la vase cu structură suprapusă<sup>5</sup>. Demetrius a apelat la tehnica mai multor vâslași pe ramă, reducând numărul de vâslași specializați. În secolul IV î.Hr., o quinqueremă putea avea două bănci cu doi oameni per ramă și o a treia bancă cu un singur om la ramă, iar la sfârșit secolului bănuim că putea fi dispuși cinci oameni per ramă sau în cazul quadriremei, patru oameni per ramă. Totodată, tot în cazul quinqueremei poate fi vorba și de o structură suprapusă, cu două bănci cu trei oameni pe un nivel superior și două la nivelul inferior. Structura sexerei putea fi cu o singură bancă sau două bănci, cu patru oameni la o ramă superioară și doi oameni la o ramă situată mai jos sau trei oameni pentru fiecare ramă. Similitudini putem remarca și în cazul hepterei și octerei<sup>6</sup>. Pentru un vas cu nouă rânduri de

<sup>4</sup> Fik Meijer *A history of seafaring in the classical world*, London&Sydney, Croom Helm, 1986, p. 119.

<sup>5</sup> Lionel Casson *Ships and Seamanship in the Ancient World*, Princeton, Princeton University Press, 1971, p. 102.

<sup>6</sup> *Ibidem*, p. 106.

rame cel mai probabil era vorba de o structură cu două rânduri de bănci, cu cinci oameni pentru fiecare ramă de la un nivel superior și câte patru oameni pentru ramele situate mai jos.

Disponerea ramelor la aceste noi tipuri de vase a fost îndelung dezbătută, iar concluziile împărțite în trei teorii. Prima teorie prevedea disponerea vâslașilor în același mod ca la trireme, patru sau cinci vâslași, unul deasupra celuilalt, fiecare cu propria ramă. Însă, vase cu o asemenea înălțime nu erau în bună stare de navigabilitate. O a doua teorie presupune că patru sau cinci vâslași așezați pe aceeași bancă utilizau aceeași ramă. Principala obiecție adusă acestei teorii este aceea că vâslașii trebuiau dispuși la aceeași înălțime. O a treia teorie susține că un anumit număr de vâslași erau așezați pe aceeași bancă și la aceeași ramă, iar băncile dispuse la înălțimi diferite. Disponerea echipajului în cadrul quadrimelor, quinremelor și mai târziu a hexerelor ar fi putut fi astfel: 1. pentru hexeră, se menținea aranjamentul talamiților, traniților și zigiților, așa cum era cazul triremei, folosit sistemul celor două bănci și câte doi oameni la o vâslă; 2. în cazul quinquremei, un talamit dispus pe linia apei, doi zigiți pe punte, iar doi traniți deasupra zigiților, iar ramele talamiților mai scurte decât cele ale colegilor așezați la înălțime; 3. pentru quadrimere, vorbim de două rânduri de vâslași, cu rame de aceeași lungime<sup>7</sup>.

În epoca elenistică, când vasul de linie era în general quadrimera, sau un vas mai mare, trirema a intrat în rând unităților ușoare<sup>8</sup>. Odată cu apariția navelor grele, în majoritatea flotelor acestea erau prevăzute cu o punte pentru soldați, în timp ce trirema a fost eliberată de orice suprastructură pentru a opera cât mai bine în noul rol de membru al contingentelor de vase ușoare. Trirema a continuat să fie folosită ca vas de linie acoperit de puterile navale mai mici. În timp ce trirema continua să fie folosită în ambele sale forme, pentecontera a dispărut din marile flote. Cu toate acestea, la începutul secolului IV î.Hr. dar și la jumătatea secolului al III-lea î.Hr. Pentecontera este atestată pentru orașele grecești din sudul Italiei<sup>9</sup>. Însă nu se precizează dacă este vorba despre varianta cu un singur rând de rame sau o variantă mai târziu cu două rânduri. Acest tip de vas a dispărut din istoria navală, cel puțin sub acest nume, deși există o mențiune la Strabon, cum că la sfârșitul secolului II î.Hr. a fost construit un vas asemănător penteconterei<sup>10</sup>.

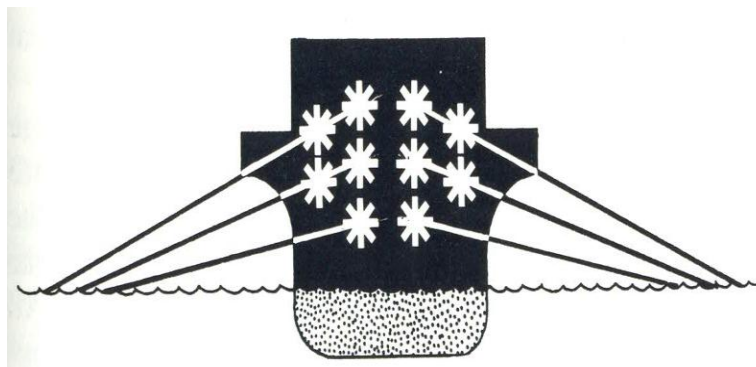
---

<sup>7</sup> Roger Anderson *Oared Fighting Ships; From Classical Times to The Coming of Steam*, Percival Marshal, Londra, 1962: 21-30; Lucien Basch *Phoenician Oared Ships*, în „Mariner's Mirror”, nr. 55, 1969, pp. 239-240; Lionel Casson, *op.cit.*, pp. 99-102; Fik Meijer, *op. cit.*, pp. 115-118.

<sup>8</sup> Polibius, *Istoriei*, V.62.3.

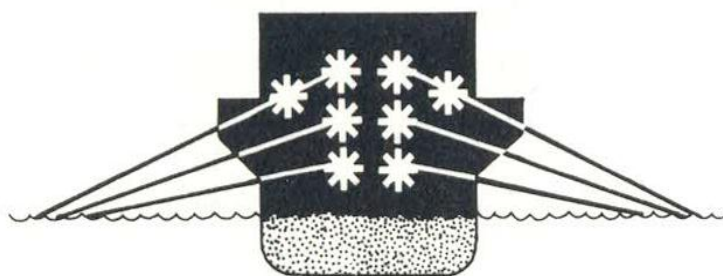
<sup>9</sup> Polibius, *op.cit.*, I.20.14; Lionel Casson, *op. cit.*, p. 124.

<sup>10</sup> Strabon, *Geografia*, II.99.



**Fig.2. Dispunerea ramelor în cazul quinqueremei<sup>11</sup>**

Aceste vase erau mai robuste decât triremele. Puntea acoperea întreaga suprafață a vasului, iar toți vâslașii erau protejați de punte. Întărirea punții a dus și la o mai bună construcție a carenei vasului. De asemenea, asistăm la o modificare a punții, astfel încât a putut fi transportat un număr mai mare de trupe, arcași, prăștiași, sulitași, etc<sup>12</sup>. Există opinia că quinquerema a apărut înaintea quadriremei. Quadrirema cu două nivele a dublei manevrării a ramei reprezintă o evoluție de la pentecontera cu două nivele cu un singur vâslaș. Quinquirema, cu trei nivele de rame, două cu doi oameni la ramă și cinci rânduri de vâslași dispuse longitudinal pe ambele părți ale navei<sup>13</sup>. Comparativ cu o triremă, quadrirema ca un vas mai mic cu două niveluri era mai ușor de construit, iar datorită dispunerii vâslașilor la ramă necesita și un echipaj mai mic, iar vitezei și manevrabilității superioare era preferată quinquiremei.



**Fig. 3. Dispunerea ramelor în cazul quadriremei<sup>14</sup>**

<sup>11</sup> Fik Meijer, *op. cit.*, p. 119.

<sup>12</sup> *Ibidem*, p. 121.

<sup>13</sup> James Morrison, *Greek and Roman Oared Warships*, Oxford, Oxford University Press, 1996, p. 2.

<sup>14</sup> Fik Meijer, *op. cit.*, p.120.

În lumea greacă, cea mai veche mențiune a prezenței quadriremelor este atestată în 330-329 î.Hr. la Atena, unde o listă navală prezintă un număr de 18 quadrireme. În anul 325 î.Hr. sunt atestate 50 de quadrireme și 7 quinquere<sup>15</sup>. Quinquerema era mai puternică decât quadrirema, deși ambele excelau la înfruntările proră la proră cu trirema. Quinquerema, fiind mai înaltă decât trirema și quadrirema iar acest lucru sporea eficiența proiectilelor aruncate de pe puntea sa. În cazul ciocnirilor avantajul aparținea vasului care avea un cârmaci mai experimentat, care știa în ce punct să lovească vasul advers, un echipaj care să știe când să accelereze și când să se retragă și de asemeni soldați care știu cum să trateze aceste înfruntări navale care de multe ori ajungea să se dispute asemeni celor terestre<sup>16</sup>. Aceste vase erau prevăzute cu un berbec de bronz acoperit de un strat de cupru<sup>17</sup>.

În epoca elenistică elementele de bază ale confruntărilor navale sunt: încrederea pe arme cu rază lungă, arcași, sulitași, catapulte, folosirea artileriei, ciocnirea frontală, folosirea unităților de vase mai mici împotriva celor de linie, focul, clești de fier și tehnica abordajului, utilizarea unui ponton pentru a permite mișcarea soldaților și lupta om la om pe spații înguste și atunci când nu pot fi realizate diferite manevre<sup>18</sup>. Majoritatea poliremelor erau acoperite, de o punte situată deasupra vâsleșilor și întinsă pe întreaga suprafață a vasului. Puntea urmărea linia bordului și oferea protecția și furchetului, care era mult mai expus la coliziuni în timpul luptelor. La sfârșitul secolului IV î.Hr., prova vasului era neornamentată, masivă și cu un capăt sferic sau conic. La mijlocul secolului III î.Hr., capătul rotunjit va deveni ornamentat, iar berbecul alcătuit din trei vârfuri<sup>19</sup>.

Rama cârmă a vasului cu 40 rânduri de rame a lui Ptolemeu al IV-lea avea aproximativ 14 metri lungime, astfel cârmaciul de la pupă se află la aproximativ șapte metri deasupra apei. Astfel navele mai mari decât cea cu 11 rânduri de rame, aveau avantajul că erau foarte greu de abordat datorită înălțimii lor. Introducerea a mai multor oameni per ramă a dus la o modificare a suportului ramelor, la apariția unui cadru care urmărește în linie dreaptă cadrul navei, care cuprinde fiecare ramă de la fiecare nivel, ramele de la un nivel superior fiind poziționate chiar deasupra celor de la nivelul inferior. În privința armamentului poliremele difereau celelalte nave. Deși tehnica lovirii vasului inamic rămâne standard, ea este acum subordonată acțiunii soldaților și abordajului, dar se foloseau catapulte și arcașii.

<sup>15</sup> Diodor, *op. cit.*, 16.44.6; Fik Meijer, *op. cit.*, p. 123; *Inscriptiones Graecae* II, 1627.275-5.

<sup>16</sup> William Murray, *The Age of Titans. The Rise and Fall of The Great Hellenistic Navies*, Oxford, Oxford University Press, 2012, p. 30.

<sup>17</sup> *Ibidem*, p. 32.

<sup>18</sup> *Ibidem*, p. 72.

<sup>19</sup> Lionel Casson, *op. cit.*, p. 116.



**Fig.4. Reconstituire berbec bronz<sup>20</sup>**

În a doua jumătate a secolului IV î.Hr. sunt atestate triacontere aflate în flota ateniană. Alexandru cel Mare de asemeni a folosit triacontere, printre care și cu două nivele de rame în flota din Babylon sau de pe Indus. La începutul secolului II î.Hr. triaconterele înlocuite cu noi modele<sup>21</sup>. Unul dintre acestea este lembosul, termen ce s-ar traduce prin luntre. La sfârșitul secolului III î.Hr., Filip al V-lea al Macedoniei, a considerat tip de vas potrivit nevoilor sale, astfel încât a fost transformat într-o unitate distinctă a flotei sale<sup>22</sup>. Lembosul era recunoscut pentru viteza și manevrabilitatea sa, dar și pentru faptul că existau mai multe tipuri, unele aveau echipaje de 50 de oameni, unele de 16, unele aveau două nivele de rame, unele doar unul, unele erau dotate cu berbec, în timp ce altele erau destinate a fi vase pentru transport<sup>23</sup>.

Hemiolia, un vas ușor, cu două rânduri de rame, construită în așa fel încât vâslașii și ramele de pe rândul superior dinspre catargul de la pupă puteau fi rapid îndepărtați lăsând o zonă liberă. Acest tip de vas a evoluat într-unul din cele mai uzitate în flotele elenistice triemiolia, pe care îl regăsim pentru prima dată în flota rodienilor<sup>24</sup>. Rodienii au folosit acest vas, care avea trei niveluri de rame în lupta împotriva piraiților. Erau utilizate de asemeni și vase de recunoaștere.

La asediul Tyrului, Alexandru a reușit să formeze o flotă alcătuită din 250 de nave, care includea quadrireme, quinquereme și nave de transport. Arrian prezintă și trireme dar și triacontere ca făcând parte din flota lui Alexandru. Cea mai importantă trăsătură a tacticii folosite de Alexandru cel Mare la asediul Tyrului a fost plasarea artileriei și a altor

<sup>20</sup> William Murray, *op. cit.*, p. 62.

<sup>21</sup> *Inscriptiones Graecae* II, 1629.91-110; Polybius, *op. cit.*, XXI.43.13.

<sup>22</sup> Polybius, *op. cit.*, V.109.1-3.

<sup>23</sup> Strabon, *op. cit.*, II.99; Polybius, *op. cit.*, II.3.1; II.10.3-5; II.18.1.

<sup>24</sup> Diodor, *op. cit.*, XX.93.3-4.

părți din mașina sa de asediu la bordul navelor de război sau de transport. Inginerii săi au început prin a le plasa pe trireme, iar apoi au pus catapultele, berbecii și poduri de asalt pe alte tipuri de vase. Triremele și quadriremele folosite au fost legate în perechi, formând o singură punte, suficient de largă pentru a transporta atât soldați cât și mașinăria de asediu. În părțile laterale dispuse vase de război, unde se afla artileria cu rolul de a-i apăra pe muncitorii care lucrau și de a ataca zidurile orașului. Alte vase, pe care erau așezați alți specialiști încercau îndepărtarea bolovanilor aruncați de tirieni în apă pentru a împiedica avansarea trupelor lui Alexandru. Alte vase din flota sa, în special quadrireme și quinquereme au atacat și scufundat acele nave care blocau intrarea în port<sup>25</sup>.

Aceste nave puteau transporta un număr mai mari de oameni comparativ cu triremele și putea forma și perechi, fiind strâns apropiate una de cealaltă, formând un fel de pod peste care putea trece soldații. Capturarea Tyrului i-a oferit lui Alexandru posibilitatea de a controla sud-estul Mediteranei, iar vasele feniciene care au luat parte la asediu au rămas parte integrantă a flotei lui Alexandru<sup>26</sup>. În timpul marșului în India, Alexandru a dispus construirea unui număr de 80 de triacontere, precum și alte vase mai mici, care să permit soldaților să ajunge pe Indus la ocean<sup>27</sup>. Triaconterele erau de două tipuri, cu două niveluri pentru rame sau un singur nivel. Penteconterele cu două niveluri au apărut cu intenția de a reduce dimensiunile vasului, dar pentru a păstra aceeași putere de vâslire<sup>28</sup>. Alexandru nu neglija importanța antrenamentului pentru echipajele ce făceau parte din flotă, astfel se organizau deseori întreceri, învingătorii fiind recompensați<sup>29</sup>. Alexandru creditat și pentru apariția hepterelor, dar și vaselor cu 10 rânduri de rame<sup>30</sup>.

Dintre diadohi, cel important rol în evoluția construcției vaselor și a războiului naval l-au avut Ptolemeu și Antigonos Monophtalmos. Antigonos a reușit să își impună controlul asupra orașelor porturi feniciene și dorea să își construiască o flotă cu care să i se opună lui Ptolemeu, aflat la conducerea unei părți din flota lui Alexandru cel Mare. Antigonos și fiul său Demetrios urmăreau să preia controlul flotei grecești, descriindu-se ca eliberatorii orașelor grecești de sub jugul macedonean. Între 318-306 î.Hr., au fost patru ocazii în care s-au înfruntat mari flote alcătuite din diferite

---

<sup>25</sup> Diodor, *op. cit.*, XVII.46.2; Curtius Rufus, *Viața și faptele lui Alexandru cel Mare*, IV.3.13; Arrian, *Expediția lui Alexandru cel Mare în Asia*, II.21.5-7; II.24.1.

<sup>26</sup> Arrianus, *op. cit.*, II.16-24; Diodor, *op. cit.*, XVII.40-46.

<sup>27</sup> Arrianus, *op. cit.*, VI.1.1: „După ce-și văzu gata și înșirată la cele două maluri ale râului Hydaspes numeroasa flotă de triacontere și de corăbii hemiolice, cărora trebuie să le adăugăm corăbiile speciale pentru transportul cailor și celelalte corăbii necesare transportului fluvial al unei armate, Alexandru dădu ordin de plecare în josul râului Hydaspes, spre ocean”.

<sup>28</sup> James Morrison, *op. cit.*, p. 10.

<sup>29</sup> Arrianus, *op. cit.*, VII.23.5.

<sup>30</sup> Curtius Rufus, *op. cit.*, X.1.17-19.

tipuri de vase de război cu rame. Prima dintre ele este formarea mării flote a lui Antigonos în 315-314 î.Hr. A doua ocazie se referă la cucerirea Ciprului de către Demetrius în 307 î.Hr., ce îi asigura lui Antigonos controlul asupra surselor de material, vase și oameni din estul Mediteranei. Mai merită menționate invadarea Egiptului din 306 î.Hr. de către Demetrius și Antigonos, dar și atacul asupra Rhodosului din anul 305 î.Hr. Cu toate acestea, în 311 î.Hr. încheiat un tratat care prevedea ca Ptolemeu să conducă Egiptul și Siria, Casandru devenea comandantul supreme al Europei, Lisimah obținea Tracia, iar Antigonos stăpânea întreaga Asie.

În timpul bătăliei navale de la Salamina din 306 î.Hr., Demetrius a folosit cele mai impozante vase existente la acel moment: șapte heptere, vase care erau manevrate de la unul, două, sau trei niveluri de bănci; de către șapte vâslași la o ramă acolo unde era vorba de un singur nivel; de trei sau patru vâslași pe ramă pentru două nivele; patru sau șapte vâslași pe ramă unde erau trei nivele. Flota lui Demetrius totaliza 118 vase printre care și 20 quinquereme și 30 quadrireme. Flota lui Ptolemeu avea un număr de 140 quinquereme și quadrireme. Conform lui Diodor, Demetrius și tatăl său Antigonos aveau la dispoziție, încă din 315 î.Hr. trei vase cu 9 rânduri de vâsle și zece cu 10. Montate pe vase platforme care să ofere spațiu pentru un număr mai mare de soldați, armament, mașini balistice și catapulte. Deși se mențin vechile tactici *diekplous* și *periplous*, bordajul devine din ce în ce mai uzitat<sup>31</sup>.

Demetrius a fost primul care a ajuns în portul Salamina. Flota sa a fost împărțită în două linii. Aripa stângă era format din 7 heptere și 30 quadrireme în prima linie și 10 sextere și 10 quinquereme în cea de-a doua linie. Centrul era alcătuit din trireme, iar aripa dreaptă din 10 quinquereme și restul vaselor de dimensiuni mai mici. Ptolemeu și-a dispus flota pe o singură linie lungă, și-a întărit aripa stângă, care era situată mai aproape de țărm, astfel încât ambele aripi stângi înfruntau aripi drepte mai slabe. În prima parte a luptei, ambele tabere au apelat la mașinile balistice. Apoi ambele flote s-au ciocnit, încercând ca fiecare tabără să obțină avantaj asupra celeilalte. Aripa stângă a flotei lui Demetrius a reușit să străpungă aripa dreaptă a inamicului, iar apoi catapultând numeroase pietre a reușit să o împingă la țărm. Apoi au pătruns în centru, care până la acel moment nu fusese implicat. Aripa stângă ptolemaică a reușit la rândul să își învingă inamicul, dar pornind în urmărirea acestuia pentru a-l distruge a pierdut contactul cu restul flotei. Demetrius și-a interpus vasele în spațiul liber apărut reușind astfel să obțină victoria, distrugând 120 din vasele ptolemaice. 8000 de oameni au murit în timp ce doar 20 din vasele flotei lui Demetrius au fost ușor avariate<sup>32</sup>.

După victoria de la Salamina și cucerirea Ciprului, Antigonos a decis să invadeze Egiptul, în 304-303, un atac atât terestru cât și marin. Flotă

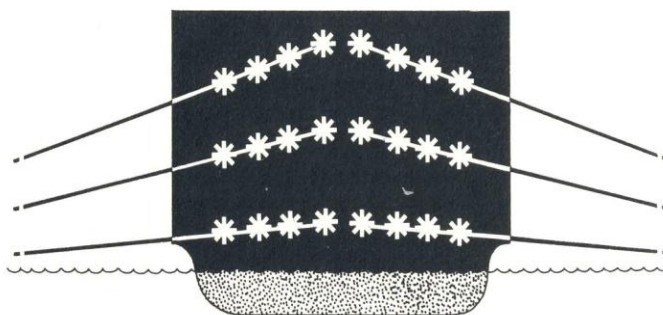
<sup>31</sup> Diodor, *op. cit.*, XIX.62.8; XX.49.2; XX.50.2.

<sup>32</sup> *Ibidem*, XX.49-52; Fik Meijer, *op. cit.*, pp. 133-134.



implicată în acest eveniment format din 150 nave de război, dintre care trireme, quadrireme, quinquereme, dar și 100 vase pentru transport și opusă unei flote ptolemaice alcătuită din quadrireme și quinquereme. Invația Egiptului s-a soldat cu un eșec pentru Antigonos Monophthalmos și fiul său Demetrius<sup>33</sup>.

După înfrângerea de la Ipsos, din 301 î.Hr., în fața unei coaliții formate din Ptolemeu, Casandru, Seleukos și Lisimah, Demetrius a reușit să mențină controlul unei flote numeroase și a numeroase porturi. Din 302 î.Hr. se baza și pe sprijinul orașelor grecești pe care reușise să le unească într-o ligă elenă. Astfel, pe lângă tipurile existente, el a creat noi tipuri, cu 12, 13 sau 16 rânduri de vâsle<sup>34</sup>.



**Fig. 5.**  
**Dispunerea ramelor în cadrul unui vas cu 12 rânduri de vâsle<sup>35</sup>**

În 288 î.Hr. când Demetrius a lansat vasele cu 15 și 16 rânduri de vâsle, Lisimah a încercă să își depășească rivalul, după ce a văzut noile vase ale lui Demetrius. A construit Leontophoros, care a devenit în toată lumea elenistică pentru frumusețea și dimensiunile sale. Memnon, istoric de secol II, care a scris o istorie a orașului său Heraclea, prezintă acest vas ca având două părți, 800 de vâslași în fiecare parte, 1600 în total, iar pe punte puteau fi transportați 1200 de soldați, având și doi cârmaci<sup>36</sup>. Descrierea făcută de Memnon nu poate explica acest vas utilizând tehnicile tradiționale de construcție. Casson este de părere că vasul era un catamaran<sup>37</sup>, alcătuit din două corpuri de vase cu opt rânduri de vâsle, conectate prin traverse. Astfel se poate explica numărul de 1600 de vâslași, 800 pentru fiecare corp, dispuși pe două nivele, patru oameni pentru o ramă, 50 de rame pe fiecare

<sup>33</sup> Diodor, *op. cit.*, XX. 74.1.

<sup>34</sup> *Ibidem*, XX.81-8; XXI; Plutarh, *Vieți paralele, Demetrius*, 21-2; 28-30;31.1; 32.2; 43.3-5.

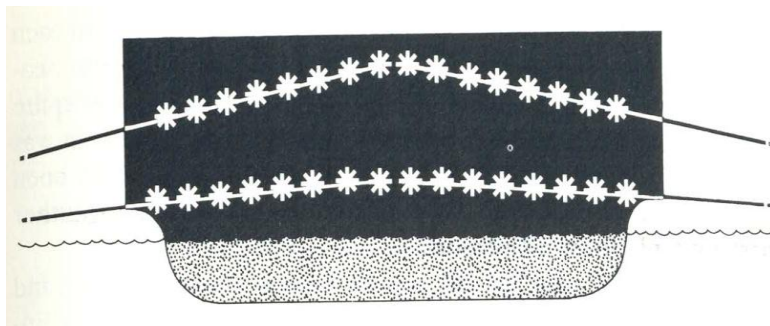
<sup>35</sup> Fik Meijer, *op. cit.*, p. 136.

<sup>36</sup> *FGrH* III.B.434.F8.

<sup>37</sup> Catamaran: ambarcațiune alcătuită din două corpuri de plutire; navă specială în a cărei cală dublă pot fi amarate transversal 10 sau mai multe șleपुरi, care sunt transportate astfel la portul de destinație.

parte. De asemeni câte o cârmă pentru fiecare corp, iar cei doi cârmaci cooperau la manevrarea navei<sup>38</sup>.

În cazul navei lui Demetrius cu șaisprezece rânduri de rame, putea fi vorba fie de două bănci, cu câte opt oameni per ramă, sau trei bănci cu șaisprezece oameni dispuși după modelul traniți-zigiți, talamiți. Vasul vedetă al lui Ptolemeu al IV-lea, cu 40 rânduri de rame, este construit după modelul vaselor cu 20 sau 30 rânduri de rame, care făceau parte din flota lui Ptolemeu al II-lea.



**Fig.6.**

**Dispunerea ramelor în cadrul unui vas cu 16 rânduri de vâsle<sup>39</sup>**

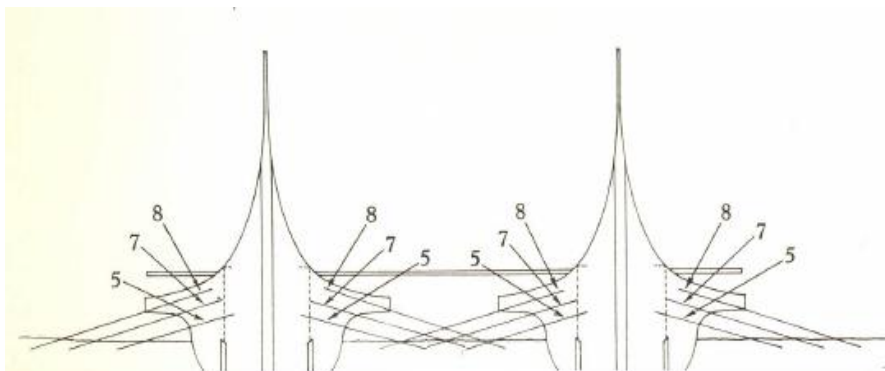
Structura catamaranului nu este chiar atât de originală într-un-cât încă din secolul V î.Hr., diverși comandanți ai flotelor au apelat dintr-un motiv sau altul la vase strâns legate între ele. Este vorba despre Trasylus la sfârșitul secolului V î.Hr., Chabrias în prima jumătate a secolului IV î.Hr. și Diotimus tot în secolul IV î.Hr., pentru a-și induce în eroare dușmanii și a aprecia greșit forțele pe care le aveau la dispoziție. Cu siguranță Ptolemeu al IV-lea s-a inspirat din modelul lui Lisimah în construcția vasului său.

În 246 î.Hr. Ptolemeu al II-lea Philadelphos avea la dispoziția sa o flotă formată din 17 vase cu 5 rânduri de vâsle, 5 cu 6 rânduri de vâsle, 37 cu 7, 30 cu 9, 14 cu 11, 2 cu 12, 4 cu 13, 1 cu 20 și 5 cu 30. Cel mai mare vas, a fost construit în timpul domniei lui Ptolemeu al IV-lea (221-203 î.Hr.) și este reprezentat de o navă cu 40 de rânduri de rame. Plutarh afirmă că acest vas era doar pentru a fi admirat. Dimensiunile vasului sunt approximate la 129 metri lungime, 22 metri până la ornamentul de la prora, între ornamentul de la pupă și linia apei 25 metri, rama traniților avea 17 metri. Având atât prora cât și pupa duble se poate afirma că și acest vas era de tip catamaran. Conform istoricilor moderni, echipajul vasului era alcătuit din 4000 de vâslași, 2000 pentru fiecare corp. După lungimea vasului și fiind amintiți traniți, cu siguranță putem vorbi și de talamiți și zigiți, se presupune că erau rânduri de 50 de vâslași, fiecare cu câte 20 de

<sup>38</sup> Lionel Casson, *op. cit.*, pp. 112-116; 137-140; FikMeijer, *op. cit.*, pp. 137-138.

<sup>39</sup> Fik Meijer, *op. cit.*, p. 137.

oameni dispuși pe trei nivele, fiind alcătuite formații de 8 traniți, 6 talamiți și 6 zigiți, sau mult mai probabil 8, 7, 5 sau 7, 7, 6<sup>40</sup>.



**Fig. 7.**

**Dispunerea vâslașilor în cazul vasului cu 40 de rânduri de rame<sup>41</sup>**

Puterile elenistice au inclus în cadrul flotelor, hemiolia, un vas lung, a cărei caracteristici principale erau viteza și manevrabilitatea. Destinația lor era lupta împotriva piraților. În jurul anului 300 î.Hr. rodienii au dezvoltat hemiolia, ducând la apariția trihemiolei. Trihemiolea diferea de hemiolia datorită faptului că erau două nivele, vâslași aflați la nivelul superior fiind dispuși și între cei aflați la nivel inferior. Spre deosebire, hemiolia avea un singur nivel, cu un rând și jumătate de vâsle. Diferența față de triremă, consta în faptul că cele trei rânduri de rame erau dispuse pe două nivele. Folosind trihemiolea rodienii au reușit să înlăture pericolul pirateriei. Ptolemeii și atenienii au inclus de asemeni trihemiolea în cadrul propriilor forțe<sup>42</sup>. Agathocles, tiranul Siracuzei, este creditat cu puțin înainte de invazia sa asupra Cartaginei din 289 î.Hr. cu o flotă de 200 de vase care cuprindea quadrireme și hexere, în timp ce Pyrrhos al Epirului, la eliberarea Siracuzei, în 278, avea la dispoziția sa o flotă de peste 200 de nave, cea mai mare dintre acestea având nouă rânduri de rame<sup>43</sup>.

Intervenția lui Pyrrhos, regele Epirului împotriva romanilor, la invitația tarentinilor în 281 î.Hr. și Sicilia în 278 î.Hr., împotriva cartaginezilor la invitația celor din Acragas, Leontinoi și Siracuză a reprezentat preludiul la primul război punic. Trecerea trupelor monarhului Epirului s-a făcut cu ajutorul unei flote de aproximativ 200 de vase, din

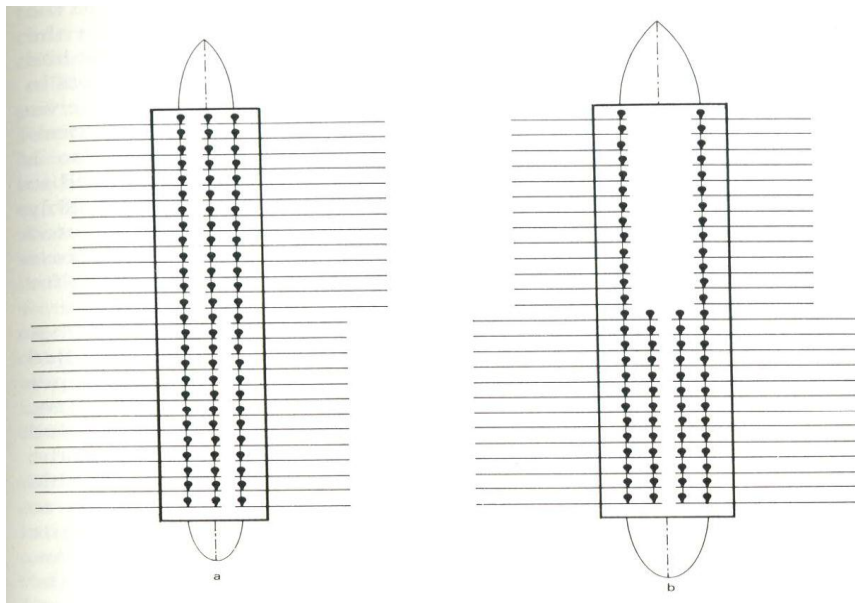
<sup>40</sup> Lionel Casson, *op. cit.*, pp. 1108-116; Morrison 1980: 45-46; Fik Meijer, *op. cit.*, pp. 139-140.

<sup>41</sup> Lionel Casson, *op. cit.*, p. 415.

<sup>42</sup> Lionel Casson, *op. cit.*, pp. 127-135; Fik Meijer, *op. cit.*, pp. 142-143.

<sup>43</sup> Diodor, *op. cit.*, XXI.16.1; XXII.VIII.5.

care cel mai important era un vas cu nouă rânduri de rame, dar și vase mai mici<sup>44</sup>.



**Fig. 8. Dispunerea sistemului de rame în cadrul hemioliei<sup>45</sup>**

Primele nave de război au apărut datorită capacităților lor de a produce daune mai mari în ciocnirile directe cu celelalte tipuri de nave, sacrificând viteza și manevrabilitatea acestora comparativ cu tipurile anterioare, dar câștigând în spațiul oferit soldaților dar și noilor instrumente în înfruntările navale și nu numai, asemeni catapultelor sau altor arme de asediu. Aceste noi modele masive își demonstrau utilitatea făcea parte din mari flote și erau înconjurate și protejate de nave mai mici, mult mai ușor de manevrat. De asemenea numărul mare de polireme și construcția a noi tipuri, din ce în ce mai impunătoare era și un mijloc folosit de monarhii elenistici pentru a-și demonstra puterea și capacitățile materiale, precum și pentru a impune respect față de ceilalți competitori pe scena politică mediteraneană.

Enorme flote și vase construite între 315 și 245 î.Hr. au fost folosite doar pentru dorința regilor de a-și legitima autoritatea și lovitură de imagine dar și de a purta exorbitante campanii terestre și navale. Nici un monarh însă nu a avut capacitățile materiale și logistice de a-și impune superioritatea navală și astfel aceste vase au căzut pradă atacurilor unor flote de mici dimensiuni.

<sup>44</sup> *Ibidem*, XXI.16.1; Plutarh, *op. cit.*, *Pyrrhos*: 23.6.

<sup>45</sup> Fik Meijer, *op. cit.*, p. 141.

**BIBLIOGRAFIE****Izvoare:**

- Aelian, *Varia Historia*, Leipzig 1866.  
Arrianus, *Expediția lui Alexandru cel Mare în Asia*, București 1966.  
Clement, *Stromata*, Cambridge 1897.  
Diodor, *The Historical Library*, Londra 1814.  
*Die Fragmente der griechischen Historiker*, Berlin 1923-1999.  
*Inscriptiones Graecae I-XII*, Berlin 1967-1978  
Plinius, *Naturalis Historia* I-VI, București 2000-2005.  
Plutarch, *Vieți paralele* I-IV, București 1960-1969.  
Polybios, *Istorie* I-III, București 1966-1995.  
Quintus Curtius Rufus, *Viața și faptele lui Alexandru cel Mare*, București 1970.  
Strabon, *Geografia*, București 1974.

**Lucrări de specialitate:**

- ANDERSON, Roger; *Oared Fighting Ships; From Classical Times to The Coming of Steam*, Londra, Percival Marshal, 1962.  
BASCH, Lucien; *Phoenician Oared Ships* în *Mariner's Mirror* nr. 55, 1969.  
CASSON, Lionel; *Ships and Seamanship in the Ancient World*, Princeton, Princeton University Press, 1971.  
MEIJER, Fik; *A history of seafaring in the classical world*, Croom Helm, London&Sydney, 1986.  
MORRISON, James; *Greek and Roman Oared Warships*, Oxford, Oxford University Press, 1996.  
MURRAY, William; *The Age of Titans. The Rise and Fall of The Great Hellenistic Navies*, Oxford, Oxford University Press, 2012.



**Mihai DRAGNEA\***

**CRUCIADA ALBIGENSĂ ȘI APARIȚIA INCHIZIȚIEI.  
CONSIDERAȚII ISTORICE**

***The Albigensian Crusade and the appearance of the Inquisition.  
Historical considerations***

**Abstract:** *This study presents an accessible introduction to the history of the Cathar heresy in medieval France. Cathar beliefs seemed to have popped up around the same time in many countries, not only the Languedoc, but also France, the Netherlands and various German states. Concerned about the spread of the Cathar heresy, the papacy began a religious struggle against heretics in the South of France. Heretics were also considered dangerous because they were vassals of the Counts of Toulouse. After the failure of prediction, a military conquest, led by French lords of the North, was the unique option left to Pope Innocent III, who proclaimed a Crusade against the Cathars (1209-1229). For all of its violence and destruction, the Crusade failed to remove the Cathar heresy from Languedoc. This was the main reason for the papacy to create the institution of Inquisition in the 13<sup>th</sup> century, to discover and eliminate all vestiges of Cathar belief left after the Crusades.*

**Keywords:** *Heresy, Bogomilism, Catharism, Crusades, Inquisition, Papacy.*

\* \* \*

Pentru a putea înțelege mai bine ideologia care a generat conflictele dintre creștini și cathari, trebuie să definim *erezia*. Printre ereziile clasice am putea enumera *nestorianismul, arianismul, monofizismul, maniheismul, paulicianismul, arnaldismul, bogomilismul sau catharismul*. O primă perspectivă asupra imaginii ereticilor ar fi că *erezia* era privită ca o boală (*pestis „ciumă” sau lepră*). Astfel, *erezia* s-ar transmite rapid în societate precum o boală contagioasă<sup>1</sup>. Bernard de Clairvaux (1090-1153) pune *erezia* lângă persecuții și teama față de Antihrist<sup>2</sup>. Reprezentanții Bisericii percepeau *erezia* ca pe un fenomen social, și nu ca pe o doctrină incorectă. Cea mai evoluată și mai influentă *erezie* din vestul

---

\* Ph.D. Candidate, "Nicolae Iorga" Institute of History, Romanian Academy, Bucharest, Romania; terra\_mater\_2007@yahoo.com.

<sup>1</sup> W. Lourdaux; D. Verhelst (ed.), *The Concept of Heresy in the Middle Ages (11th – 13th c.)*, Louvain, 1983, pp. 1-11.

<sup>2</sup> *Ibidem*, pp. 12-26.

Europei a fost *catharismul*. Prima mențiune istorică a ereziei cathare a avut loc în 1143-1144 în Flandra și la Köln<sup>3</sup>, unde este identificată o comunitate eretică subordonată unui episcop propriu<sup>4</sup>. La Conciliul al III-lea de la Lateran din 1179, „catharii, patarinii<sup>5</sup> și publicanii<sup>6</sup>” au fost declarațieretici de către papa Aleandru al III-lea (1159-1181)<sup>7</sup>. În 1184, la Conciliului de la Verona, papa Lucius al III-lea (1181-1185) a lansat bula *Ad Aboldendam*, care condamnă învățăturile catharilor și ale valdenzilor<sup>8</sup>. În Languedoc (Occitania), în prima jumătate a secolului al XIII-lea, *haereticus* era numit orice membru al comunității cathare<sup>9</sup>. În tratatul său *Tractatus de hereticis*, redactat în intervalul 1260-1270<sup>10</sup>, inchiuzitorul dominican Anselm din Alexandria îi delimitează pe cathari de valdenzi<sup>11</sup>, numiți și „Sărmanii din Lyon<sup>12</sup>”. Pe lângă agitația anticlericală din Languedoc și Țările de Jos, mișcări eretice și reformiste apar și pe teritoriul Italiei, în orașe ca Genova și Veneția, datorită legăturii comerciale cu orașele bizantine, unde se răspândise bogomilismul bulgar<sup>13</sup>. Acest lucru este confirmat de către Anselm din Alexandria, care consideră că doctrina dualistă a catharilor a pătruns în Apus prin intermediul primelor episcopii bogomile din Tracia și vestul Anatoliei<sup>14</sup>. Oricum, în secolul al XII-lea, în urma persecuțiilor

<sup>3</sup> Eberwin din Steinfeld, *Epistola ad S. Bernardum*, Migne, Patrologia Latina (PL), vol. CLXXXII, pp. 676-680.

<sup>4</sup> Yuri Stoyanov, *Tradiția ascunsă a Europei. Istoria secretă a ereziei creștine în Evul Mediu*, București, Editura Polirom, 1999, p. 138.

<sup>5</sup> Spre sfârșitul secolului al XII-lea, în Italia, termenul *patarin* devenise sinonim cu cel de *cathar*. Regula denumirii comunității eretice se aplică în funcție de numele regiunii în care își desfășoară activitatea acea comunitate. Comunități eretice ale patarinilor au existat în fosta provincie bizantină Calabria, din sudul Italiei, „infestată” de ideile dualiste. Yuri Stoyanov, *op.cit.*, pp. 141, 146.

<sup>6</sup> Termenul *publican* vine de la *paulicianism*, o sectă gnostică derivată din maniheism, cunoscută și sub denumirile de *pavlikiani* (armeană) sau *paulikiani* (greacă). Paulicianismul a luat naștere pe teritoriul Armeniei, de unde s-a răspândit în Imperiul Bizantin, prosperând între anii 650 – 872 d. Hr. Nu este clar dacă denumirea sectei provine de la Apostolul Pavel (Paul), ale cărui epistole (o parte dintre ele) au stat la baza doctrinei sau de la Paul din Samosata, Episcop de Antiohia (200-275 d. Hr.). Pentru mai multe detalii vezi lucrarea lui Vrej Nersessian, *The Tondrakian Movement: Religious Movements in the Armenian Church from the 4th to the 10th Centuries*, Psychology Press, 1987, pp. 13-15.

<sup>7</sup> *Ibidem*, p. 143.

<sup>8</sup> În 1184, valdenzii au fost excomunicați de către papa Lucius al III-lea. Pentru mai multe detalii vezi Beverly Mayne Kienzle, *Cistercians, Heresy, and Crusade in Occitania, 1145-1229: Preaching in the Lord's Vineyard*, Boydell & Brewer, 2001, p. 131; Yuri Stoyanov, *op.cit.*, p. 142.

<sup>9</sup> W. Lourdaux; D. Verhelst (ed.), *op.cit.*, pp. 198, 210.

<sup>10</sup> *Ibidem*, p. 186.

<sup>11</sup> Jacques Le Goff, *Nașterea Purgatoriului*, vol. I, București, Editura Meridiane, 1995, pp. 167-168.

<sup>12</sup> Henry Charles Lea, *A history of the Inquisition of the Middle Ages*, vol. I, New York, Harper & Brothers, 1887, pp. 75-76.

<sup>13</sup> Yuri Stoyanov, *op.cit.*, pp. 139-140.

<sup>14</sup> *Ibidem*, p. 139; A. Evans (ed. și trad.), *Heresies of the High Middle Ages*, New York, 1969, pp. 168-170.



împăratului bizantin Manuel I Comnenus (1143-1180) și a marelui jupan sârb (*veliki župan, magnus iupanus*), Ștefan Nemanja (1166-1196), bogomilii au migrat în vestul Balcanilor, făcând din Bosnia și Dalmația adevărate centre ale ereticilor<sup>15</sup>.

Termenul *cathari* este folosit prima oară în 1181 în predicile călugărului benedictin Eckbert din Schönau (d. 1184), care consideră că numele sectei vine din grecescul *katharos* (καθαρός), „pur”. Eckbert îi numește pe ereticii din Flandra *piphli*, pe cei din Franța *texeranti* și pe cei din Germania, *cathari*: „Hos nostra Germania, Catharos: Flandria, Piphles: Gallia, Texerant, ab usu textendi appellat<sup>16</sup>”. Ulterior, termenul a fost utilizat în paralel cu *haereticus*, lucru ce demonstrează că autorii nu puteau face o distincție clară între ereticii din Franța, Germania și nordul Italiei.

Doctrina catharilor din Languedoc și Lombardia<sup>17</sup> a fost puternic influențată de bogomilism, care s-a extins cu repeziciune în Asia Mică și în Balcani<sup>18</sup>. Catharii negau cu vehemență Infernul și Purgatoriul, menținând o linie doctrinară formată din bine și rău. Doctrina catharilor păstrează două tradiții despre Demiurgul cel Rău (Satan). Prima tradiție este întâlnită la catharii „moderați”, care credeau că lumea materială a fost creată de către Satan, care a sedus sufletele angelice pure, întemnițându-le în trupurile materiale. Cealaltă tradiție consideră că lumea materială a fost creată de Lucifer (sau tatăl lui Satan în alte texte), în care trupurile umane au primit esență divină din partea Dumnezeuului cel Bun<sup>19</sup>. Concepția dualistă a catharilor presupunea credința în două entități: una invizibilă, revelată în Vechiul Testament, iar cealaltă vizibilă, întâlnită în Noul Testament. În concepția cathară, Demiurgul cel Rău al lumii materiale se subordonează Dumnezeuului cel Bun<sup>20</sup>.

---

<sup>15</sup> Yuri Stoyanov, *op.cit.*, p. 133.

<sup>16</sup> Eckbertus Schonaugiensis, *Liber contra hereses katarorum*, ed. Migne, 1855, col. 13-14.

<sup>17</sup> Catharii erau împărțiți în două grupuri. Din primul grup făceau parte catharii cei „moderați”, care credeau că Dumnezeuul cel Bun (Tatăl cel Bun) este creatorul Universului, al materiei primordiale, în vreme ce Demiurgul cel Rău (Diavolul, Satan) este creatorul lumii. Cel de-al doilea grup este cel al catharilor „radicali”, care cred în existența a doi Dumnezeui (Dumnezeul cel Bun și Dumnezeuul cel Rău), fiecare având lumea sa proprie. Catharii „moderați” locuiau în Lombardia, iar „radicali” în regiunea Languedoc, în sudul Franței. Catharii „radicali” sunt numiți și *albigenzi*, termen ce provine de la regiunea numită Albi, din sudul Franței. Separarea ereticilor era una strict doctrinară și nu a afectat colaborarea dintre „moderați” și „radicali”. Pentru mai multe detalii vezi Constantin Zamfir, *Fecioara Maria în viziune cathară, „Hiperboreea”*, anul II, nr. 2, 2013, p. 4.

<sup>18</sup> *Idem*, *Simbolica funerară bogomilă*, în „Hiperboreea”, anul I, nr. 4, 2012, p. 36.

<sup>19</sup> Christopher Tyerman, *A New History of the Crusades*, Harvard University Press, 2006, p. 570.

<sup>20</sup> Informații esențiale cu privire la doctrina dualistă a catharilor întâlnim în culegerea de texte eretice *De haeresi Catharorum in Lombardia*, A. Dondaine (*Les hérésies et l'Inquisition XII-XIII siècles*), Norfolk 1990, III, pp. 306-312 și în tratatul lui Salvo Burci din Piacenza (1235), pe care îl găsim în culegerea de texte a lui Ignaz von Döllinger, intitulată *Beitrag zur Sektengeschichte des Mittelalters*, vol. II, München, 1890, pp. 52-84.

Cea mai importantă perioadă de expansiune a catharismului a avut loc între anii 1166-1177, moment în care este convocat un conciliu al ereticilor în localitatea Saint-Félix-de-Caraman. În urma acestei adunări a fost stabilită structura administrativă a sectei pe teritoriul francez, fiind create noi episcopii eretice în fruntea cărora au fost aleși episcopi cathari. Pentru istoria ereziei cathare, conciliul de la Saint-Félix-de-Caraman, condus de episcopul bisericii dualiste din Constantinopol, Niketas (*Papa Niketas*) a reprezentat un resort esențial în ceea ce privește evoluția doctrinară a sectei, marcând o perioadă de renaștere a dualismului absolut<sup>21</sup>.

Despre comunitatea catharilor știm că era împărțită în două clase ierarhice: credincioși și aleși (*perfecti*). *Convenza* reprezenta ceremonia admiterii inițiatului în catharism și avea loc numai după o lungă perioadă de inițiere. Al doilea rit al inițierii cathare poartă numele de *consolamentum* și reprezintă dobândirea perfecțiunii printr-o viață de ascetism dur<sup>22</sup>. Oficierea ritualului putea să aibă loc înainte de decesul persoanei<sup>23</sup>. Uneori, ceremonia era amânată cât se poate de mult, pentru a micșora posibilitatea ca acela care primea confirmarea să mai păcătuiască înainte de a muri. Înainte de oficierea *consolamentului*, avea loc ritualul numit *melioramentum* (ușurare)<sup>24</sup>, care reprezenta o binecuvântare din partea *perfectului* către credincios, înainte de *consolamentum*. Perfectul cathar consolat își lua o mantie violetă pentru a arăta că începe o viață ascetică plină de rugăciuni. De asemenea, în rândul perfectilor este semnalată și existența unei abstinence sexuale și alimentare (*endura*), un post cu caracter purificator<sup>25</sup>. Catolicii îi numeau pe acești *perfecti* „eretici în mantie”, diferențiindu-i astfel de restul credincioșilor cathari. În interiorul comunității cathare, erau numiți „buni creștini” sau „oameni buni<sup>26</sup>”. Despre contele de Toulouse, Raymond al VI-lea, dușmanii săi au afirmat ulterior că ținea tot timpul după el doi *perfecti* cathari care erau pregătiți să-i ofere *consolamentum* înainte de moarte.<sup>27</sup> Catharii respingeau în masă Sfintele Taine (Sfânta Liturghie, Cununia, Preoția<sup>28</sup> și Botezul<sup>29</sup>), refuzând credința în minuni. Referitor la Vechiul și Noul Testament,

---

<sup>21</sup> Yuri Stoyanov, *op.cit.*, p. 144.

<sup>22</sup> *Ibidem*.

<sup>23</sup> Ovidiu Mureșan, *De la antichitatea târzie la amurgul Evului Mediu (sec. IV-XIII)*, Ediția a III-a, Cluj-Napoca, Editura Todesco, 2007, p. 133.

<sup>24</sup> În manualul său, inchiizitorul francez Bernard Gui (1261-1331) numește ritualul *melioramentum* o „adoratie”. Bernard Gui, *Manuel de l' inquisiteur*, G Mollat (trad.), vol. I, Paris, 1927, p. 20.

<sup>25</sup> Anne Brennon, *Catharii*, București, Editura Nemira, 2008, p. 81.

<sup>26</sup> Yuri Stoyanov, *op.cit.*, p. 144.

<sup>27</sup> *Ibidem*, p. 143.

<sup>28</sup> Heinrich Fichtenau, *Heretics and Scholars in the High Middle Ages*, trans. Denise A. Kaiser, 1998, pp. 53-63.

<sup>29</sup> Catharii respingeau sacramentul Botezului în forma practică de catolici și ortodocși. Botezul ereticilor era *consolamentum*, ritual în care focul, și nu apa, purifică sufletul omului.

catharii acceptau doar anumite pasaje, pe care le reinterpretau. În concepția cathară exista ideea că sufletele au fost create odată cu nașterea copiilor<sup>30</sup>. Cea mai relevantă sursă istorică în care este menționată cruciada împotriva catharilor se numește *Historia Albigensis* și a fost scrisă de către călugărul cistercian Pierre des Vaux-de-Cernay (sec. XIII). Acolo întâlnim o mențiune despre modul în care era percepută societatea catolică de către cathari: „Ei spun că biserica romană a fost un bârlog al hoților și al desfrânării, menționat în Apocalipsa lui Ioan<sup>31</sup>”. Acest pasaj atrage cu sine o imagine generală a lumii rustice medievale despre instituția Bisericii.

În pofida etichetei ostile pe care o dețineau, catharii au reușit să influențeze cultura laică prin intermediul literaturii. Leagănul poeziei lirice a trubadurilor își are originea în Languedoc, unde s-a dezvoltat sub patronajul caselor nobiliare. Printre nobilii care scriau poeme trubadurești se află și contele de Toulouse, Raymond al VI-lea. Dezvoltarea culturii laice în Languedoc a fost posibilă datorită climatului religios extrem de tolerant, susținut de nobilii locali, care nu îngăduiseră Bisericii să-și extindă influența asupra clerului<sup>32</sup>.

Îngrijorată de răspândirea ereziei cathare, papalitatea a fost nevoită ca la începutul secolului al XIII-lea să ia măsuri împotriva ereticilor. În 1204 și 1205, papa Inocențiu al III-lea i-a cerut de mai multe ori lui Filip August să intervină cu armată în Languedoc, pentru a-i pedepsi pe eretici<sup>33</sup>. În 1206 au avut loc mai multe misiuni catolice în Languedoc, soldate cu eșec. Prin urmare, în 1207, papa Inocențiu al III-lea (1198-1216) proclamă cruciada împotriva albigenzilor din Occitania<sup>34</sup>. La cruciadă au luat parte nobili din nordul Franței, care doreau să folosească drept pretext „războiul sfânt” pentru a obține domenii în sudul Franței. De partea catharilor erau nobili din sudul Franței, precum contele Raymond al VI-lea de Toulouse, excomunicat în mai 1207, Roger Trencavel al II-lea, viconte de Béziers sau Raymond-Roger, conte de Foix. Alături de ei se afla și Regatul Aragonului, care dorea să-și exercite stăpânirea asupra sudului Franței. Cele mai importante centre ale mișcării cathare erau Toulouse, Carcassone, Béziers și Albi<sup>35</sup>. De altfel, și abatele cistercian Pierre des Vaux-de-Cernay îl acuză pe contele de Toulouse, Raymond al VI-lea, că protejează comunitatea cathară și îl îndeamnă să-i pedepsească pe eretici<sup>36</sup>.

---

<sup>30</sup> Michael Costen, *The Cathars and the Albigensian Crusade*, Manchester University Press, 1997, p. 58.

<sup>31</sup> *Historia Albigensis*, trans. W. A. and M. D. Sibly, 1998, p. 12.

<sup>32</sup> Yuri Stoyanov, *op.cit.*, p. 142.

<sup>33</sup> *Ibidem*, pp. 152-153.

<sup>34</sup> Ovidiu Mureșan, *op.cit.*, p. 133.

<sup>35</sup> *Ibidem*, 133.

<sup>36</sup> Pierre des Vaux-de-Cernay, *op.cit.*, pp. 24-25, 101, 114.

În 1209, armatele cruciate ale nobililor din nordul Franței, estimate la aproximativ 10.000 de ostași, s-au strâns în Lyon<sup>37</sup>. Auzind acestea, contele de Toulouse a mers la vărul său Filip, regele Franței, cerându-i sfatul. Fără să țină cont de sfaturile regelui Franței, Raymond a mers la Otto al IV-lea, împăratul Sfântului Imperiu Roman, care era dușmanul regelui Franței. După aceste vizite, contele de Toulouse și-a luat angajamentul în fața papalității că va lua parte și el la cruciadă, alături de nobiii din nordul Franței<sup>38</sup>. În data de 22 iulie 1209, după un lung asediu împotriva orașului Béziers, cruciații au masacrat populația locală, care opusese rezistență<sup>39</sup>. Legatul papal Arnold Aimery și alte surse contemporane estimează că în urma atacului cruciaților, ar fi fost ucise 20.000 de persoane<sup>40</sup>. Datorită funcției sale de legat papal, călugărul cistercian Arnold Aimery a fost trimis alături de cruciați să-i convertească pe cathari. Întrebat de unul dintre ostași cum este posibil ca ereticii să fie diferențiați de catolici, legatul papal a răspuns: „Ucide-i pe toți și Dumnezeu îi va selecta pe ai lui<sup>41</sup>”. După Béziers, următoarea țintă a cruciaților a fost Carcassone, un oraș cu ziduri foarte puternice, dar ușor de cucerit și plin de refugiați<sup>42</sup>. Carcassone a fost ocupat de către armatele cruciate la data de 15 august 1209.<sup>43</sup> Conform lui Pierre des Vaux-de-Cernay, locuitorii orașului nu au fost masacrați de către creștini, fiind lăsați să plece dezbrăcați. Tot atunci a fost numit drept comandant al întregii armate cruciate, Simon IV de Montfort. După Carcassone, alte orașe s-au predat fără luptă. În timpul toamnei, orașele Albi, Castelnaudary, Castres, Fanjeaux, Limoux, Lombers și Montréal au căzut rapid în mâinile cruciaților<sup>44</sup>. Una dintre cele mai oribile crime comise de către cruciați s-a petrecut la castelul văduvei Geralda de Lavaur. Fiind considerată cea mai păcătoasă dintre eretici, femeia a fost aruncată într-un puț și îngropată sub pietrele aruncate asupra ei de sus<sup>45</sup>. În martie 1210, orașul Bram cade sub cruciați, după un scurt asediu<sup>46</sup>. În iunie, după un lung bombardament, orașul fortificat Minerve va fi și el cucerit de către cruciați<sup>47</sup>. Atunci, cruciații le-au oferit catharilor

<sup>37</sup> *Ibidem*, p. 84.

<sup>38</sup> *The Chronicle of William of Puylaurens: The Albigensian Crusade and Its Aftermath*, trans. W. A. and M. D. Sibly, Boydell & Brewer, Woodbridge, 2003, p. 32.

<sup>39</sup> *Ibidem*, p. 33.

<sup>40</sup> Cifra pe care Arnold o estimează este evident exagerată. Populația orașului la acea vreme nu avea mai mult de 10.000 de locuitori. Pentru mai multe detalii, vezi Russell Jacoby, *Bloodlust: On the Roots of Violence from Cain and Abel to the Present*, Simon and Schuster, 2011. pp. 29-30.

<sup>41</sup> „Caedite eos. Novit enim Dominus qui sunt eius”. *Caesarii Heisterbacensis monachi Ordinis Cisterciensis Dialogus miraculorum*, Sumptibus J.M. Heberle (H. Lempertz & comp.), 1851, XXI, p. 302.

<sup>42</sup> Pierre des Vaux-de-Cernay, *op.cit.*, pp. 92-93.

<sup>43</sup> *Ibidem*, p. 98.

<sup>44</sup> *Ibidem*, pp. 101, 108-113.

<sup>45</sup> Yuri Stoyanov, *op.cit.*, p. 154.

<sup>46</sup> Pierre des Vaux-de-Cernay, *op.cit.*, p. 142.

<sup>47</sup> *Ibidem*, p. 154.

posibilitatea de a se salva, prin intermediul Botezului. Mulți dintre ei au fost de acord, mai puțin 140 de persoane, care au fost arse pe rug<sup>48</sup>. În iulie, cruciații au lansat un puternic atac asupra castelului de la Termes, care a capitulat abia în decembrie.<sup>49</sup>

În 1211, din cauza unor neînțelegeri apărute între nobilii cruciați, s-a iscat o revoltă. Acest lucru însemna că armatele creștine erau nevoite să recucerească anumite orașe care se aflau sub stăpânirea nobililor revoltați. Primul oraș recucerit de către cruciați a fost Lastours, datorită capitulării lui Pierre-Roger de Cabaret. În mai, castelul Aimery de Montréal a fost și el recucerit de către cruciați, care au spânzurat câțiva cavaleri și au ars de vii mai mulți cathari<sup>50</sup>. La începutul lunii iunie, Cassés și Montferrand au fost ocupate rapid de cruciați, care se îndreptau deja către Toulouse<sup>51</sup>. După un lung asediu asupra orașului, armatele cruciate s-au retras spre sfârșitul lunii.<sup>52</sup> Încurajat de rezistența eroică a locuitorilor din Toulouse, Raymond a organizat în septembrie un atac asupra orașului Castelnaudary, care a fost recucerit de conte. După Castelnaudary, Raymond a reușit să elibereze 30 de orașe de sub dominația cruciaților<sup>53</sup>. Anul următor, aproape toată provincia Toulouse a fost recucerită de catolici.<sup>54</sup> În 1213, în sprijinul contelui de Toulouse a venit regele Petru al II-lea al Aragonului, care a fost ucis în septembrie de către cruciați, în bătălia de la Muret<sup>55</sup>. Anul următor, situația a devenit și mai dificilă pentru contele de Toulouse, care a fugit în Anglia, urmând ca domeniile sale din sudul Franței să fie oferite de către papa Inocențiu al III-lea lui Filip al II-lea, regele Franței<sup>56</sup>. În noiembrie 1214, armatele cruciate conduse de către Simon IV de Montfort, au intrat în Périgord, cucerind cu ușurință castelele Domme și Montfort și distrugând fortificația de la Beynac<sup>57</sup>. În 1215, cruciații au ocupat orașul Castelnaud, intrând apoi în Toulouse, care a fost oferit lui Simon de Montfort<sup>58</sup>.

Intervalul anilor 1216-1225 a fost marcat de revolte din partea orașelor cucerite. În aprilie 1216, Raymond se întoarce în sudul Franței, reușind să mobilizeze oamenii pentru revoltă. În septembrie 1217, contele

---

<sup>48</sup> *Ibidem*, p. 156.

<sup>49</sup> *Ibidem*, p. 169-189.

<sup>50</sup> Pierre des Vaux-de-Cernay, *op.cit.*, p. 215.

<sup>51</sup> *The Chronicle of William of Puylaurens: The Albigensian Crusade and Its Aftermath*, pp. 40-41.

<sup>52</sup> Pierre des Vaux-de-Cernay, *op.cit.*, p. 243.

<sup>53</sup> *Ibidem*, pp. 266, 278.

<sup>54</sup> Pierre des Vaux-de-Cernay, *op.cit.*, pp. 286, 366.

<sup>55</sup> Guillelmus de Podio Laurentii, *Chronique 1145-1275: Chronica magistri Guillelmi de Podio Laurentii*, XXI, Duvernoy Jean, editor, Paris: CNRS, 1976, Text and French translation. Reprinted: Toulouse: Le Pérégrinateur, 1996.

<sup>56</sup> *Ibidem*, XXV.

<sup>57</sup> Pierre des Vaux-de-Cernay, *op.cit.*, pp. 528-534, 529, 530, 533-534.

<sup>58</sup> *Ibidem*, pp. 569, 554-559, 573.

Raymond a reușit să recucerească Toulouse de la catolici<sup>59</sup>. Într-o încercare de a lua orașul din mâinile lui Raymond, Simon de Montfort a organizat un atac în primăvara anului 1218, moment în care va fi ucis de o piatră aruncată de o catapultă pe care o mânua o femeie<sup>60</sup>. Conduși de către Amaury al VI-lea de Montfort, fiul lui Simon, cruciații au cucerit Belcaire spre sfârșitul anului 1218. Marmande a fost ocupat de catolici abia pe 3 iunie 1219<sup>61</sup>, când, în încercarea de a recuceri Toulouse, cruciații au pierdut mai multe orașe. În urma asediului orașului Marmande au fost uciși 7.000 de oameni<sup>62</sup>. În 1220, Castelnaudary a fost și el recucerit de către Raymond și fiul său, care au reușit să ocupe orașele Montréal și Fanjeaux<sup>63</sup>. În 1222, Raymond al VI-lea de Toulouse a murit, urmând ca fiul său, Raymond al VII-lea să-i succedă<sup>64</sup>. În 1223, regele Franței, Filip al II-lea moare și el. În următorul an, orașul Carcassone a fost abandonat de Amaury al VI-lea de Montfort, trecând în posesia lui Raymond al VII-lea<sup>65</sup>.

În noiembrie 1225, ca și tatăl său, Raymond al VII-lea a fost excomunicat în urma Consiliului de la Bourges<sup>66</sup>. Noul rege al Franței, Ludovic al VIII-lea, a organizat în iunie 1226 o nouă cruciadă în Languedoc, reușind să ocupe aproape întreaga regiune.<sup>67</sup> În noiembrie, regele Franței se va stinge din viață, fiind succedat de către copilul Ludovic al IX-lea. La acel moment, Franța se afla sub autoritatea soției lui Ludovic al VIII-lea, regina Blanche a Castiliei, care a recucerit Labécède în 1227<sup>68</sup> și Vareilles în 1228<sup>69</sup>. După moartea lui Raymond al VII-lea în 1249, domeniile sale au trecut în stăpânirea coroanei franceze<sup>70</sup>.

Întreaga provincie Languedoc se afla acum sub stăpânirea Capetienilor. Noul papă, Honorius al III-lea (1216-1227), a elaborat Inchiziția<sup>71</sup> în noiembrie 1229<sup>72</sup>, în încercarea de a elimina orice urmă a

<sup>59</sup> Sean Martin, *The Cathars. The Most Successful Heresy of the Middle Ages*, Pocket Essentials, 2005, p. 95.

<sup>60</sup> *La Chanson de la Croisade Contre les Albigeois*, Commencée par Guillaume de Tudèle et Continué par un Poète Anonyme Édité et Traduite Paul Meyer pour la Societe de L'Histoire de France "TOME SECOND", 1879, p. 419; *La Chanson de la Croisade albigeoise*, édition Livre de poche, Paris, 1989, préfacé par Georges Duby, adaptation de Henri Gougaud, introduction de Michel Zink, p. 491.

<sup>61</sup> Christopher Tyerman, *op.cit.*, p. 600.

<sup>62</sup> Sean Martin, *op.cit.*, p. 100.

<sup>63</sup> *The Chronicle of William of Puylaurens: The Albigensian Crusade and Its Aftermath*, pp. 4-5.

<sup>64</sup> Yuri Stoyanov, *op.cit.*, p. 156.

<sup>65</sup> Sean Martin, *op.cit.*, p. 101.

<sup>66</sup> Christopher Tyerman, *op.cit.*, p. 600.

<sup>67</sup> Yuri Stoyanov, *op.cit.*, p. 156.

<sup>68</sup> *The Chronicle of William of Puylaurens: The Albigensian Crusade and Its Aftermath*, p. 5.

<sup>69</sup> Zoe Oldenbourg, *Massacre at Montsegur. A History of the Albigensian Crusade*, Phoenix, 2006, p. 215.

<sup>70</sup> Helen J. Nicholson, *The Crusades*, Westport, Greenwood Publishing Group, 2004, p. 63.

<sup>71</sup> Etimologic, termenul *inchiziție* provine din latinescul *inquisitio*, *-onis* cu sensul de „anchetă”, „cercetare”, „căutare”, derivat de la verbul *inquiri*, *-ere* care semnifică a „cerceta”,

catharismului din sudul Franței. Mulți dintre perfecții cathari au fost arși pe rug<sup>73</sup>. Procesul de eliminare în masă a ereticilor a continuat până în 1235, când inchizitorii au fost goniți din Albi, Narbonne și Toulouse. Viconteul Raymond-Roger de Trencavel a condus o campanie de eliberare a regiunii de sub catolici, fiind înfrânt în 1240, la Carcassonne<sup>74</sup>. În 1242, Raymond a încercat să pornească o revoltă în Languedoc cu ajutorul unei invazii a Angliei, care a fost rapid respinsă<sup>75</sup>. Cetatea de la Montségur a rezistat eroic asediului catolicilor vreme de nouă luni, urmând să fie cucerită în martie 1244<sup>76</sup>. Ultima fortăreață a catharilor, Quéribus, care era și cea mai izolată, a fost cucerită în august 1255<sup>77</sup>. O figură celebră din perioada de început a Inchiziției a fost călugărul Robert, poreclit *bougre*, „bulgarul”, care în trecut a fost cathar. Călugărul și-a desfășurat activitatea în nordul Franței și în Flandra, unde sursele contemporane ne spun că a ars pe rug câteva mii de eretici<sup>78</sup>.

Cruciadele împotriva catharilor, organizate sub pretextul ereziei și soldate cu zeci de mii de victime, au permis papalității să-și extindă controlul în Languedoc. De acest lucru a profitat și regele Franței, care a anexat coroanei domeniile contelui de Toulouse. Exercițarea puterii regale capetiene în sudul Franței și politica de centralizare a regilor francezi de mai târziu au dus la impunerea limbilor nordice *langues d'oïl* în fața celor sudice *langue d'oc*. Acest moment avea să se producă în 1539 în timpul regelui Francisc I (1515-1547), când este adoptată ordonanța de la Villers-Cotterêts care stipula că limba franceză devine singura limbă oficială în actele judiciare<sup>79</sup>.

Pe de-o parte, papalitatea nu vedea cu ochi buni doctrina liberală a catharilor, care se răspândea cu viteză „ca o boală” în sudul Franței și care era tolerantă față de evrei. Tendințele liberale față de etniile străine s-au amestecat cu idealul amoros al trubadurilor, producând un climat social pozitiv pentru oameni. În această ecuație, rolul Bisericii ca element de

---

a „investiga”, a „căuta”. Astfel, Inchiziția reprezintă o anchetă făcută de judecători împotriva acuzatului care, de cele mai multe ori, era învinuit de erezie. Termenul provine de la modul de procedură inaugurată de papii Lucius al III-lea (1181 – 1185) și Inocențiu al III-lea (1198 - 1216) și dezbătută la Conciliul al IV-lea Lateran (1215). La început ea a fost folosită doar ca procedură penală. Rolul Inchiziției era acela de a funcționa ca o instituție ecleziastică special constituită pentru prevenirea, combaterea și distrugerea ereziilor, în care reprezentanții acestei instituții, inchizitorii, aveau puteri judiciare speciale.

<sup>72</sup> *The Chronicle of William of Puylaurens: The Albigensian Crusade and Its Aftermath*, p. 5.

<sup>73</sup> Yuri Stoyanov, *op.cit.*, p. 157.

<sup>74</sup> *The Chronicle of William of Puylaurens: The Albigensian Crusade and Its Aftermath*, p. 5.

<sup>75</sup> *Ibidem*, p. 6.

<sup>76</sup> Claude Lebedel, *op.cit.*, p. 109.

<sup>77</sup> Sean Martin, *op.cit.*, p. 121.

<sup>78</sup> Matthaei Parisiensis, *Historia Anglorum*, ed. F. Madden, vol. III, p. 278 și vol. II, p. 338, 415.

<sup>79</sup> Alexandru Graur, *Nume de persoane*, București, Editura Științifică, 1965, p. 75.

legătură între oameni și Dumnezeu și instrument unic al mântuirii, era diminuat. Pe de altă parte, catharismul se asocia cu viața apostolică simplă și săracă, distinctă dogmatic de modelul vieții apostolice (*vita apostolica*) promovat de către membrii Ordinului Premonstratens și de cistercieni. Pe de-o parte, catharii ne apar ca fiind o comunitate guvernată după principiul pietății și al sărăciei. Pe de altă parte, în tabăra creștinilor avem o serie de nobili lacomi, care doresc să se îmbogățească de pe urma ereticilor, și un cler corupt. Opoziția dintre cele două tabere a fost anihilată grație apariției în catolicism a unor tendințe spirituale precum modelul vieții apostolice, promovat de cistercieni. Aceste tendințe au contracarat ispitele unei vieți simple și sărăcicioase, după care se guverna comunitatea catharilor.

Dintr-o dogmă izolată și redusă la nivelul unor indivizi rătăcitori, catharismul a luat forma unei adevărate mișcări antiecleziastice de masă, care atenta la stabilitatea și suveranitatea papalității și care a fost suprimată ideologic prin identificarea ereziei cu vrăjitoria. Instaurarea Inchiziției și introducerea în 1252 a folosirii autorizate a torturii, au reprezentat instrumentele cele mai eficiente ale papalității pentru anihilarea oricărei rezistențe religioase și exercitarea controlului asupra membrilor comunității creștine. În pofida acestor măsuri violente, catharismul a supraviețuit până în 1321, când ultimul *perfect* cathar, Guillaume Bélibaste, a fost ars pe rug la Toulouse de către inchiizitori<sup>80</sup>.



Fig. 1  
Harta în care apar principalele castele din Languedoc<sup>81</sup>

<sup>80</sup> Antti P. Balk, *Saints & Sinners: An Account of Western Civilization*, Thelema Publications, 2008, p. 395; Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou, sat occitan de la 1294 până la 1324*, vol. 1, București, Editura Meridiane, 1992, pp. 216, 271, 275.

<sup>81</sup> Yuri Stoyanov, *Tradiția ascunsă a Europei. Istoria secretă a ereziei creștine în Evul Mediu*, București, Editura Polirom, 1999, p. 275.



## BIBLIOGRAFIE

### **Izvoare:**

Bernardus Guidonis – Bernard Gui, *Manuel de l' inquisiteur*, G Mollat (trad.), vol. I, Paris, 1927.

Caesarius Heisterbachensis – *Caesarii Heisterbacensis monachi Ordinis Cisterciensis Dialogus miraculorum*, Sumptibus J.M. Heberle (H. Lempertz & comp.), 1851.

*De haeresi Catharorum in Lombardia*, A. Dondaine (*Les hérésies et l'Inquisition XII-XIII siècles*), Norfolk, 1990, III, pp. 306-312.

Eberwinus Steinfeldensis – Eberwin of Steinfeld, *Epistola ad S. Bernardum*, Migne, Patrologia Latina (PL), vol. CLXXXII, pp. 676-680.

Eckbertus Schonauigiensis – *Liber contra hereses katarorum*, Migne, Jacques-Paul (ed.), Patrologia Latina CVC, 1855, col. 13-14.

Guillelmus de Podio Laurentii – *Chronique 1145-1275: Chronica magistri Guillelmi de Podio Laurentii*, XXI, Duvernoy Jean, editor, Paris: CNRS, 1976, Text and French translation. Reprinted in Toulouse, Le Pérégrinateur, 1996.

*Idem – The Chronicle of William of Puylaurens: The Albigensian Crusade and Its Aftermath*, trans. W. A. and M. D. Sibly, Boydell & Brewer, Woodbridge, 2003.

*La Chanson de la Croisade Contre les Albigeois*, Commencée par Guillaume de Tudèle et Continué par un Poète Anonyme Éditée et Traduite Paul Meyer pour la Societe de L'Histoire de France 'TOME SECOND', 1879.

*La Chanson de la Croisade albigeoise*, édition Livre de poche, Paris, 1989, préfacé par Georges Duby, adaptation de Henri Gougaud, introduction de Michel Zink, p. 491.

Matthaei Parisiensis – *Historia Anglorum*, ed. F. Madden, (vol. I-III, Londra, 1868-1891).

Petrus Vallium Cernaii monachus – *The History of the Albigensian Crusade: Peter of Les Vaux-de-Cernay's Historia Albigensis'*, trans. W. A. and M. D. Sibly, 1998.

Salvo Burci – *Liber Supra Stella* în Ignaz von Döllinger (ed.), *Beitrag zur Sektengeschichte des Mittelalters*, vol. II, München, 1890, p.52-84.

### **Lucrări speciale:**

BALK, Antti P., *Saints & Sinners: An Account of Western Civilization*, Thelema Publications, 2008.

BRENNON, Anne, *Catharii*, București, Editura Nemira, 2008.

COSTEN, Michael, *The Cathars and the Albigensian Crusade*, Manchester University Press, 1997.

EVANS, A. (ed. și trad.), *Heresies of the High Middle Ages*, New York, 1969.

FICHTENAU, Heinrich, *Heretics and Scholars in the High Middle Ages*, trans. Denise A. Kaiser, 1998.

GRAUR, Alexandru, *Nume de persoane*, București, Editura Științifică, 1965.

LADURIE, Emmanuel Le Roy, *Montaillou, sat occitan de la 1294 până la 1324*, vol. 1, București, Editura Meridiane, 1992.

LE GOFF, Jacques, *Nașterea Purgatoriului*, vol. I, București, Editura Meridiane, 1995.

JACOBY, Russell, *Bloodlust: On the Roots of Violence from Cain and Abel to the Present*, Simon and Schuster, 2011.

KIENZLE, Beverly Mayne, *Cistercians, Heresy, and Crusade in Occitania, 1145-1229: Preaching in the Lord's Vineyard*, Boydell & Brewer, 2001.

LEA, Henry Charles, *A history of the Inquisition of the Middle Ages*, vol. I, New York, Harper & Brothers, 1887.

LOURDAUX, W.; Verhelst D. (ed.), *The Concept of Heresy in the Middle Ages (11th – 13th c.)*, Louvain, 1983.

MARTIN, Sean, *The Cathars. The Most Successful Heresy of the Middle Ages*, Pocket Essentials, 2005.

MUREȘAN, Ovidiu, *De la antichitatea târzie la amurgul Evului Mediu (sec. IV-XIII)*, Ediția a III-a, Cluj-Napoca, Editura Todesco, 2007.

NERSESIAN, Vrej, *The Tondrakian Movement: Religious Movements in the Armenian Church from the 4th to the 10th Centuries*, Psychology Press, 1987, pp. 13-15.

NICHOLSON, Helen J., *The Crusades*, Westport, Greenwood Publishing Group, 2004.

OLDENBOURG, Zoe, *Massacre at Montsegur. A History of the Albigensian Crusade*, Phoenix, 2006.

STOYANOV, Yuri, *Tradiția ascunsă a Europei. Istoria secretă a ereziei creștine în Evul Mediu*, București, Editura Polirom, 1999.

TYERMAN, Christopher, *A New History of the Crusades*, Harvard University Press, 2006.

### **Periodice:**

ZAMFIR, Constantin, *Fecioara Maria în viziune cathară „Hiperboreea”*, anul II, nr. 2, 2013, pp. 4-7 <http://revistahiperboreea.ro/wp-content/uploads/2013/02/nr2-2013.pdf> (accesat 05.02.2014)

*Idem*, *Simbolica funerară bogomilă „Hiperboreea”*, anul I, nr. 4, 2012, pp. 36-40. <http://revistahiperboreea.ro/wp-content/uploads/2012/12/nr-4.pdf> (accesat 05.02.2014)

**Cristian CONSTANTIN\***

**PROPAGANDĂ ȘI SPIONAJ LA DUNĂREA DE JOS.  
CAZUL CONSULATELOR STRĂINE (1930 - 1940)**

***Propaganda and spying at the Lower Danube.  
The case of the foreign consulates (1930–1940)***

**Abstract:** *This study aims to present the evolution of propaganda and sabotage activities before WWII, made by the foreign consuls from the Lower Danube. The exchanging of goods on the Danubian market was influenced by a series of economical, fiscal and political factors. The political and economical aggression at the Lower Danube and the indifference of France and Great Britain (in the context of the Munich episode, September 1938) forced Romania accept some compromises at the Danube River. The Sulina channel was still the only way of access of commercial ships to and from the Danubian ports.*

**Keywords:** *fascism, fleet, propaganda, sabotage, trade.*

\* \* \*

Orașele de la Dunărea de Jos reprezintă în conștiința occidentalilor, în primul rând, porturi și ulterior orașe cu autohtoni și îndeletniciri cotidiene. Secolul al XIX-lea a produs în conștiința Europei apusene lucruri care au părut până la acea oră o marginalizare a spațiului gurilor Dunării din geopolitica vest-europeană cotidiană. Societatea europeană occidentală, în plină revoluție industrială și mutații în plan demografic, resimțea pe deplin o nevoie acută de resurse alimentare primare. Cerealele românești au constituit o atracție extrem de ieftină, la concurență cu hinterlandul rusesc nord pontic, venită pe fondul declinului Imperiului otoman și liberalizării traficului prin Strâmtori, Marea Neagră și gurile Dunării. În istoriografie noțiunea poartă numele de „Chestiunea Orientală”<sup>1</sup>. În deceniul al patrulea al secolului al XX-lea, pe fondul afirmării fascismului și nazismului, reapare în perimetrul gurilor Dunării „Chestiunea Orientală”.

---

\* Ph.D. candidate, Faculty of History, Philosophy and Theology, "The Lower Danube" University of Galați, Romania; constantin.p.cristian@gmail.com.

<sup>1</sup> Vezi Constantin Ardeleanu, *Aspecte calitative și cantitative privind rolul economic al grecilor cu protecție britanică din portul Galați în primii ani după Războiul Crimeii*, în *Minorități etnice în România în secolul al XIX-lea*, ed. Venera Achim și Viorel Achim, București, Editura Academiei Române, 2010, pp. 27-29; și Spiridon G. Focas, *The Lower Danube River. In the Southeastern European Political and Economic Complex from Antiquity to the Conference of Belgrade of 1948*, New York, Boulder, 1987, pp. 179-190.

De această dată problema avea și iz ideologic. La sfârșitul primului război mondial, în zonă își făcuse apariția comunismul, iar spre sfârșitul perioadei interbelice Dunărea maritimă devine și teatru de operațiuni pentru agenții fasciști și naziști<sup>2</sup>.

Pe lângă prerogativele oficiale și reglementate de convențiile internaționale, consulii străini de la Dunărea de Jos au întreprins și acte de propagandă ideologică și spionaj. Aceste îndeletniciri secrete sunt probate de documentele păstrate în arhivele locale și centrale, înscriind perimetrul gurilor Dunării pe harta războaielor economice și ideologice. Principalele acte de acest gen, în care au fost implicați atașaii diplomatici străini ai Italiei și Germaniei, au avut loc în anii '30 ai secolului trecut. Dar în astfel de chestiuni s-au remarcat și diplomații Marii Britanii și ai Franței. Misiunile de acest profil au constat în schimburi de materiale propagandistice sau directive de acoperire a unor spioni naziști sau de contracarare acțiunilor acestora. Ele au începutul în perioada crizei economice dintre anii 1929-1932 și au avut în prim-plan încercarea de depășire a simplelor acte de informare, colegialitate și prietenie dintre factorii consulari italieni și administrația locală brăileană. Ele au continuat cu acte de implicare totală a trimișilor Germaniei în treburile interne ale spațiului politico-economic de la gurile Dunării<sup>3</sup>.

În data de 9 ianuarie 1930, viceconsulul regent al Italiei la Brăila a expediat directorului Biroului Muncii Brăila un exemplar din nr. 10 al publicației italiene „Feuille d' Informations Corporatives”, varianta în limba franceză<sup>4</sup>. Relațiile dintre cele două persoane erau destul de cordiale, așa că partea italiană a încercat atragerea părții române la noul model implementat în Italia. Pe 30 ianuarie același an, Viceconsulatul Italiei revine pentru aceleași rugăminți de rezolvarea ale unor chestiuni nemenționate în documente, dar de care aveau cunoștință cele două părți. La acestea se adăuga un nou număr din aceeași publicație de propagandă<sup>5</sup>.

---

<sup>2</sup> Pe parcursul acestui studiu ne vom referi strict la implicarea directă a reprezentanților diplomatici străini din orașele Dunării maritime în „Chestiunea Orientală”, având în vedere realitățile tipice deceniului al IV-lea al secolului al XX-lea.

<sup>3</sup> Italia și Germania au fost cele mai interesate de astfel de activități. State precum Marea Britanie și Franța dețineau alte mijloace de constrângere (economice și CED) și nu vedeau în actele de spionaj ideologic o modalitate de control a porturilor de la Dunărea maritimă în care să investească. Aceste fapte au avut loc și pe fondul conciliatorismului franco-britanic la adresa cererilor germano-italiene, dar și a incapacității Societății Națiunilor de a da un răspuns concret și de a impune statelor revizioniste.

<sup>4</sup> Publicația a fost editată la Roma în noiembrie 1929 și cuprindea: actele legislative, reformele din domeniul agriculturii, activitatea sindicatelor corporatiste etc., realizate de fasciști. Atât adresa regentului, cât și publicația se găsesc în România, Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Brăila (în continuare se va cita SJAN Brăila), Fond *Inspectoratul Regional al Muncii Brăila*, dos. 12/1930, f. 3-13.

<sup>5</sup> Se expediază la acel moment nr. 11-12 din decembrie 1929. Din sumarul acestuia enumerăm: *Bilanțul activității sindicatelor corporatiste pe anul 1929*, activitatea legislativă,

Pe 24 februarie a fost expediată aceleiași instituții un exemplar din cartea *Le contract de travail des journalistes* a lui Ermanno Amicucci<sup>6</sup>. Numărul din ianuarie 1930 al „Feuille d' Informations Corporatives” a fost trimis la 3 martie 1930, dată la care directorul Biroului Muncii semnează pe această adresă hotărârea de a da curs unor cereri necunoscute de noi, formulate anterior<sup>7</sup>.

Propaganda și încercarea de a obține anumite avantaje din partea funcționarului român au continuat. Pe 12 martie 1930, același regent al viceconsulatului Italiei la Brăila a alăturat cererii sale<sup>8</sup>, de rezolvarea a chestiunilor în care era implicat, și 5 exemplare din „Le contrôle sur l'exportation italienne des pommes de terre”. Începând cu luna martie 1930, noul viceconsul titular al Italiei la Brăila a fost Vincenzo Gulli. Acesta a adresat, în 31 martie 1930, directorului Corporației Meseriașilor o solicitare a chestiunilor amintite cu altă ocazie. Dar continua cu bună pricepere expedierea de materiale cu profund caracter propagandistic<sup>9</sup>. Vincenzo Gulli a cerut, în 3 noiembrie 1930, Inspectorului Muncii Regiunea a V-a informații privind condițiile de lucru pe diverse ramuri, rata șomajului și alte date asemănătoare<sup>10</sup>. Aceasta era o ultimă tentativă, în acel an, pentru propagarea ideilor fasciste, dar și un preambul la informațiile din presă.

Cotidienele locale abundă de informații privind criza din portul Brăila. După cum putem observa, aceste acte se petreceau pe parcursul unei acute crize economice mondiale, cu profunde victime pe piața românească, mai ales într-o epocă în care, pe lângă ieșirea din criza economică, românii își căutau un model de ieșire din criza identitară. Cotidianul „Expresul”

---

activitatea sindicatelor corporatiste, activitatea instituțiilor de cultură din Italia etc., în *ibidem*, f. 14-21.

<sup>6</sup> Ermanno Amicucci (1890-1955) era, la acea dată, deputat în Parlamentul italian și Secretar al Sindicatului Național Fascist al Ziariștilor. Acesta a deținut mai multe funcții în conducerea unor publicații cu tentă radicală. În 1938, el a fost printre semnatarii *Manifestului* privind introducerea legilor rasiale în Italia, după un model propriu asemănător variantei celui de al Treilea Reich. Între 1943 și 1945 a deținut funcția de director al cotidianului „Corriere della Sera”, iar după război a fost condamnat la moarte. Ulterior, pedeapsa a fost comutată în închisoare pe 30 de ani și s-a bucurat de o amnistie. Date despre E. Amicucci pe <http://www.treccani.it/enciclopedia/ermanno-amicucci/> (consultat pe 21.01.2014). Cartea nu a fost găsită ca făcând parte din acest fond aflat la SJAN Brăila, în comparație cu pagini existente ale celorlalte publicații amintite, în *ibidem*, f. 29.

<sup>7</sup> *Ibidem*, f. 30-34.

<sup>8</sup> *Ibidem*, f. 38-59.

<sup>9</sup> La această dată a fost alăturat solicitării nr. 2 din publicația „Feuille d' informations corporatives”, în *ibidem*, f. 61-72.

<sup>10</sup> „Cu onoare vă rog să binevoiți a-mi da informațiuni asupra condițiilor actuale de lucru, costul manoperei în diferite ramuri (Industrial, comerciale, agricol, etc.) precum și în privința șomajului, proporția sa în raport cu manopera și alte informațiuni de felul acesta”. Inspectorul a cerut subalternilor să se dea curs cererii lui Gulli, în *ibidem*, f. 162.

prezintă succint o anchetă<sup>11</sup> în acest sens. Cercetarea scoate la iveală situația deplorabilă la care au fost supuși muncitorii locali și cât a avut de suferit comerțul local. Problemele au fost, ca de fiecare dată, nemulțumirile salariale ale muncitorilor, care erau specializați doar pentru această muncă, spre deosebire de portul Galați, unde pentru munci similare erau întrebuințați chiar și simpli țărani. Ca răspuns la problema muncitorească, în decembrie 1930 guvernul l-a desemnat pe subsecretarul de stat Virgil Potârcă de la Ministerul de Agricultură și Domenii să discute cu autoritățile locale și cu reprezentanții muncitorilor mijloacele de aplanarea a situației existente<sup>12</sup>. Probabil, astfel de acte din partea fascismului italian au continuat, dar în lipsa surselor istoriografice ne oprim la cele de față.

La sfârșitul anilor '30 a devenit aproape iminent un conflict armat în Europa, în care să fie implicată Germania nazistă. Pentru că situația politică a fost de așa natură, România a intrat, pentru a supraviețui, în sfera de influență a celui de al Treilea Reich. În acest sens, cele două state au semnat acorduri privind vânzarea de cereale și petrol de către România statului militarizat din centrul Europei. Concesiile făcute de către Anglia și Franța, la München, în 29 septembrie 1938, și expansiunea rapidă a naziștilor în Europa centrală și de Est, au făcut ca, după 1 septembrie 1939,

<sup>11</sup> „Am rugat pe delegații muncitorilor manuali: Petre Apostol, Roman Ioan și Ilie Chiriac, să ne spună câteva din nevoile grupului pe care îl conduc. Interlocutorii noștri încep a ne spune că contractele colective, încheiate cu casele comerciale, expiră la 1 Decembrie. - Actualmente, în baza acestor contracte - zic ei - ni se plătește câte 450 lei de vagon, cărat din magazie în căruțe și din căruțe în vapor. Ni s' a spus că, comercianții cerealiști intenționează, ca după expirarea contractelor colective, să ne scadă prețul cu 25%, sub pretext că, munca este prea scumpă și că, diferența ce vor obține-o dela noi să fie întrebuințată la majorarea prețurilor cerealelor. Noi avem în sindicatul nostru, înscriși, 620 muncitori și cum munca, se face prin rotație, pe echipe revenindu-ne la câte două săptămâni, câteva vagoane, nu putem accepta reducerea prețurilor de manipulare [...] Un muncitor nu câștigă astăzi nici 70-80 lei pe zi [...] Comercianții locali, ne tot spun, că la Galați, munca este mai efină cu 25% decât cea dela Brăila. Dar trebuie să se știe că la Galați munca nu se face cu muncitori de profesie, ci cu plugari cari n' au ce face, aduși de cine știe unde [...]”, în *Munca în portul Brăila*, în „Expresul”, an XXV, nr. 410 (seria a IV-a), Brăila, duminică 12 octombrie 1930, p. 1.

<sup>12</sup> „Pe peronul gărei, se aflau, pentru întâmpinare, d. Avesalom, prefectul județului, d. Ionel Marinescu, prefect administrativ, d. Mihail Pantely, președintele Camerei de comerț, d. Florian Cristescu, chestorul municipiului, d. I. Berceanu, etc.” [...] A urmat ceaiul la ora 9 la cofetăria „Palace” după care s-au prezentat la negocieri. „Au luat parte la această consfătuire și d-nii. D. Vârnav, Tuflii, inspector a muncii, comandor Muhuțu, Luciliu Oprean, președintele Camerei de agricultură, C. Grupper, A Draculis, Witzling și un însemnat număr de cerealiști și muncitori [...] La urmă s' a hotărât ca să se facă un memoriu în care se vor expune doleanțele cerealiștilor și muncitorilor și totodată cerând desființarea asoc. muncitorești și înființarea unui birou oficial pentru distribuirea muncii în port”. Nici după două zile datele prezentate nu au fost mai concludente și dătătoare de speranță pentru revigorarea activității economice brăilene. Materiale detaliate din presa vremii aduc în atenție nume de atașați diplomatici precum Grupper. *Guvernul și problema muncitorească la Brăila*, în „Expresul”, an XXV, nr. 460 (seria a IV-a), Brăila, vineri 12 Decembrie 1930, p. 3; și nr. 462, duminică 14 decembrie 1930, p. 1.

reprezentanțele diplomatice ale Germaniei să devină adevărate case de spionaj. Nevoia acută de cereale și de petrol a îndemnat Reichul să instaleze pe lângă misiunile sale diplomatice, dar, mai ales pe lângă cele economice, oameni de încredere. Nici orașul Brăila, mai cu seamă perimetrul portului, nu a fost scutit de personaje misterioase.

Un raport al serviciilor secrete române pentru Armand Călinescu, întocmit în 1938-1939, prezenta în concluziile sale următoarele: „după părerea germană, România, incomplet înarmată astăzi, va capitula ușor în fața unui puternic atac dat prin surprindere de către armata maghiară, susținută de cea germană. România cu resursele în produse agricole, petrol și vite, va constitui cea mai bună, sigură și imediată bază de aprovizionare spre continuarea expansiunii germane spre est sau spre sud”<sup>13</sup>. Același raport cuprindea și referiri la tendința nazistă de a controla gurile Dunării: „Cea mai probabilă intențiune a Germaniei, în acest an, este să realizeze etapa cea mai ușoară, și mai sigură, adică penetrațiunea spre sud-est prin România, pentru a stăpâni gurile Dunării, a-și amenaja o bază puternică la Marea Neagră și a-și crea o puternică și largă bază de operații (strategică și economică), pentru ca să poată trece apoi la ultima și cea mai grea etapă în expansiunea sa spre est și sud-est”<sup>14</sup>.

Corpul detectivilor a descoperit pe 11 august 1939, în cadrul cercurilor de presă românești, următorul aspect îngrijorător pentru România: „Reichul ar fi pregătit un plan pentru ocuparea militară a României și în special a triunghiului Galați – Delta Dunării – Constanța, cu scopul de a asigura posesiunea petrolului românesc”<sup>15</sup>. După trei zile, aceeași instituție descoperea, pe filiera biroului Partidului Național Socialist German din București, informația că pe parcursul lunilor mai-iulie 1939 au intrat în România cu 300% mai mulți germani, în comparație cu cele trei luni anterioare. În realitate, această masă imensă de supuși germani intrați în România ocupa legal posturi la agențiile de comerț sau ca tehnicieni, dar scopul lor era cu totul altul, cel de a mări numărul de agenți naziști infiltrați în posturile cheie ale comerțului exterior al României. Din informațiile furnizate spionajului românesc, la Hamburg se organizau, de către Serviciului de spionaj german, cursuri pentru instruirea agenților care urmau să fie trimiși în Balcani sub acoperirea de comiși voiajori<sup>16</sup>. Și veneau în contrapondere la manevrele similare duse de englezi și francezi.

---

<sup>13</sup> Raportul generalului Florea Țenescu pentru prim-ministrul Armand Călinescu în ianuarie 1939. Vezi Arhivele Naționale ale României, Fond Diplomatic vol. III - 926, Bibliotecă, vol. II., pp. 1-926, *apud* Horia Brestoiu, *Acțiuni secrete în România în preajma și la începutul celui de-al doilea război mondial*, București, Editura Științifică, 1973, pp. 30-31.

<sup>14</sup> *Ibidem*.

<sup>15</sup> România Arhivele Naționale al României, Fond Diplomatic, dos. 22, vol. 232, p. 16, *apud* H. Brestoiu, *op. cit.*, p. 85.

<sup>16</sup> *Ibidem*, p. 86.

La 23 august 1939 se semna Pactul Ribbentrop–Molotov, cu protocolul adițional secret privind Moldova dintre Prut și Nistru și accesul URSS-ului la gurile Dunării. La adăpostul și beneficiind de complicitatea sovieticilor, Germania a atacat, pe 1 septembrie 1939, Polonia și a izbucnit cel de al doilea război mondial. Pe 7 septembrie, în cercul serviciilor de informații românești circula, pe filiera jurnaliștilor germani acreditați la București, informația că britanicii o să facă tot posibilul ca să distrugă sondele din regiunea petroliferă. Totodată, se afirma că în cadrul societăților petroliere avea să fie introduși agenți englezi, specialiști în astfel de practici de sabotaj<sup>17</sup>. Tot în această perioadă, se vehicula informația că, pentru apărarea și exploatarea resurselor petroliere din România, Germania o să-i împingă pe maghiari să cucerească acest spațiu vital, necesar mașinării de război a Wehrmachtului<sup>18</sup>.

În acest context de război economic, ambasadorul francez la București, Thierry, și R. Hoare, cel al Marii Britanii, au început, cu acceptul tacit al lui Armand Călinescu și cu susținere semnificativă din partea statelor lor, un plan de sabotaj al instalațiilor petroliere din Prahova și de blocare a Dunării. În cadrul grupului francez se aflau și conducătorii societății franceze de navigație pe Dunăre (S.F.N.D), și implicit a consulilor lor din întreaga țară, printre care și cei de la Brăila, foarte bine plasați în cadrul organizației. Contribuția engleză a constat în readucerea în România a multora dintre cei implicați în operațiunile similare din toamna anului 1916. Printre aceștia s-a aflat și maiorul Wiliam Watson, viceconsulul Marii Britanii de la Brăila<sup>19</sup>.

Pe Dunăre, încă din primăvara anului 1939, se desfășurau acte de sabotaj împotriva germanilor, coordonate de către agenții consulari englezi. Aceștia au utilizat logistica pusă la dispoziție de societățile coordonate de către ei: *Watson et Youell* (engleză) și *Société Française de Navigation Danubienne* (franceză). Ambele aveau sediile la Brăila și erau conduse de către atașajii diplomatici ai statelor lor în acest oraș. Pentru sporirea operațiunilor, în toamna anului 1939, a fost înființată la Londra societatea *Goelland Transport et. Limited*, care și-a deschis o sucursală la București pe strada Alexandru Lahovari nr. 14. Fiind frecventată de mediul spionajului franco-englez, această societate a preluat imediat toată infrastructura societăților *Watson et. Youell* și *Anglo-Danubian*. La conducerea noii structurii se afla englezul W. H. Burland<sup>20</sup>.

Arhivele locale păstrează amprenta câtorva dintre acești „supraveghetori ai comerțului”. În data de 4 ianuarie 1940, a fost semnalat

---

<sup>17</sup> *Ibidem*, p. 97.

<sup>18</sup> Germania dorea să mascheze acțiunea sub doleanțele revizioniste ale Ungariei hortyste, care cerea public Transilvania și nu recunoștea prevederile Tratatului de la Trianon.

<sup>19</sup> H. Brestoiu, *op. cit.*, pp. 104-105.

<sup>20</sup> *Ibidem*, pp. 139-140.



de către Serviciul Migrațiuni faptul că „firma George Besi & Fii din Brăila are reprezentanța firmei germane Deutsche Levant Linie din Hamburg care are ca om de încredere de Dl Günther Froreich”. Acesta a fost omul de „legătură dintre cele 2 firme și personalul vaselor Soc. D.L.L”. El avea drept atribuții transmiterea corespondenței la centrala din Germania. De asemenea, a fost specificat faptul că salariul lui G. Froreich „îl primește dela D.L.L prin firma G. Besi fii care-l decontează”. A fost menționată și ideea că trimisul german nu se amestecă în administrația internă a societății G. Besi<sup>21</sup>. Un caz asemănător a fost cel al lui Karl Heinz Werner, venit în România la 1 mai 1939. Acesta a locuit la Rudolf Spiesswinkel, membru în consiliul Reichului pentru cereale, furaje și alte produse agricole. R. Spiesswinkel aparținea de secțiunea comercială *Berlin Vilmersdorf* și se ocupa de supravegherea cerealelor cumpărate în baza acordului din 10 decembrie 1938. K. H. Werner nu dispunea de o firmă sau un birou propriu și salariul îl primea de la Berlin în mărci, fiind dependent de Spiesswinkel<sup>22</sup>.

În primăvara anului 1940, războiul era în faza de așteptare și se pregătea războiul fulger al Germaniei pe frontul de vest. Autoritățile din porturile dunărene au fost înștiințate să nu lase vasele britanice și pe cele franceze să se apropie de cele germane, pentru a nu risca incidente și o eventuală blocare a șenalului navigabil, lucru care ar fi agravat circulația și schimburile economice ale României, atât de aparate de CED, atunci când interesele europene corespundeau.

Se vehiculau zvonuri conform cărora vasele: *Princess Elisabeth*, *Brithania* și *Bayard*, proprietatea britanicilor, respectiv ultimul închiriat de la o firmă elenă, transportau armament și muniție<sup>23</sup>. Vasele *Princess Elisabeth*, *Brithania* și *Bayard* aparțineau *Watson et. Youell* și erau staționate la Brăila. În celula de conducere a misiunilor de sabotaj pe

<sup>21</sup> „Reprezentantul firmei G. Besi declară că acest sistem este utilizat de firma germană în toate țările, și la noi a avut întotdeauna câte un asemenea reprezentant pe care îl schimbă din 3 în 3 ani. În astfel de situații, întrucât i s'a aprobat și până acum termen de ședere în țară, suntem de părere a i se da și anul acesta”. Încercând să liniștească lucrurile și să obțină aprobarea prelungirii șederii în țară a acestui „supraveghetor”, reprezentantul firmei *Besi & Fii*, și totodată cei care apărau interesele cetățenilor germani prin simplul fapt că unul dintre acționari a fost consulul Germaniei, a dezvăluit că Germania apelase la asemenea procedee cu mult înainte de semnarea acordului economic româno-german și izbucnirea războiului. O altă cerere a fost înregistrată la Direcția Muncii Brăila în 14 decembrie 1939, în SJAN Brăila, Fond *Inspectoratul Regional al Muncii Brăila*, dos.14/1939, f. 176-177.

<sup>22</sup> „D-l Karl Heinz Werner e funcționar la D-l Spiesswinkel, încă cu alți 6 funcționari germani. - N'are firmă.- Un birou comun pentru toți în str. Bălcescu Nr. 22. - Salariul îl primește dela Berlin în mărci. - Posedă adeverință dela M. Muncii Nr. 7618, din care reiese că are prelungirea până la 31 Decembrie 1940”, în *ibidem*, f. 194.

<sup>23</sup> SJAN Brăila, Fond *Căpitania Portului Brăila*, dos. 30/1940, f. 43, vezi și Arthur Tuluș, *România și neutralizarea Dunării (septembrie 1939 - iunie 1940)*, în „Analele Universității Dunărea de Jos Galați, Seria 19 – istorie”, an VI (2007), pp. 137-146. Astfel de zvonuri erau frecvente în acea perioadă, în care și interesele României începeau să se apropie din ce în ce mai mult de partea germană.

Dunăre, în primăvara anului 1940, se găseau W. H. Burland, George Marschall (viceconsulul englez de la Sulina), Wiliam Watson (consulul englez de la Brăila), Blakay (inspectorul societății *Anglo-Danubian-Transport Ltd.*) și Richard Macnabb. Aceștia au avut misiunea de a bloca șenalul navigabil al Dunării în zona Porților de Fier. În acest fel se dorea sabotarea transporturilor de cereale și petrol românesc către Germania, știindu-se faptul că mare parte din produsele românești destinate Germaniei păraseau România pe cale Dunării în amonte, către Austria și Germania. Acțiunea se desfășura cu complicitatea francezilor, prin S.F.N.D., dar sub stricta observare a agenților români. Și din câte se pare și celor naziști. În acest sens, au început să angajeze piloții *Comisiei Internaționale a Dunării*, pentru ca aceștia să nu poată trece vasele germane prin cataractele din sectorul de la Porțile de Fier<sup>24</sup>.

Operațiunile britanice așteptau sosirea noilor membrii pentru echipajele lor, care trebuiau să fie în totalitate cetățeni englezi, și a muniției pentru a se apăra în cazul deconspirării activităților întreprinse. Acțiunea s-a bucurat de sprijinul serviciilor române. Misiunea a fost un eșec din cauza cunoașterii de către germani a activității prea vizibile a lui Blakay și a faptului că la Giurgiu au fugit câțiva din marinarii eleni de pe vasele convoiului britanic.

Grecii s-au prezentat la Consulatul german din Giurgiu și de acolo vestea și ei au ajuns rapid la centrală din București. La solicitarea germanilor, românii au efectuat noi controale pe vasele engleze, care de data aceasta au arătat și oficial ceea ce autoritățile române știau, faptul că navele sunt pline cu armament. Sub complicitatea românilor, englezii au fost imbarcați pe navele lor din porturile Dunării maritime și Constanța, fiind trimiși spre Marea Britanie. Armamentul a fost dus la Arsenalul Statului din București. Diplomații englezi au solicitat ca tehnica militară să fie transportată la Brăila, ca să le fie mai ușor atunci când o vor prelua de la români, oricând s-ar face acest lucru<sup>25</sup>.

Directorul Marinei Comerciale, Nicolae Păiș, transmitea portului Brăila, pe data de 5 februarie 1940, înștiințarea că pe unele remorchere aparținând Germaniei și Olandei se aflau agenți Gestapo. Atenționarea prevedea și supravegherea vaselor în cauză de către autoritățile române<sup>26</sup>. În luna martie 1940, Herbert Holste a fost implicat în astfel de procedee. Legația Germaniei a intervenit ca el să-și poată exercita profesia de

---

<sup>24</sup> H. Brestoiu, *op. cit.*, pp. 140-141.

<sup>25</sup> Pentru desfășurarea în întregime a operațiunilor vezi H. Brestoiu, *op. cit.* La Brăila armamentul ar fi urmat să-i fie predat consulului Wiliam Watson, care l-ar fi scos din România la bordul navelor britanice.

<sup>26</sup> SJAN Brăila, fond *Căpitania Portului Brăila*, dos. 30/1940, f. 43., f. 18; și A. Tuluș, *România și neutralizarea Dunării...*, p. 140

supraveghetor a transporturilor de cereale<sup>27</sup>. În mai 1940, Căpitănia Portului Brăila a informat Direcția Marinei Comerciale de modalitatea suspectă a cetățeanului german Reinichter, care încerca să dezvolte agenția de spionaj din Brăila. Agenție de spionaj era plătită, după cum am văzut, direct de către autoritățile germane prin societățile sale de navigație și comerț, reprezentate în portul Brăila de către familia de origine elenă, Bessi. Aceasta dădea în perioada interbelică și reprezentantul consulatului german din Brăila, pe Jean Bessi<sup>28</sup>.

În foarte multe din cazuri, acesta a intervenit în favoarea supușilor germani bănuți de acte de spionaj și a dezmințit zvonurile, garantând seriozitatea acestora. În luna iunie, războiul luase o turnură defavorabilă taberei franco-engleze, iar la Dunărea de Jos au început actele de război economic. În acest sens, tabăra germană, prin agenții ei, atrăgea de partea naziștilor muncitorii portuari. Muncitorii primeau sume de aproximativ 200 de lei pentru a refuza participarea la activitățile oferite de către societățile franco-engleze. Acest conflict aducea față în față societățile lui Bessi, consulul german din Brăila, și pe cele ale lui Vuccino și Boscoff, viceconsulii Franței la Brăila în perioada interbelică. Tot în această perioadă confuză pentru ce urma să se întâmple cu Europa și vechile orânduri politico-statale, se zvonea ideea germanilor ca fiecare vas francez sau britanic, al inamicilor, să fie escortat de către un vas german, cu precădere remorcher<sup>29</sup>. Remorchererele plătite de germani aveau rolul de a păzi șenalul navigabil și al barei Sulina, pentru ca actele de sabotaj franco-englez să nu se concretizeze cu blocarea Dunării. Blocarea navigației dinspre Dunăre spre Marea Neagră ar fi stopat accesul Germaniei la produsele de pe piața Mării Negre, petrolul și cerealele URSS-ului, încă aliată până în iunie 1941, în baza Pactului Ribbentrop-Molotov (s.n.).

Începând cu 1940, multe din societățile amintite mai sus au devenit un instrument de luptă directă în cel de al doilea război mondial, iar vasele societăților de navigație au devenit arme în acest conflict economic și strategic de aprovizionare. Pe parcursul anului 1940, au fost exportate prin

<sup>27</sup> „Alăturat, trimitem adresa Legațiunii Germaniei [nu a fost păstrată] jurn. no. 10105/1940, care intervine pentru prelungirea termenului de ședere cu drept de exercitarea profesiei pentru supusul străin Herbet Holste, domiciliat în Brăila, motivând că prezența sa în țară este necesară, pentru supravegherea transporturilor de cereale, rugându-vă a lua cunoștință, a cerceta și referi Ministerului, odată cu restituire lucrării”, în *ibidem*, f. 212.

<sup>28</sup> Vezi Cristian Constantin, *Activități și rapoarte diplomatice cu privire la orașul și portul Brăila (1919-1940)*, în „Analele Brăilei” – seria nouă, an XII (2012), nr. 12, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2012, pp. 197-215; și Cr. Constantin, *Etniile din Brăila – o problemă europeană (1919-1940)*, în „... Greci, evrei, ruși lipoveni, turci... Brăila. Reactivarea memoriei culturale a orașului”, ed. Camelia Hristian, Ghena Pricop și Evdochia Smaznov, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2012, pp. 439-457.

<sup>29</sup> SJAN Brăila, Fond Căpitănia Portului Brăila, dos. 30/1940, ff. 17-18; și A. Tuluș, *România și neutralizarea Dunării...*, p. 140.

gurile Dunării 370.757 tone, un sfert față de anul precedent<sup>30</sup>, semn clar al conflictului izbucnit, dar mai ales al noilor reglementări impuse de România privind navigația pe Dunăre și avantajarea vaselor sub pavilion german, cu toate că s-a constatat în primăvara și vara lui 1940 un tranzit important al vaselor sub pavilion francez și englez<sup>31</sup>. Acțiuni de acest gen au avut loc și dincolo de implicațiile economice și ideologice și nu ar fi putut avea loc fără colaborarea directă a atașăților diplomați străini ai statelor implicate. Un caz elocvent a fost numirea maiorului Wiliam Watson în funcția de consul al Marii Britanii la Brăila.

## BIBLIOGRAFIE

Izvoare, surse arhivistice:

România, Arhivele Naționale ale României, Fond *Diplomatic* vol. III - 926, Bibliotecă, vol. II.

România, Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Brăila:

Fond *Inspectoratul Regional al Muncii Brăila*, dosare: 12/1930; 14/1939-1940.

Fond *Căpitania Portului Brăila*, dosar 30/1940.

Lucrări de specialitate:

ARDELEANU, Constantin, *Aspecte calitative și cantitative privind rolul economic al grecilor cu protecție britanică din portul Galați în primii ani după Războiul Crimeii, în Minorități etnice în România în secolul al XIX-lea*, ed. Venera Achim și Viorel Achim, București, Editura Academiei Române, 2010, pp. 27-29.

BRESTOIU, Horia, *Acțiuni secrete în România în preajma și la începutul celui de-al doilea război mondial*, București, Editura Științifică, 1973.

CONSTANTIN, Cristian, *Activități și rapoarte diplomatice cu privire la orașul și portul Brăila (1919-1940)*, în „Analele Brăilei” – seria nouă, an XII (2012), nr. 12, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2012, pp. 197-215.

Idem, *Etniile din Brăila – o problemă europeană (1919-1940)*, în „... Greci, evrei, ruși lipoveni, turci... Brăila. Reactivarea memoriei culturale a orașului”, ed. Camelia Hristian, Ghena Pricop și Evdochia Smaznov, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2012, pp. 439-457.

<sup>30</sup> Arthur Tuluș, *Interese economice și politice la gurile Dunării între 1936 și 1940*, în „Analele Universității Dunărea de Jos din Galați, seria 19 – istorie”, an IV (2005), nr. 4, pp. 249-250.

<sup>31</sup> SJAN Brăila, fond *Inspectoratul Regional al Muncii Brăila*, dos. 14/1939-1940, f. 177 urm.

FOCAS G., Spiridon, *The Lower Danube River. In the Southeastern European Political and Economic Complex from Antiquity to the Conference of Belgrade of 1948*, New York, Boulder, 1987.

TULUȘ, Arthur, *Interese economice și politice la gurile Dunării între 1936 și 1940*, în „Analele Universității Dunărea de Jos din Galați, seria 19 – istorie”, an IV (2005), nr. 4, pp. 229-253.

Idem, *România și neutralizarea Dunării (septembrie 1939 - iunie 1940)*, în „Analele Universității Dunărea de Jos Galați”, Seria 19 – istorie”, an VI (2007), pp. 137-146.

\*\*\* *Guvernul și problema muncitorească la Brăila*, în „Expresul”, an XXV, nr. 460 (seria a IV-a), Brăila, vineri 12 Decembrie 1930, p. 3; și nr. 462, duminică 14 decembrie 1930, p. 1.

\*\*\* *Munca în portul Brăila*, în „Expresul”, an XXV, nr. 410 (seria a IV-a), Brăila, duminică 12 octombrie 1930, p. 1.

Surse electronice:

<http://www.treccani.it/enciclopedia/ermanno-amicucci/> (consultat pe 21.01.2014) - date despre Ermanno Amicucci.

## ANEXE

## Anexa 1

- 9 septembrie 1939, Galați, adresa Consulatului Germaniei la Galați prin care anunță autoritățile locale brăilene de faptul că Günther v. Froreich se află în serviciul consulatului.

Deutches Konsulat  
Galatz

Galați, 9 Septembrie, 1939

Domnule Prefect,

Am onoare a vă comunica prin prezenta în mod oficial cele ce urmează:

Odată cu izbucnirea războiului germano-polono-anglo-francez am angajat pe baza împuternicirii ce le posed mai mulți cetățeni germani din circumscripția acestui Consulat în serviciile Consulatului German din Galați, încadrând în personalul lui și pe Domnul Günther v. Froreich din Brăila, Strada Vapoarelor 6, cu începere de la 1 Septembrie 1939. Numitul cetățean german a primit ordin să rămână deocamdată la domiciliul său de până acum.

De îndată ce Domnul Günther v. Froreich va părăsi serviciile acestui Consulat nu voi omite a vi-o comunica.

Rugându-vă să bine voiți a-mi confirma în scris primiți, Domnule Prefect, încredințarea perfecte mele considerațiuni.

Consul German:  
[olograf Gerhart Lutkens]

Domniei-Sale  
Domnului Prefect al Județului Brăila

sursa: SJAN Brăila, Fond *Prefectura județului Brăila*, dos. 25/1939, f. 43.

## Anexa 2

- 4 ianuarie 1940 - Adresa Serviciului Migrațiunilor din Brăila către Inspectoratul General al Muncii din Ministerul Muncii de la București prin care prezintă legătura dintre firma George Besi & Fii din Brăila și Günther Froreich.

Brăila

Serviciul Migrațiunilor

4 Ianuarie 1940

DOMNULE DIRECTOR GENERAL,

La ord. Dvs. Nr. 54937/939 avem onoarea a referi:

Firma George Besi & Fii din Brăila are reprezentanța firmei germane Deutsche Levante Linie din Hamburg care are ca om de încredere de (n.n. pe) Dl. Günther Froreich.

Acesta face legătura de interese dintre cele 2 firme având contactul cu personalul vaselor Soc. D.L.L., făcând corespondența directă cu centrala din Germania. În administrația internă a Soc. G. Besi nu se amestecă. Salariul îl primește dela D.L.L. prin firma G. Besi fii care îl decontează.

Reprezentantul firmei G. Besi declară că acest sistem este utilizat de firma germană în toate țările, și la noi a avut întotdeauna câte un asemenea reprezentant pe care îl schimbă din 3 în 3 ani.

În astfel de situație, întrucât i s' a aporbat (n.n. aprobat) și până acum termen de ședere în țară, suntem de părere a i se da și anul acesta.

Restituind anexa, vă rugăm să bine voiți a dispune

ȘEFULUI SUBINSPECTORATULUI BRĂILA

Inspector [indescifrabil]

Secretar [indescifrabil]

DOMNIEI – SALE

DOMNULUI DIRECTOR GENERAL AL MUNCII MINISTERUL  
MUNCII BUCUREȘTI

sursa: SJAN Brăila, Fond *Inspectoratul Regional al Muncii Brăila*, dos. 14/1939, f. 176.

### Anexa 3

- 16 februarie 1940 - Adresa Serviciului Migrațiunilor din Brăila către Inspectoratul General al Muncii din Ministerul Muncii de la București prin care se prezintă situația cetățeanului german Karl Heinz Werner.

Serviciul Migrațiunilor

16 Februarie 1940

DOMNULE DIRECTOR GENERAL,

La ord. Dvs., Nr. 067617/940, avem onoare a raporta că D-l Karl Heinz Werner, este venit în România la 1 Mai 1939. În Brăila se află la D-l Rudolf Spiesswinkal cetățean german, membru în consiliul Reichului pentru cereale, furaje și alte produse agrare, secțiunea comercială Vilmer

sdorf, care a fost trimis în România din ord. Ministrului Reichului pentru alimentare și agricultură, pentru a stabili în ce condiții și circumstanțe locale este posibilă preluarea cantităților de cereale cumpărate de Of. Reichul pentru cereale, Berlin, în baza acordului româno-german din 10/XII/938.

D-l Karl Heinz Werner e funcționar la D-l Spiesswinkel, încă cu alți 6 funcționari germani. N' are firmă. Un birou comun pentru toți în str. Bălcescu Nr. 22. Salariul îl primește de la Berlin în mărci. Posedă adeverință dela M. Muncii Nr. 7618, din care reiese că are prelungirea până la 31 Decembrie 1940.

ȘEFULUI SUBINSPECTORATULUI BRĂILA  
Inspector [indescifrabil]

Secretar [indescifrabil]

DOMNIEI – SALE  
DOMNULUI DIRECTOR GENERAL AL MUNCII MINISTERUL MUNCII  
BUCUREȘTI

sursa: SJAN Brăila, Fond *Inspectoratul Regional al Muncii Brăila*, dos. 14/1939, f. 194.



**Ionuț Alexandru DRĂGHICI\***

**SERVICIUL SPECIAL DE INFORMAȚII  
ȘI REBELIUNEA LEGIONARĂ**

***Special Intelligence Service and the legionary rebellion***

**Abstract:** *Even since the ancient times the need for knowledge and information caused great human challenges. This need for information presents several technological, economic, political or military characters. Things have not changed nowadays, and we live in an age when information is increasingly abundant and necessary. The first institutionalized military-intelligence structures emerged with the organization of the modern Romanian army after the Union of Wallachia and Moldavia. The exact date was 12 November 1859 when Prince Alexandru Ioan Cuza established the Staff of the General Army, in which there also existed a section led by Lieutenant Gheorghe Slăniceanu. However, the real importance of this service results from a document dated 23 August 1911, preserved in the archives of the Ministry of National Defence, the intelligence service of the Staff of the General Army does not have today an organization that corresponds to its mission. Eugen Cristescu, one of the leaders of the Romanian Intelligence Service, was known as an opponent of the Iron Guard. The "legionaries" gave him much trouble, as they were numerous, well organized and disciplined paramilitary troops and as they reacted promptly to the orders of their leaders. Cristescu created networks among the guardsmen by sharing information with the Abwehr, so as to quickly inform his superiors on the intentions of the Iron Guard.*

**Keywords:** *S.S.I (Special Intelligence Service), legionary rebellion, Ion Antonescu, Eugen Cristescu, the Iron Guard.*

\* \* \*

Încă din cele mai vechi timpuri nevoia de cunoaștere și informare a creat mari provocări omului. Aceasta prezintă mai multe caractere de ordin economic tehnologic, politic sau militar. Lucrurile nu s-au schimbat nici în prezent, am intrat într-o epocă în care informația devine din ce în ce mai abundentă și din ce în ce mai necesară. Ea devine motorul și materia primă

---

\* M.A. student, Faculty of History, Philosophy and Theology, "The Lower Danube" University of Galati, Romania; ionut.alexandru72@yahoo.com .

a societății noastre. Deținerea informației reprezintă principala sursă a hegemoniei<sup>1</sup>.

Din toată această cursă a informării a rezultat apariția fenomenului de spionaj. Vechimea acestei profesii este atestată chiar în Biblie, când Dumnezeu i-a spus lui Moise: „Să chemi 12 oameni din cele 12 triburi și să-i trimiți să recunoască Țara Canaan pe care ți-o dăruiesc ție”. Au fost primii spioni biblici cărora Creatorul le-a dat misiunea să meargă pentru, „a privi oamenii și a afla de sunt mari, puternici sau slabi de pământul e roditor sau sărac<sup>2</sup>”. Fenomenul este atestat și în Mesopotamia, Egipt, sau Roma. Un prim tratat asupra acestui fenomen îl întâlnim în China scris de Sun Tzu, *Arta războiului*, și reprezintă un veritabil manual antic, ce recunoștea importanța spionajului. Putem astfel afirma că avem de-a face cu una din cele mai vechi îndeletniciri ale omului.

Începând din epoca modernă acest fenomen a luat amploare, constituindu-se servicii secrete în fiecare mare putere a lumii. Odată cu secolul XX aceste servicii au căpătat o nouă formă, un rol mai important, și influența lor în dezvoltarea și evoluția unei țări a crescut considerabil. În procesul de dezvoltare a armatelor moderne, activitatea de culegere de informații din domeniul militar, politico-militar și economico-militar capătă noi dimensiuni, fiind guvernată de legi și norme riguroase, multe nescrise dar obligatoriu a fi cunoscute și respectate de către membrii ei<sup>3</sup>. Pe teritoriul țării noastre întâlnim aceste activități sub o formă incipientă, încă din vremea lui Decebal, care prin trimisul său la Roma, Atticus căută să obțină o oarecare influență și, totodată, să desfășoare acolo acțiuni subversive menite să compromită organele de conducere. Această activitate a fost continuată aproximativ sub aceeași formă și în perioada medievală de către domnitorii români. Abia în perioada modernă, sub impulsul evoluției marilor puteri, dar și din conștientizarea importanței acestui fenomen se pun bazele unor structuri informative pe teritoriul României.

Prima structură cu caracter oficial au apărut, odată cu organizarea armatei române moderne după Unirea Principatelor. Dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza (la 5 ianuarie 1859 ca domn al Moldovei și la 24 ianuarie ca domn al Țării Românești) a reprezentat o soluție ingenioasă care a satisfăcut atât împlinirea idealurilor de unitate național statală ale românilor cât și prevederile Tratatului de la Paris din 1856. Pilonul în jurul căruia s-a consolidat edificiul unirii l-a reprezentat instituția armatei, unificarea organizatorică a oștirilor moldoveană cu cea munteană fiind considerată de contemporani ca elemental indispensabil în atingerea

---

<sup>1</sup> Gerard Desmaretz, *Totul despre spionaj*, București, Editura Polirom, 2002, p. 8.

<sup>2</sup> Florian Bichir, *Așii spionajului românesc*, în “Evenimentul zilei”, nr. 3466, duminică 17 august 2003, p. 4.

<sup>3</sup> Victor Negulescu, *Spionaj și contraspionaj*, București, Editura Bibliotheca, 1999, p. 6.

obiectivului propus , de definitivare a unirii<sup>4</sup>. Reforme ce au vizat instituția Armatei au fost înlăptuite din nevoia de apărare a noului stat. Astfel la 12/24 noiembrie 1859, prin Înaltul *Ordin de Zi nr.83* s-a înființat Statul Major General al Armatei, în cadrul căruia funcționa Secția a II-a, primul serviciu la nivel oficial de informații al armatei române și al României<sup>5</sup> ce activa într-o formă incipientă și relative eficientă deoarece nu i se înțelegea pe deplin adevărata valoare a unui astfel de serviciu. El nu apare dintr-o conștientizare clara a unei nevoi nu numai a unui flux informativ sau a puteri pe care un astfel de serviciu eficient o poate avea, ci doar din intenția de a copia cât mai fidel organizarea altor armate straine mult mai evolute, în special fiind preferat modelul francez.

Însă tot acest început timid în cadrul frontului invizibil este accentuat în trei momente de maximă importanță conform opiniei istoricului Alin Spânu, atunci când țara și-a pus practic problema existenței sale. Războiul de Independență, răscoala din 1907 și Primul Război Mondial. Aceste evenimente au condus la o evoluție și o modelare a structurilor informative dar și la o formare a unei doctrine în acest domeniu. Principalul exponent al acestui domeniu a rezultat din experiența vechilor structuri participante pe frontul invizibil în conflictele mai sus menționate, materializându-se în primul serviciu civil de informații din România, SSI fondat în 1924 și condus de Mihail Moruzov.

Până la instaurarea dictaturii regale, Serviciul Secret nu a dezvoltat prea mult segmentul destinat supravegherii membrilor Mișcării Legionare. Pe fondul discreditării partidelor democratice și al creșterii curentelor de extremă dreaptă, radicalizarea tineretului și noua stare de spirit au făcut ca o bună parte a opiniei publice să se orienteze spre naționalismul legionar. În astfel de circumstanțe, Corneliu Zelea Codreanu a devenit un om popular, iar această stare de spirit s-a reflectat în rezultatele alegerilor parlamentare din decembrie 1937, când legionarii au obținut aproape 500.000 de voturi, devenind a treia forță politică, după PNL și PNȚ. Dar, a intervenit lovitura de stat, de la 10 februarie 1938, când regele Carol al II-lea a pus capăt regimului democratic pluripartidist din România<sup>6</sup>. Situația s-a schimbat ulterior, dar acțiunile de reprimare a Mișcării, mai ales după asasinarea primului-ministru Armand Călinescu, au revenit Corpului Detectivilor din cadrul Ministerului de Interne, la conducerea căruia fusese instalat cu sprijinul direct al lui Moruzov, fostul șef al secției contrainformații din Serviciul Secret, Niky Ștefănescu.

---

<sup>4</sup> Cornel Scafeș, Corneliu Andonie, Horia Șerbănescu, Ioan Scarfeș, *Armata Română în vremea lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866)*, „Colecția „Dorobanțul””, București, Editura Total Publishing, 2003, p. 9.

<sup>5</sup> Spânu Alin, *Serviciul de Informații al României în războiul de întregire națională (1916-1920)*, București, Editura Militară, 2012, p.16.

<sup>6</sup> Cristian Troncotă, *România și Frontul Secret*, București, Editura Elion, 2007 p. 134.

Prin Înaltul Decret Regal din 14 septembrie 1940, România a fost proclamată stat național-legionar, generalul Ion Antonescu devenind Conducătorul statului, iar Horia Sima, comandant al Mișcării legionare și vece-președinte al Consiliului de Miniștri. Acest act politic poate fi evaluat ca o mezalianță de conjunctură, nesinceră din partea ambelor părți. Ea s-a destrămat cu violență, după numai 130 de zile, în urma evenimentelor din 21-23 ianuarie 1941. Majoritatea documentelor oficiale dar și a izvoarelor memorialistice, mai puțin cele venite din partea foștilor gardiști, denumesc prin sintagma „rebeliune legionară” destrămarea sângeroasă a statului național-legionar<sup>7</sup>.

După arestarea lui Mihail Moruzov, la 5 septembrie 1940, funcția de șef al Serviciului Secret de Informații a fost preluată de colonelul Ioan Nicolaid, eminent ca ofițer de stat major, dar și ca profesor la catedra de artă militară de la Școala de Război, Ioan Nicolaid s-a dovedit totuși lipsit de experiență practică în arta informațiilor, fapt ce l-a determinat pe generalul Ion Antonescu, devenit la 6 septembrie 1940 conducător al statului, să renunțe la serviciile sale și să-l înlocuiască cu colonelul Ghiță Ștefănescu. Acesta fusese rezident al Marelui Stat Major în Basarabia, funcție în care „se făcuse remarcat pentru activitatea pe care o desfășurase pe plan informativ și contrainformativ<sup>8</sup>”. Nici colonelul Ghiță Ștefănescu nu a reușit să se ridice la nivelul de exigență și la cerințele impuse de Ion Antonescu, fiind și el schimbat după scurt timp. Doar în acest fel ne putem explica de ce „Monitorul Oficial” în care s-a publicat decretul de numire al noului șef al Serviciului – care își schimbă și denumirea în Serviciu Special de Informații – menționa că Eugen Cristescu îl înlocuia pe colonelul Ioan Nicolaid și nu pe colonelul Ghiță Ștefănescu<sup>9</sup>. Numirea s-a făcut la data de 12 noiembrie 1940 iar organismul trece în subordinea Președintelui Consiliului de Miniștri. Ca succesor a lui Moruzov la conducerea Serviciului de Informații, Eugen Cristescu a fost permanent comparat cu predecesorul său.

Venirea la putere a Mișcării Legionare a coincis cu arestarea lui Moruzov, iar la trei săptămâni după arestare acesta i-a scris din celulă lui Horia Sima, solicitându-i o audiență „pentru a se disculpa”, dar cererea a rămas fără răspuns. Tot din aceeași perioadă datează și un proiect legionar de reorganizare a Serviciului Secret, care includea schimbarea a 25% din personalul vechi, în primul rând șefii de secții și birouri, și dublarea acestor funcții de către consilieri legionari a căror misiune ar fi fost să pună mâna pe „secretele și legăturile Serviciului<sup>10</sup>”.

---

<sup>7</sup> *Ibidem*, p. 303.

<sup>8</sup> Cristian Troncotă, *Omul de taină al mareșalului*, București, Editura Elion, 2005 p. 23.

<sup>9</sup> *Ibidem*.

<sup>10</sup> A.S.R.I., fond penal, dosar nr. 20954, vol. 19 f. 119 și 184-186, *apud*. Florin Pintlîie, *Serviciul Special de Informații din România (1939-1945)*, vol.I., București, Editura Academiei Naționale de Informații, 2003, p. 298.

Încă de pe vremea cand activase în Siguranță, Eugen Cristescu era cunoscut ca un adversar al Gărzii de Fier. Legionarii i-au dat multă bătaie de cap, întrucât erau numeroși, bine organizați, dispuneau de formațiuni paramilitare disciplinate, reacționau prompt la orice ordin al Căpitanului și reușeau destul de ușor procure armament prin intermediul Gestapoului. Ca funcționar public ce se bucura de o bogată experiență în munca de informații și siguranță a statului, Eugen Cristescu a înțeles de la început marele pericol ce-l reprezintă doctrina totalitaristă a legionarismului pentru democrație. Asasinatele, ca metodă de înlăturare a adversarilor politici, îi creaseră o adevărată repulsie față de această organizație, fapt ce explică efortul său deosebit în dizolvarea Gărzii de Fier. În legătură cu acest aspect, Eugen Cristescu nota: „... În calitate de director al Poliției de Siguranță, timp de 14 ani am activat împotriva Mișcării Legionare și am efectuat dizolvările Gărzii de Fier din 1931 și 1933, pentru care am fost condamnat la moarte prin, scrisoare publică de Corneliu Zelea Codreanu<sup>11</sup>”. Într-adevăr, în scrisoarea întocmită de Căpitan și publicată în ziarul „Cuvantul”, pe lângă o serie de fruntași ai vieții politice românești, apare inserat și numele lui Eugen Cristescu, directorul general al Siguranței, învinuit pentru toate „ofensele”, „chinurile” și „sângele vărsat de legionari”. Scrisoarea se încheia pe un ton amenințător: „Aceștia se laudă pretutindeni că au dizolvat și nimicit Garda de Fier. Le răspund doar atât: Încă nu se știe<sup>12</sup>”.

Tocmai această repulsie pe care o avea Eugen Cristescu față de Mișcare Legionară l-a determinat în noiembrie 1940 pe generalul Ion Antonescu să îl numească în fruntea SSI. Eugen Cristescu a preluat șefia SSI la data de 15 noiembrie 1940, chiar în ziua când la cantina „Guttemberg”, un grup de legionari „simiști” trăseseră mai multe focuri de armă într-un grup de legionari „codreniști”. Imediat după instalare, Eugen Cristescu i-a cerut lui Florin Becescu – Șeful Secției a II-a Contrainformații – să-i facă un raport detaliat asupra acestei chestiuni. Întrucât Becescu nu avea posibilități informative, l-a indicat pe N.D. Stănescu, șeful Grupei politice<sup>13</sup>. Alegerea s-a dovedit inspirată, deoarece Stănescu avea un informator bun, prieten cu unul din frații Codreanu, ceea ce i-a permis să-i prezinte noului director al SSI, chiar în noaptea aceea, un raport documentat și veridic al incidentului. A fost primul examen al lui Eugen Cristescu în noua sa calitate. El a fost avertizat și de Rioșanu – ministrul secretar de stat la Interne – care, de altfel, îl și recomandase lui Ion Antonescu – că mai devreme sau mai târziu va izbucni un asemenea conflict și că legionarii sunt periculoși, primele măsuri luate de Cristescu au vizat crearea unei rețele proprii prin intermediul căreia să poată penetra „la vârf” Mișcarea Legionară. În acest scop l-a atras în „joc” pe o rudă a sa, subcomisarul Grigore Petrovici, din Direcția Generală a Poliției, prin

<sup>11</sup> Cristian Troncota, *op. cit.*, p. 47.

<sup>12</sup> *Ibidem*, p. 48.

<sup>13</sup> *Ibidem* p. 49.

intermediul căruia putea să culeagă, dar mai ales să verifice asemenea informații<sup>14</sup>.

Destinul lui Moruzov a fost unul tragic, chiar dacă a reprezentat un element de bază în fundamentarea doctrinei informative în România. După ce a fost arestat la 6 septembrie 1940 a fost încarcerat în penitenciarul Jilava acolo unde avea să își găsească și sfârșitul împreună cu persoanele care au fost considerate vinovate de prigoana la care au fost supuși legionarii în timpul dictaturii regale. Sub pretextul că justiția tegiversa judecarea proceselor, conducerea Gărzii a hotărât să treacă pe cont propriu, la lichidarea celor considerați de ei vinovați.

În noaptea de 26/27 noiembrie, o echipă de legionari, avându-l în frunte pe Dumitru Grozea, comandantul Corpului Muncitoresc Legioar, a pătruns în închisoarea Jilava, care era păzită atât de legionari cât și de soldați, la ora 23:45 a adunat pe toți legionarii din garda închisorii, cărora le-a indicat să treacă imediat la acțiune, deoarece subsecretarul de stat de la Interne, locotenent colonel Alexandru Roșianu ordonase ca, cu începere de la data de 27 noiembrie, paza deținuților politici să nu se mai facă de legionari, ci de organele militare. La scurt timp, legionarii înarmați cu pistoale automate au pătruns în celulele deținuților masacrându-i<sup>15</sup>. Printre ei aflându-se și Mihail Moruzov care a fost omorât chiar dacă nu i se finalizase ancheta. La auzul veștii că acesta ar fi murit, Horia Sima ar fi declarat: „S-a încheiat definitiv un capitol din istoria țării<sup>16</sup>”.

Deși Horia Sima a făcut numeroase presiuni asupra noului șef SSI pentru a introduce în structurile serviciului oameni săi de încredere, acesta s-a lovit de refuzul lui Eugen Cristescu de a primi elemente legionare în SSI, și demonstrează, că Ion Antonescu făcuse o alegere inspirată în stabilirea celui ce avea să-i execute cu strictețe ordinele privind înlăturarea din posturile ministeriale a elementelor legionare și aducerea în fața justiției a celor și se făcuseră vinovați de încălcarea legilor, sau pentru abuzuri. În preajma Anului Nou, situația devenise dramatică. Organele de ordine reușeau cu greu să stăpânească situația. Pe acest fond, au început să apară și primele rezultate. „SSI primește o serie de informații foarte grave, care arătau că legionarii pregătesc răfuiala cea mare pentru noaptea de revelion, din care vor să facă o adevărată noapte a Sfântului Bartholomeu, că în acest scop poliția legionară a întocmit liste negre de democrați proscriși în Capitală și peste 20.000 în întreaga țară<sup>17</sup>”. Informațiile au fost prezentate de Cristescu, generalului Ion Antonescu fiind însoțite și de un plan de represiuni împotriva legionarilor. Însă generalul a recomandat răbdare

---

<sup>14</sup> *Ibidem*.

<sup>15</sup> Aurică Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940- ianuarie 1941*, Cluj, Editura Dacia, 1976, pp. 102-103.

<sup>16</sup> Paul Ștefănescu, *Istoria serviciilor secrete românești*, București, Editura Divers Press, 1994, p. 136.

<sup>17</sup> *Ibidem*, p. 50.

întrucât legionarii se bucurau de sprijin german. Cu toate acestea, Cristescu primise informațiile de la colonelul german Rodler – șeful Abwehrului din România, cu care obișnuia să facă schimb de informații, că legionarii deși susținuți către partidul nazist nu se bucură de o mare adeziune a armatei germane. La începutul lunii ianuarie 1941, tensiunea dintre generalul Ion Antonescu și conducătorii legionari ajunsese la apogeu și se reflecta în dese scandaluri din ședințele consiliului de miniștri.

În preajma izbucnirii rebeliunii, la 18 ianuarie 1941, o echipă de legionari a răpit pe agentul Serviciului de la poarta casei lui Eugen Cristescu (strada Lirei nr. 5) și l-a eliberat după câteva ore. Într-un raport întocmit de Eugen Cristescu și adresat Marelui Stat Major, Secția II-a, se preciza un amănunt interesant legat de acțiunile întreprinse de Horia Sima. Astfel, la 20 ianuarie 1941, după dorința Comandantului Mișcării Legionare, o delegație formată din Horia Cosmovici, Alexandru Vergatti și Manole Stroici, a fost trimisă la Legația Germaniei, unde a întrebat pe Fabricius ce atitudine adoptă Germania față de destituirea generalului Constantin Petrovicescu de la Ministerul de Interne și deci ce atitudine are Fuhrer-ul față de tendința generalului Antonescu de a îndepărta pe legionari de la conducerea statului. Delegația legionară – continua raportul - a primit răspunsul că în Germania este cunoscut numai generalul Antonescu și că deci singurul lucru cuminte pe care-l pot face legionarii este de a se înțelege și subordona generalului Antonescu<sup>18</sup>. Tot în ziua de 20 ianuarie 1941, prefectii din județe – care erau toți legionari – fuseseră convocați la București. În timp și se aflau în drum spre Capitală, Ion Antonescu a emis un ordin de înlocuire al acestora cu ofițeri superiori nominalizați și care își aveau comandamentele în orașele de reședință ale prefecturilor. În ziua de 21 ianuarie, funcționarii prefecturilor, membri sau simpatizanți ai Mișcării Legionare, susținuți și de o parte din demonstranți, au refuzat să se supună noilor prefecti militari, ceea ce a declanșat conflictul între gardiști și armata<sup>19</sup>.

La descoperirea planurilor puciste ale lui Horia Sima, precum și la arestarea principalelor comandamente legionare, a contribuit și SSI. De aceea, în timpul tragicelor evenimente, majoritatea manifestelor legionare, precum și cuvântările, apelurile și îndemnul de la postul de radio, atacau în primul rând persoana lui Ion Antonescu, dar și a lui Eugen Cristescu. Un document al SSI preciza cu claritate: „Se ațază spiritele contra Conducătorului Statului”, se formează zeci de echipe ale morții care să ucidă pe trădători. Între primii sunt: generalul Antonescu, Ministrul (Mihai) Antonescu, Cancicov, Rioșanu și Directorul General Cristescu. Se pregătește uciderea în masă de foști conducători politici, acuzați că sunt masoni și evrei<sup>20</sup>.

---

<sup>18</sup> *Ibidem*, pp. 51-52.

<sup>19</sup> *Ibidem*, p. 52.

<sup>20</sup> *Ibidem*, p. 52.

Contribuția lui Eugen Cristescu la elaborarea planului de luptă împotriva rebelilor a fost importantă. Mai întâi s-a hotărât – de comun acord cu reprezentanții Marelui Stat Major – ca orice acțiune militară să fie precedată de acțiuni informative, iar factorii de decizie să dovedească încredere în veridicitatea informațiilor primite. SSI îi revenise misiunea de a depista toate punctele de comandă și locurile de regrupare ale echipelor de trăgaci rebeli. Din ordinul lui Cristescu toți agenții SSI-ului au fost răspândiți în cartierele sensibile ale Capitalei, cu scopul de a culege informații despre orice mișcare a rebelilor și a le transmite cât mai repede la centru. Tot Cristescu a fost acela care l-a sfătuit pe generalul Ion Antonescu să aștepte tratativele cu senatorii legionari. Prin aceasta s-au realizat două lucruri decisive: s-a câștigat timp prețios, ceea ce a dat posibilitatea unor mari unități ale armatei să sosească în București, iar prin interceptarea convorbirilor telefonice între Ion Antonescu și capii rebelilor s-au identificat pe harta Capitalei principalele puncte de rezistență ale legionarilor<sup>21</sup>.

Felul în care s-a realizat reprimarea rebeliunii legionare din 21-23 ianuarie 1941 poate fi socotit un model de cooperare între serviciile de informații și unitățile armatei. Eugen Cristescu reușește prin rețelele create în rândul gardiștilor, apoi prin schimbul de informații cu Abwehr-ul, să-l informeze cu destulă operativitate pe șeful statului despre intențiile comandanților legionari. Or, aceste informații îl puneau în gardă pe Ion Antonescu, dar îl și iritau, fapt ce-l determina să-l reproșeze lui Horia Sima, uneori chiar în ședințele consiliului de miniștri, că nu urmărește altceva decât să preia puterea. La rândul său, Horia Sima își dădea seama, pe fiecare zi ce trecea, că Antonescu nu avea încredere în el și în Gardă, iar ruptura devenea inevitabilă. „Au fost nesfârșite scandalurile între domnul Mareșal și Sima. Am participat și eu la ele. Am provocat și eu unele din ele pentru că am spus adevărul. A avut nesfârșite discuții și scandaluri cu Sima domnul Mareșal și din pricina mea. Atunci a avut loc celebra întâlnire în care s-a hotărât că trebuie toți suprimați. Planul complet era stabilit” – declara mai târziu Eugen Cristescu<sup>22</sup>.

Decizia finală, obținută de generalul Ion Antonescu în confruntarea violentă cu Mișcarea legionară, se datorează și faptului că a fost bine informat în legătură cu starea de spirit reală a opiniei publice românești și, deopotrivă, a armatei. Este un aspect important, ceea ce impune o tratare a lui în părțile esențiale. În perioada rebeliunii legionare din ianuarie 1941, funcționarii SSI din București și din provincie au asigurat armatei un flux continuu de informații, în condițiile în care nici un sediu al instituției nu a fost ocupat de legionari. Este demn de semnalat și faptul că în timpul rebeliunii, Agentura frontului de est a semnalat dislocări de trupe sovietice

---

<sup>21</sup> *Ibidem*, p. 56.

<sup>22</sup> *Ibidem*, p. 52.



spre Prut, concomitent cu difuzarea unor zvonuri referitoare la ocuparea Bucovinei până la 15 martie 1941<sup>23</sup>.

Concluzia documentului SSI privind implicarea comuniștilor în rebeliune, în urma directivelor și intereselor sovietice, se impunea de la sine: „Sovietele – cărora orice complicații de ordin politic intern din România le foloseau – au căutat și reușit prin elementele ce se infiltraseră în rândurile Mișcării legionare, pe de o parte, să fie informate asupra activității interioare a Mișcării legionare, iar pe de altă parte de a provoca tot prin aceleași elemente mișcări și acțiuni anarhice conform cu interesele sovietice”. De altfel, și Legația Sovietică din București „era de acord cu faptul că în Mișcarea Legionară se aflau foarte multe elemente comuniste, foarte bine apreciate, iar mulți dintre aceștia, cu ocazia rebeliunii, au ațâțat spiritele provocând dezordini și chiar participând la jafuri”. Mai mult, *„Sovietele ar fi trimis în România mari sume de bani pentru a fi întrebuințate în propaganda legionară. Cu împărțirea lor s-ar fi ocupat conducătorii muncitorilor legionari*<sup>24</sup>”.

---

<sup>23</sup> Florin Pintilie, *op. cit.*, p. 299.

<sup>24</sup> Cristian Troncotă, *România și Frontul Secret...*, p. 286.

**BIBLIOGRAFIE:**

BICHIR, Florian, *Așii spionajului românesc*, în „Evenimentul zilei”, nr. 3466, duminică 17 august 2003.

DESMARETZ, Gerard, *Totul despre spionaj*, București, Editura Polirom, 2002.

NEGULESCU, Victor, *Spionaj și contraspionaj*, București, Editura Bibliotheca, 1999.

PINTILIE, Florin, *Serviciul Special de Informații din România (1939-1945)*, vol.I., București, Editura Academiei Naționale de Informații, 2003.

SCAFEȘ Cornel, ANDONIE, Corneliu, Horia Șerbănescu, Ioan Scarfeș, *Armata Română în vremea lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866)*, Colecția „Dorobanțul”, București, Editura Total Publishing, 2003.

SIMION, Aurică, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940- ianuarie 1941*, Cluj, Editura Dacia, 1976.

SPÂNU, Alin, *Istoria Serviciilor de Informații/Contrainformații Românești în perioada 1919-1945*, Iași, Editura Demiurg, 2010.

Idem, *Serviciul de Informații al României în războiul de întregire națională(1916-1920)*, București, Editura.Militară, 2012.

ȘTEFĂNESCU, Paul, *Istoria serviciilor secrete românești*, București, Editura Divers Press, 1994.

TRONCOTĂ, Cristian, *Mihail Moruzov și frontul secret*, București, Editura Elion, 2004.

Idem, *Omul de taină al mareșalului*, București, Editura Elion, 2005.

Idem, *România și Frontul Secret*, București, Editura Elion, 2007.

**IDEEA DE COADĂ ÎN MEMORIALISTICĂ**

***The idea of queuing in the memorialistic literature***

**Abstract:** *The present paper displays some characteristics of the food crisis in Romania during the 1980s. Daily life in communist Romania was a difficult issue, with the socialist economy serving the commands of the Party's leaders. In order to pay the country's foreign debt, Ceaușescu introduced the system of cards, the only way that allowed people to buy food. Romania was the country where people queued daily when they wanted to buy bread, meat, milk and any other food product.*

**Keywords:** *Romanian Communist Party, Nicolae Ceaușescu, food crisis, shortage economy, memoirs.*

\* \* \*

Viața cotidiană a oamenilor în perioada comunistă a fost marcată de o serie de lipsuri: lipsa de alimente, lipsa de căldură, lipsa de apă curentă, de electricitate, de produse de orice tip. Din cauza acestor lipsuri, o mare parte din timpul liber (durata legală a săptămânii de lucru era de 46 de ore) și-l petreceau stând la coadă, în speranța că vor reuși să găsească alimente. Criza alimentară din anii '80 a fost una dintre cele mai severe din România. Ea a rezultat în urma creșterii exporturilor și limitării importurilor, economia socialistă fiind sugestiv denumită drept „economie de penurie”. Dorința lui Nicolae Ceaușeciu de a achita datoria externă, a dus în 1981 la decizia de a raționaliza pâinea, laptele, zahărul, carnea și produsele din carne. Sistemul cartelelor a funcționat în majoritatea statelor care se confruntau cu probleme economice, fiind o măsură necesară pentru a asigura un consum minim garantat către populație.

Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România prin Decretul nr. 306 din 9 octombrie 1981 a stabilit că:

*Vor constitui activități de comerț ilegal și, în conformitate cu prevederile Codului Penal, vor fi pasibile de pedeapsă cu închisoare de la șase luni la cinci ani achiziționarea de la oricare unitate comercială de stat sau magazin cooperatist, cu scopul stocării sau în orice cantitate care depășește nevoile unei familii pentru o perioadă de o lună, a uleiului, zahărului, făinii de grâu sau de porumb, orezului, cafelei și a tuturor*

---

\* Ph.D. candidate, Faculty of History, Philosophy and Theology, "The Lower Danube" University of Galati, Romania; buteacorina@yahoo.com .

celorlalte produse alimentare a căror stocare ar putea afecta interesele altor consumatori și aprovizionarea corespunzătoare a populației<sup>1</sup>.

Acest decret stabilește faptul că cetățenii români nu aveau voie să aibă în posesia lor mai multe alimente sau orice fel de produse, decât strictul necesar.

Sociologul Pavel Câmpeanu în lucrarea sa *România: Coada pentru hrană. Un mod de viață* admite că statul la coadă reușea să instituie trei grupe de relații: 1. cele pe care ea le întreține cu ambianța socială și economică; 2. cele pe care le întreține cu vânzătorul; 3. cele care se dezvoltă între persoanele care compun coada. În șirul de așteptare orice inegalitate efectivă dispare (de vârstă, de sex, de cultură, de ocupație etc.). Statul la coadă atomizează indivizii, lucru dorit și practicat de către regimul comunist

După cum afirmă Câmpeanu: *Nici o femeie nu-și închipuie că bărbații ar trebui să-i cedeze locul; nici o persoană în putere nu va îndrăzni să ia locul unui puști de 9 ani sau să-și cedeze propriul loc unui bătrân de 80 de ani; handicapății sunt tratați ca oameni sănătoși, nu există nici o diferență între tânărul cu rucsac în spate și tânăra cu un copil agitat în brațe; și culmea: funcționarul important, îmbrăcat în costum, cu pălărie, cămașă albă, cravată și servieta diplomat în mână, va sta fără ezitare în spatele măturătorului de stradă, îmbrăcat într-o salopetă murdară, ținând în mână mătura<sup>2</sup>.*

Studiul de față prezintă cât mai multe mărturii despre statul la coadă în perioada comunistă. Cum a fost receptată această activitate, ce implicații a avut și ce consecințe în mentalul colectiv al celor care așteptau ore în șir la rând să facă rost de un aliment banal. Spre deosebire de vremurile pe care le trăim în prezent, când alimente sunt la tot pasul, în perioada comunistă întreaga existență se învârtea în jurul acelor produse.

### **Practici comuniste**

Contrar practicilor comuniste de a pătrunde și controla chiar și cele mai intime aspecte ale vieții cotidiene, societatea tolerează, în cazul cozilor, o formă de reuniune publică. Conform lui Pavel Câmpeanu, șirul de așteptare poate fi definit *drept o grupare umană intermitentă, constituită și ordonată în mod spontan, având ca funcție concurența în incertitudine a tuturor participanților pentru obținerea unui bun (sau serviciu) a cărui ofertă este inferioară cererii<sup>3</sup>.*

Deși puterea comunistă se instalase de doi ani, muncitorii în România comunistă încă se confruntau cu probleme privind asigurarea nivelului minim de trai. *Insuficiența salariului, întârzierile frecvente în*

<sup>1</sup> Decret nr. 306 din 9 octombrie 1981, online la adresa [http://www.lege-online.ro/lr-DECRET-306-1981-\(28217\).html](http://www.lege-online.ro/lr-DECRET-306-1981-(28217).html) (accesat pe 04.06.2014).

<sup>2</sup> Pavel Câmpeanu, *România: coadă pentru hrană, un mod de viață*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 42.

<sup>3</sup> *Ibidem*, p. 26.

achitarea acestuia, neacordarea unor prime și premii, condițiile proaste de aprovizionare și cazare, hrana de slabă calitate la cantină, lipsa echipamentului de protecție reprezentau motive îndreptățite de neîncredere în deciziile autorităților<sup>4</sup>.

Pe lângă aceste sacrificii, statul a recurs și la folosirea foamei ca instrument de dominare în anii 1950 astfel *În cursul ultimelor decade, românii au risipit un timp echivalent cu mii de vieți umane făcând coadă pentru hrană. Nu vom putea măsura niciodată aceste pierderi, după cum nu vom cunoaște nici numărul de decese provocate sau precipitate de subalimentație cronică, îndeosebi printre copii și persoane în vârstă*<sup>5</sup>, după cum concluzionează Câmpeanu.

Distribuirea articolelor încă din 1949, supuse raționalizării, se efectua pe baza cartelelor alimentare și de îmbrăcăminte având diverse culori pentru diferențierea categoriilor de beneficiari.

Cartelele alimentare erau clasificate, astfel:

- tip A (culoare violet): munci excepționale (subterană, piloți, mecanici și fochiști);

- tip B1 (culoare maron): muncă foarte grea (industria siderurgică și metalurgică grea);

- tip B (culoare roșie): muncă grea (industria metalurgică, petroliferă, chimică, sticlărie, cauciucului, cimentului, artelor grafice, transporturilor, textilă, hârtie și celuloză, pielăriei, lemnului forestier, alimentară, unități agricole de Stat, telecomunicații, sanitare, drumuri și poduri, cărămizi și țiglă);

- tip C (culoare albastră): munci obișnuite (celelalte categorii profesionale);

- tip D1 (culoare verde): pensionari și I.O.V.R.-iști (Invalizi, Orfani, Văduve de Război), persoanele cu vârste de peste 14 ani, bolnavii de tuberculoză, persoanele nevoiașe din mediul urban;

- tip D2 (culoare portocalie): copii cu vârste sub 14 ani și femeile însărcinate<sup>6</sup>.

Deși a fost eliminată prin Hotărârea Consiliului de Miniștri din 26 decembrie 1954, fiind inaugurat sistemul comerțului desfășurat, al produselor vândute la liber, raționalizarea alimentelor se reîncepe din 1981, în condițiile dificile întâmpinate de Ceaușescu în politica externă.

Produsele alimentare, precum pâinea, zahărul, uleiul etc., puteau fi obținute numai pe baza cartelelor individuale sau familiale, dar deținerea unor astfel de cartele nu garanta în niciun fel obținerea acelor alimente. Pentru obținerea unor astfel de alimente, a apărut în România sistemul de

<sup>4</sup> Valentin Vasile, *Disfuncționalități ale sectorului alimentar românesc în perioada 1944-1954*, în *Caietele CNSAS*, nr. 1 (3)/2009, București, Editura CNSAS, p. 243.

<sup>5</sup> Adrian Neculau, *Context social și practici cotidiene- o rememorare*, în Adrian Neculau (coord.), *Viața cotidiană în comunism*, Iași, Editura Polirom, 2004, pp. 97-98.

<sup>6</sup> Valentin Vasile, *op. cit.*, p. 244.

„pile”- un sistem de relații sociale care putea facilita accesul la unele bunuri, servicii sau favoruri. De asemenea cumpărarea presupunea ore întregi de așteptat la coadă, menite a satisface obsesia permanentă de a avea ce pune pe masă.

### **Statul la coadă**

După speranțele provocate de relativa bunăstare și liberalizare din anii '60 și de la începutul anilor '70, anii '80 au adus mai degrabă cozi și nesiguranță. În 1981 s-au introdus faimoasele „rații” pentru alimentele de bază precum pâinea, uleiul sau zahărul, în același timp restrângându-se consumul și de alte alimente. În februarie 1982 raționalizarea a fost însoțită de creșterea cu 35 % a prețului la 220 de alimente.

**Coadă era formată din** bătrâni, femei, bărbați și copii. Perioada de după 1980 a instituit **sacoșa** și **plasa** ca accesorii permanente pentru a nu pierde nicio șansă de a achiziționa ceva. Astfel între bărbați și femei se crease o înțelegere solidă: cine găsește, cumpără. Comunismul a dat un sens aparte ideii de reușită socială. Tot ceea ce era interzis sau dificil de obținut devenea criteriu al reușitei sociale. „Când plecam dimineața la serviciu, din autobuz vedeam cum la «complexe» cozile erau formate așteptând să se bage ceva, iar lângă picioarele cu sticle de lapte o coadă de douăzeci-treizeci se frământa pentru ultimele navete pline”<sup>7</sup>.

Acest fenomen al cozii, impus de regimul comunist are mai multe caracteristici. Regimul comunist contribuia la ceea ce nu-i servea- și anume *la o oarecare coeziune socială*. În cadrul **cozii** aveau loc schimburi de opinii, care uneori erau destul de intense și de asemenea confesiunile nu lipseau. În primul rând interlocutorii nu erau mereu aceiași, oamenii care stăteau la coadă nu aveau în jurul lor tot timpul aceleași persoane. Deși poate nu se cunoșteau, interacțiunile între persoanele care așteptau să le vină rândul erau destul de importante. Se schimbau păreri, impresii, povești de viață, se legau relații. Chiar dacă exista frica de informatori care impunea evitarea anumitor discuții sau eliminarea anumite subiecte, coada este văzută de Adrian Neculau drept „o mică societate”. Chiar dacă putea fi „o mică societate”, lucrul cel mai important care îi aducea pe acei oameni unii lângă alții era nevoia fizică, naturală de a mânca, existând astfel o concurență directă între cei care își pierdeau timpul degeaba și cei care „apucau” să cumpere. Astfel, coada dădea naștere celor mai perfide caracteristici umane: ura, lăcomia sau violența.

Achiziționarea produselor „pe cartelă” era un proces extrem de anevoios, cetățenii fiind nevoiți să stea ore în șir la cozi pentru a obține bunuri care, teoretic, le erau garantate de către autorități prin cartele. Chestiunea era și mai dramatică – și degradantă – în cazul locuitorilor din mediul rural (și mai ales în cazul țăranilor cooperatori) care se confruntau cu și mai mari dificultăți decât orașenii în a-și procura ulei, zahăr sau chiar

---

<sup>7</sup> Adrian Neculau, *Context social și practici cotidiene- o rememorare*, în Adrian Neculau, *op. cit.*, p. 98.

pâine. „.....apoi mai erau cartele. Stăteai la rând, îți dădea pe cartelă lapte, ulei, zahăr, orez și îți scria pe cartelă că ai ridicat-o pe luna respectivă. Culmea era că trebuia să stai și acolo la coadă!”<sup>8</sup>.

Cozile erau, de obicei, ascunse în spatele blocurilor cu 10 etaje și al magazinelor cu vedere spre strada mare<sup>9</sup>. **Vânzătorii-gestionarii** se consideră că aveau un statut privilegiat și că erau personaje-cheie în distribuția mărfurilor; relația vânzător-client- schimbarea atitudinii vânzătorilor față de clienți este adusă în discuții ca un semn al tranziției. Coadă consumă atât cât se găsește și la calitatea la care se găsește, tot ce apare în magazine devorează. În timp, se forma o coadă amorfă în care sexul, vârsta, profesia etc. nu conta, și implicit, nici gusturile. Gestionarul nu se află în fața unui client, ci în fața unei cozi. Oficial, coada era denumită „șir popular”. În principal, la coadă stăteau bătrânii, pensionarii, veritabili profesioniști ai așteptării.

Cele mai ample și mai agresive cozi erau, de departe, cele la carne. Alături de coada pentru benzină- ambele reprezentau alimentarea, prima a oamenilor, cealaltă a mașinilor. Cea mai amplă și mai agresivă coadă era cea la carne: *«Pasivă» la început, coada se „viriliza” pe parcurs. Se organiza, se roda, creștea rapid în dimensiuni, intra în ritm și pe măsură ce marfa „băgată” se epuiza, începea să se agite în gol, disperat și isteric, oamenii se înghesuiau, țipau, se înjurau, se luau la bătaie, începea selecția naturală.... fiecare pentru el, care pe care, legea junglei, iraționalitatea luptei pentru hrană, pentru carne*<sup>10</sup>. Marfa primită abia ajungea pentru 10-20% din populația cozii, prindeau doar cei norocoși, mai bine plasați și mai puternici. *Cei care nu prindeau carne de porc sau de vită, se mulțumeau cu produse de clasa a doua sau a treia-piept ardelenesc cu multă slană și una-două dungi de pastramă, „tacâmuri” de pui (aripi, capete și gheare scheletice), „adidași”(copite de porc), „frații Petreus”- (doi pui rahitici, vineți și triști, cu gâturi lungi,, numiți altfel după cei doi soliști de muzică populară din Maramureș cu care ne intoxicau la tv). Cozile puteau număra mai multe sute de persoane atunci când „se dădeau” produse „de lux*<sup>11</sup>.

Victoriile cotidiene priveau, în cea mai mare parte, procurarea alimentelor zilnice, necesare supraviețuirii. Cuvântul **noroc** apărea adesea în conversațiile zilnice: am avut noroc că am găsit brânză, unt, lapte sau orice altceva, am avut noroc că am intrat în magazin și am găsit ceva. Oamenii recurgeau la tot felul de practici pentru a-și spori șansele, pentru a obține mai multe produse: ....*Și cum în jur, la magazine, venea marfă spre prânz-exact la ora la care lumea lucra-, probabil ca să crezi când plecai la sfârșitul zilei de muncă că nu găsești nimic pentru că totul s-a vândut,*

<sup>8</sup> *Ibidem*, p. 99.

<sup>9</sup> Pentru a nu constata „Tovarășul” că populația o duce rău.

<sup>10</sup> Paul Cernat, *Cozi și oameni de rând în anii '80*, în Adrian Neculau, *op. cit.*, p. 192.

<sup>11</sup> *Ibidem*, p. 193.

*plecam semiclandestin să ne aprovizionăm. Mai întâi plecau unii în recunoaștere. Dar erau și magazine la care începuserăm să știm orele de primire a mărfii. Coada era în așteptare, deja formată. Existau situații hilare, de neconceput de cineva care trăia într-o societate normală.... se vindea unt și nimeni nu putea cumpăra mai mult de un pachet. Nu pot uita admirația, dar și chinul meu de a nu putea imita gestul unei femei care, văzând că nu departe, în fața ei, era o mamă cu două gemene, aduse ca să poată lua trei pachete de unt- tocmai bune să știe să ceară vânzătoarei-, a rugat-o pe mamă să-i împrumute gemenele..<sup>12</sup>.*

Eva, gestionară a unui magazin alimentar din Cluj relatează: *Când am avut marfă din asta mai „deficitară”, că așa se spunea ... cum de exemplu erau portocalele, lămâi, piper, cacao, ness, cafea ... în domeniul ăsta lucram ... când am primit marfă din asta „deficitară” efectiv nu vindeam pentru că distribuiam marfa ... aveam pe hârtie scris de la birouri, de la întreprindere, că ai voie să dai numai cantitatea respectivă la client. Primeam ness-cafea de exemplu ... era tare căutată, Amigo era ... țin minte și acuma, era 70 de lei o cutiuță ...era voie să dai o cutie la o persoană. Bineînțeles că niciodată nu era destul ... bineînțeles că veneau, care aveau copii, și cu copii ... și dacă dădeai o cutie de persoană, dădeai și la copii (...) Am avut și probleme cu poliția, adică miliția atunci ...că efectiv a venit control dar până la urmă a rezultat că au venit pentru că le trebuie ness sau ciocolată chinezească sau portocale. Dacă am spus că nu am, nu m-au crezut, cum se poate așa ceva, că nu vreau să servesc ...<sup>13</sup>.*

Aceeași Eva menționează trei tactici folosite pentru obținerea produselor raționalizate – coada cu folosirea membrilor familiei pentru a obține mai mult de o rație; folosirea autorității derivate dintr-o poziție ierarhică superioară (fie proprii ei șefi, fie reprezentanți ai puterii și autorității) și finalmente, propria poziție socio-economică, o dată ce ea și colegile lor opreau o parte din marfă pentru propria familie. De asemenea ea amintește și o rețea de relații sociale care includeau mita, influența derivată din poziții socio-economice sau sistemul serviciilor reciproce: *Totul pe sub tejghea, „pe sub mână”.* Existau cozi gigant și la cărți-la anumite cărți<sup>14</sup> (de exemplu Cel mai iubit dintre pământeni, după 1980). O altă metodă de a face rost de produsele necesare era piața neagră<sup>15</sup>.

### **Rememorări ale cozii**

Viața după 1980 începuse să fie grea că trebuia să stăm la rând la carne, la lapte, la ouă, se băgase și cartelă, totul era la cartelă, la rație dar

<sup>12</sup> Aurora Liceanu, *Cotidianul comunist*, în Adrian Neculau, *op. cit.*, p. 73.

<sup>13</sup> Victoria Isabela Corduneanu, *Rememorarea perioadei comuniste și penuria economică: o modalitate de cercetare a trecutului recent al României*, în *Exerciții întru cunoaștere. Societate și mentalități în noi abordări istoriografice*, coord. Mirela Luminița Murgescu și Simion Caltia, București, Editura Domino, 2003.

<sup>14</sup> Paul Cernat, *Cozi și oameni...*, în Adrian Neculau, *op. cit.*, p. 196.

<sup>15</sup> Vezi Liviu Chelcea, Puiu Lățeșca, *Cultura penuriei: bunuri, strategii și practici de consum în România anilor '80*, în Adrian Neculau, *op. cit.*, pp. 152-174.



înainte a fost mai bine... Dimineața, la 4 mă trezeam, mă duceam la rând la lapte, asta era prima grijă, laptele pentru copii, să am lapte să dau la copii să crească mari...și sănătoși, că atunci nu se găseau toate lactatele de pe lume cum e acuma.....și mă mai duceam să vânez la carne, la ouă, ce mai trebuie prin casă<sup>16</sup>.

În ceea ce privește coada la lapte: „Foarte greu se găsea lapte, trebuia să stai la coadă dis-de-dimineată, de la ora 3-4, să lași sacoșele în grija cunoscuților, dacă mai aveai ceva de făcut. Le mai dădeau totuși femeilor cu copii, asta depinde de perioadă, erau perioade și perioade. Lipsurile astea erau groaznice. Am văzut o dată un copil, palid, slab, cu o pâine în mână, mușcând cu poftă de parcă nu se mai sătura”<sup>17</sup>.

Îmi amintesc, de exemplu, coada la lapte... Ca să prind și unt veneam de la 4 dimineața sau chiar mai devreme și stăteam sub zidurile alimentare ca să fu sigur; familia făcea cu schimbul, stăteam o oră, după care plecam la serviciu și venea fiul și mă înlocuia. La coada la pâine apărea un fenomen: la început se dădea oricâtă, după care cei din spate începeau să strige să se dea mai puțină să ajungă la toți și se dădea mai puțină. Dintre toate cozile din Câmpulung Moldovenesc, cele mai impresionante erau cele butelii. Când se anunța că vin butelii în ziua cutare, se făceau liste cu poziția cumpărătorilor pentru a se aștepta apoi câteva zile. Mașina cu butelii întârzia uneori cu zilele sau nu mai venea din nu știu ce motiv. Listele se refăceau, uneori se pierdeau, așa că era bine să stai acolo. Era groaznic, foarte obositor, oamenii se enervau...<sup>18</sup>.

„Se obținea cu greu laptele, că nu era de unde, dacă te duceai la ora de, dar trebuia să prinzi rând că erau două sute și ceva de persoane, când venea mașina la șase dimineața cu laptele, dacă nu erai la rând, ce că erau patru sute, cinci sute pe zone, unde să mai prinzi rând?...Omul, în loc să stea la rând, se ducea la două noaptea sau la cât se ducea, puneă o plasă cu niște pietre sau chiar cu sticlele și o lăsa acolo la rând și rămâneau doi, trei care păzeau tot rândul, deci, practic, nu era un rând de oameni, era un rând de pietroaie, de plase..Ăia veneau la cinci dimineața, se așezau frumos fiecare unde avea pietroiul, plasa, eu, ăla în spatele lui ăla, ăla în spatele lui ăla și se forma coada. Venea mașina cu lapte și mergeam repede acasă că la servici. O prostie, da, și la pâine tot la fel era. La pâine aveai cartelă și îți tăia, o prostie, ce mai...”<sup>19</sup>.

În timpul săptămânii se iscau tot soiul de zvonuri printre cei care cu îndârjire se străduiau să procure alimentele necesare existenței- Zvonuri cum că s-a adus drojdie la cooperativă sau că săptămâna următoare se aduce gaz provocau un fel de fierbere în sat. Se duceau toți la cooperativă,

<sup>16</sup> Corneliu Dragomir, *Rememorări ale vieții cotidiene din timpul comunismului într-un oraș provincial. Studiu de caz: Drobeta Turnu Severin*, Iași, Editura Lumen, 2009, p. 104.

<sup>17</sup> Adrian Neculau, *Context social...*, în Adrian Neculau, *op. cit.*, p. 98.

<sup>18</sup> *Ibidem*.

<sup>19</sup> Corneliu Dragomir, *op. cit.*, pp. 144-145.

ceea ce arăta importanța evenimentului. Era și normal, dacă ne gândim că se întrerupea des curentul și, dacă nu aveai gaz ca să arzi într-o lampă, stăteai pe întineric. Și acum mi-aduc aminte de faptul că-mi făceam des temele la lampa cu gaz sau că te obligau să duci ouă de acasă ca să-ți dea rația respectivă”<sup>20</sup>.

În ceea ce privește perioada comunistă, părerile oamenilor sunt împărțite. O parte din ei consideră că acea perioadă a fost mai bună decât ceea ce se întâmplă în epoca actuală, iar cealaltă parte condamnă comunismul pentru toate lipsurile la care a fost supusă populație. Astfel, avem mărturiile celor care au trăit în comunism: *Prin '70 era bine, de aceea mulți, când își amintesc de comunism, își amintesc de perioada bună și uită cea rea. Atunci găseai mâncare, haine, era căldură în apartamente. Prin '80 începuse să fie rău. În alimentară găseai doar borcane cu tocană de legume și creveți. Au început să raționalizeze până și pâinea. Nu se găseau nici haine, nici pantofi... Totul se cumpăra pe sub mână, toată lumea șuşotea ce și unde a mai găsit de cumpărat*<sup>21</sup>. „...Cozile pentru procurarea diferitelor de consum deveniseră adevărate ritualuri de la care nimeni nu trebuia să lipsească. Se repetau zi de zi, ne consumam zi de zi”<sup>22</sup>.

Să știi că noi am dus-o rău, că cozile astea, până târziu, și înainte 1990 îmi aduc aminte că stăteam la rând la pui la Podu Gruii până la cinci, că acolo aduceau pui de găină de la Timișoara și erau tare buni, așa, grași și sănătoși, că umpleau oala cu unu...și la pâine mai stăteam la rând, că eu îmi aduc aminte că veneam la Pâine, aici, la Ultimul Leu și nu mă lăsau mai mult de tri pâini deși eu le spuneam că suntem cinci guri la masă, țipau cei din spate că pentru ei nu mai ajunge și ce, eu să iau tri pâini și ei niciuna, cam prin 1995 s-a domolit viața și a început să fie bine și la noi, aici, în Turnu Severin, că până atunci a fost foarte greu...”<sup>23</sup>.

Toată această așteptare și neliniște devenise un fel de chin care își pusese amprenta asupra celor care erau nevoiți să trăiască astfel, fără a avea posibilitatea să opereze măcar o minimă schimbare. Efectele pe care le-a avut acest ritual zilnic al cozii descrise de o profesoară: *Toate acestea îmi dădeau o senzație permanentă de nesiguranță, de instabilitate, de frică. Din zi în zi, aveam sentimentul că nu voi mai putea procura nici ceea ce reușisem cu greutate să procur până atunci. Pentru mine, ca femeie, era traumatizant! Din punct de vedere psihic, am simțit o tensiune permanentă, o stare de angoasă. În permanență mă gândeam la copii, la evoluția lor ulterioară. De dimineața până seară eram într-o stare de stres continuu. Nu știam ce avea să-mi ofere ziua de mâine, în afară de*

<sup>20</sup> Adrian Neculau, *Context social...*, în Adrian Neculau, *op. cit.*, p. 98.

<sup>21</sup> *Ibidem*, p. 99.

<sup>22</sup> *Ibidem*.

<sup>23</sup> Corneliu Dragomir, *op. cit.*, p. 105.

cozi interminabile și de nenumărate ore petrecute în fața unui magazin....eram asemenea unei mașini puse în slujba supraviețuirii...<sup>24</sup>.

În anii '80, produse de lux erau, pentru omul de rând, portocalele chiar și grepfruturile, carnea de porc și de vită, salamul de vară „Victoria”, cu mai puțină soia, parizerul, pastrama, puii sau găinile, cafeaua Moca și bomboanele cubaneze. De prin 1985-'86 nu se mai găsea Pepsi și salam de Sibiu, dispăruseră complet bananele, mandarinele, curmalele și smochinele<sup>25</sup>.

Erau magazine speciale pentru cei care veneau din afară și puteau să cumpere. Românul nu avea voie cu valută, „Nu se ducea toată lumea să cumpere de acolo, deci tu nu aveai voie, stăteai și te uitai la vitrină, acolo găseai și salam și cașcaval, totul era pe valută, deci tu ca român nu aveai voie.. Erai milogul din fața geamului...”<sup>26</sup>.

Poate mai mult copiii, decât adulții, aceștia erau traumatizați de ceea ce trebuiau să trăiască:

*Îmi aduc aminte cum mă trezeam la ora 6, la 5 și chiar la 4 dimineța, copil fiind, cu cheia de gât, iar părinții mei se duceau la serviciu și mă trimiteau la rând. Îl luam și pe fratele meu, care era mai mic decât mine... Se dădeau două kilograme de uahăr, stăteau însă toți cei patru membri ai familiei la coadă pentru a lua 8 kg...era frumos când se dădeau ouă- ți le dădeau în cofraje, luai în cantitate mare, nu conta dacă se strică, important era să iei. ... A început cu coada la carne, care a dispărut prima dată, apoi zahăr, ulei, ouă, fructe, legume (ardei, vinete, roșii). Portocalele și bananele le consideram un lux. Când ajungeam la gemuleț luam tot ce avea. Bani erau, nu erau însă alimente. apoi se stătea la coadă la dulciuri, la produse de încălțăminte, îmbrăcăminte. Am stat o dată la coadă la vată- se dădeau câte două pachete, erau numai bărbați la coadă și îmi era rușine. Se stătea la coadă și la hârtie igienică, și la chibrituri, la tutungerie. Cum funcționa coada? Cel mai puternic, cel mai obraznic câștiga. Le consider foarte educative. Pe mine cozile m-au călit. Lumea în general, era posomorâtă, nervoasă, chiar rea. Rea și cu copii. Nu se uitau dacă ești copil<sup>27</sup>.*

Deși marea majoritate a populației trebuia să stea la coadă, existau și cei care nu aveau nevoie să stea să aștepte la coadă: „Cei mai mulți „gri” nu aveau nevoie să stea deloc la cozi-fie că lucrau în comerț, la șantierul Casei Poporului etc., fie că erau oficiali, gradați (ofițeri secu), artiști-vedetă sau activiști comuniști cu influență în nomenclatură. Aceștia aveau magazine speciale, acces la shop-uri și localuri de lux, primeau acasă mărfuri occidentale”<sup>28</sup>. După relatarea unui inginer- *În modul de viață al*

<sup>24</sup> Adrian Neculau, *Context social...*, în Adrian Neculau, *op. cit.*, p. 99.

<sup>25</sup> Paul Cernat, *Cozi și oameni...*, în Adrian Neculau, *op. cit.*, p. 193.

<sup>26</sup> Corneliu Dragomir, *op. cit.*, p. 149.

<sup>27</sup> Adrian Neculau, *Context social...*, în Adrian Neculau, *op. cit.*, p. 100.

<sup>28</sup> Paul Cernat, *Cozi și oameni...*, în Adrian Neculau, *op. cit.*, p. 196.

*familiei mele, coada nu a existat. Aveam intrare mai peste tot, existau relații de funcții și ne serveam între noi. Doar atât vă pot spune, de foame nu am suferit nici eu, nici soția mea și nici copilul meu*<sup>29</sup>.

Dintr-un interviu realizat de Corneliu Dragomir aflăm: *Da de unde, n-am avut noi p'atunci. La mine în familie nu, nu, eu ți-o spun, eu nu vreau să mă laud, am avut un statut privilegiat, ști, la mine tata era cel mai mare fermier din câți o să se nască pentru că era medic veterinar la o fermă..la un C.A.P.-eu, era medic de circă și la C.A.P.-eu erau animale și luau și ei, da' cine nu lua...*<sup>30</sup>. *Se găseau greu alimentele astea, pâinea.., da, pâi totul se găsea greu și atunci ajungeai la mâna unui dobitoc, vânzător. Ia, ca să luăm așa, ca să înțelegi, foarte mulți s-au îmbogățit atunci: că vindea la alimentară, că vindea, nu știu, la aprozar, la.., trebuia să pupi mâna la orice nespălat pentru o pâine în plus, pentru un kilogram de cartofi mai buni, nu știu, pentru două cutii de chibrituri sau un kil de zahăr în plus sau nu știu. Era o inversare a valorilor ...*<sup>31</sup>.

Plata datoriei externe de către Ceaușescu s-a făcut cu sacrificii uriașe din partea populației, care a trebuit să îndure și să facă față unor serii repetate și îndelungate de lipsuri în ceea ce privește aprovizionarea cu alimente, bunuri de larg consum și accesul la diverse servicii. În toamna anului 1981 sunt reintroduse cartelele pentru alimente (pâine, lapte, ulei, zahăr, carne), care fuseseră desființate în 1954. Astfel, în 1981 conducerea de partid a decis raționalizarea pâinii, a laptelui, zahărului, a cărnii și a produselor din carne. În paralel, se impune un program de „alimentație rațională”, în care „sub pretextul că populația mănâncă prea mult, că se consumă prea multe calorii, s-au fixat cantitățile alocate anual cetățenilor pentru perioada 1982-1985”<sup>32</sup>. Ulterior, „rațiile individuale anuale prevăzute inițial în programul științific de alimentație au scăzut, astfel încât ele să nu depășească 2800-3000 de calorii zilnic”<sup>33</sup>.

Frustrări suplimentare au fost provocate, în continuare, din 1982, și de întreruperea curentului electric distribuit populației.. În cazul României, stalinismul economic, adică subordonarea politică severă a logicii specifice câmpului, se asociază, atât în anii '50, cât și în anii '80, cu apariția crizelor de alimente, a raționalizării cu ajutorul cartelelor și cu proliferarea cozilor: *....ca să cumperi câteva kilograme de carne era o adevărată aventură. Mergeam noaptea cu mașina prin sate și cumpăram de la oameni cunoscuți. Dacă vedeai un milițian, înghețai. Nu trebuia să știe nimeni, te ascundeai de toți. Se făceau tot felul de aranjamente subterane. De atunci a rămas obiceiul ăsta tâmpit de a te uita în sacoșa oamenilor să vezi ce au*

<sup>29</sup> Adrian Neculau, *Context social...*, în Adrian Neculau, *op. cit.*, pp.101-102.

<sup>30</sup> Corneliu Dragomir, *op. cit.*, p. 136.

<sup>31</sup> *Ibidem*, p. 138.

<sup>32</sup> Comisia Prezidențială Pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport Final*, București, 2006, accesibil online la adresa [http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT\\_FINAL\\_CPADCR.pdf](http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf), (accesat pe 04.06.2014), p. 443.

<sup>33</sup> *Ibidem*.

*cumpărat și să fugi repede să iei și tu. De sărbătorile de iarnă se aduceau portocale, banane... Stăteai ore în șir ca să iei un kilogram sau două, că nu puteai lua prea mult. Cumpărai bananele verzi și le țineai pe dulap să se coacă în timp ce copiii se uitau cu jind la ele<sup>34</sup>.*

Regimul comunist a creat diferențe enorme între cetățeni, prin distribuirea inegală a stocului, și așa redus, de resurse. Ierarhia socială era creată de privilegiile oferite nomenclaturii și familiilor acesteia, în comparație cu restul populației. *Regimul tinde să controleze totalitatea stocului de hrană disponibil și, printr-un sistem de distribuire care poate fi foarte sofisticat, îl acordă în funcție de «meritele» și «greșelile» celor interesați<sup>35</sup>.* Existența cozii cât și structura ei erau imorale. Datorită practicilor comuniste, prăbușirea regimurilor din est translatează dinspre factorul economic spre moral.

---

<sup>34</sup> Adrian Neculau, *Context social...*, în Adrian Neculau, *op. cit.*, p. 99.

<sup>35</sup> Radu Clit, *Frica de zi cu zi*, în Adrian Neculau, *op. cit.*, p. 63.

**BIBLIOGRAFIE:****Studii:**

CÂMPEANU, Pavel, *România: coadă pentru hrană, un mod de viață*, București, Editura Humanitas, 1994.

Comisia Prezidențială Pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport Final*, București, 2006, la adresa [http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT\\_FINAL\\_CPADCR.pdf](http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf), pagină accesată la data de 03.06.2014.

CORDUNEANU, Victoria Isabela, *Rememorarea perioadei comuniste și penuria economică: o modalitate de cercetare a trecutului recent al României, în Exerciții întru cunoaștere. Societate și mentalități în noi abordări istoriografice*, coord. Mirela Luminița Murgescu și Simion Caltia, București, Editura Domino, 2003. (accesibil online la adresa [http://www.academia.edu/1344155/Rememorarea\\_perioadei\\_comuniste\\_si\\_penuria\\_economica](http://www.academia.edu/1344155/Rememorarea_perioadei_comuniste_si_penuria_economica))

DRAGOMIR, Corneliu, *Rememorări ale vieții cotidiene din timpul comunismului într-un oraș provincial. Studiu de caz: Drobeta Turnu Severin*, Iași, Editura Lumen, 2009.

NECULAU, Adrian (coordonator), *Viața cotidiană în comunism*, Iași, Editura Polirom, 2004.

VASILE, Valentin, *Disfuncționalități ale sectorului alimentar românesc în perioada 1944-1954*, în *Caietele CNSAS*, nr. 1 (3)/2009, București, Editura CNSAS.

VOICU, Dragoș, *Coadă*, București, Editura Cartea Românească, 2009.

**Surse web**

BABOIANU, Cătălin, *Descrierile comunismului*, la adresa <http://catalinbaboianu.wordpress.com/comunism/>, (accesat pe 04.06.2014).

POP, Florina, *Coadă din perioada comunistă, de la necesitate, frustrare la „stil de viață”*, la adresa

**Florin Daniel MIHAI\***

**PROCESUL DE LA HELSINKI ȘI IMPORTANȚA COMISIEI  
PENTRU SECURITATE ȘI COOPERARE ÎN EUROPA**

***The Helsinki Process and the importance of the  
Commission on Security and Cooperation in Europe***

**Abstract:** *This paper analyzes the importance of the Commission on Security and Cooperation in Europe, a commission which was part of the UN and which was legitimized with the signing of the Helsinki Final Act, on 1 August 1975. This act was signed by the political leaders of the 35 countries participating at the process. The most important provisions of the Final Act are those relating to the human rights and security and cooperation in Europe. Also, the paper analyzes the relations between East and West during the meetings that followed the Helsinki moment.*

**Keywords:** *CSCE, UN, Helsinki Final Act, human rights, East and West, political leaders.*

\* \* \*

În deschiderea acestui articol doresc să descriu importanța, care se naște odată cu semnarea Actului Final de la Helsinki, unei noi comisii din cadrul ONU și anume cea a Comisiei pentru Securitate și Cooperare în Europa. Aceasta se poate compara în timp cu puterea economică a Uniunii Europene ori cea militară a NATO, una peste alta este vorba de o structură care, după cum voi evidenția, va supraveghea și va lua măsuri în ceea ce privește statele semnatare ale Actului final precum și raportul la acesta, făcând parte din tabloul arhitecturii actualei Europe. CSCE (din 1 ianuarie 1995-OSCE), plecând de la 35 de state inițial a ajuns, în urma întârilor de la Belgrad, Madrid, Viena, Paris etc să câștige putere și să reușească să determine schimbări la nivelul securității și cooperării de pe coastele Pacificului ale SUA și Canada până la aceleași țarmuri ale Rusiei, însumând 57 de țări. Altfel spus, deși este o organizație născută pe pământ european, CSCE poate fi socotită ca o organizație euroasiatică și euroatlantică. Ingeniozitatea unei asemenea structuri este născută atât prin longevitate, cât și prin faptul că această organizație a fost replicată în alte structuri locale<sup>1</sup>.

---

\* M.A. student, Faculty of History, Philosophy and Theology, "The Lower Danube" University of Galati, Romania; florynmyhay2008@gmail.com .

<sup>1</sup> De exemplu Pactul de Stabilitate pentru Țările Sud-Estice realizat în 1999 și transformat în 2008 în Consiliul Cooperării Regionale (RCC).

Așa cum spuneam, puterea CSCE-ului s-a clădit în timp și crescând odată cu întâlnirile ce au urmat după cea de la Helsinki din 1975. Cele care interesează în cadrul temei noastre sunt cele de dinainte de 1989 și anume: Belgrad (1977-1978); Madrid (1980-1983) și Viena (1986-1989).

### 1 Belgrad (1977-1978)



Fig.1.O caricatură a lui Hans Geisen care simbolizează poziția ireconciliabilă a statelor vestice și triumfătoarea URSS, care ignoră obligațiile sale privind drepturile omului<sup>2</sup>.

Prima întâlnire în scopul de a analiza efectul actului semnat la Helsinki în 1975, s-a ținut la Belgrad între 4 octombrie 1977 și 9 martie 1978.<sup>3</sup> Trebuie spus că, atmosfera în pragul acestei întâlniri nu era cea așteptată. Statele vestice erau, din punct de vedere politic încă slabe și mult prea dependente de SUA, președintele Mao considera Conferința de la Belgrad drept un nou Dunkerque al Vestului, iar Kissinger declara că *pacea nu poate supraviețui unui alt moment ca cel din Angola*. Jaakko Iloneimi, un important diplomat finlandez, argumenta ideea cum că întâlnirea de la Belgrad trebuie să contribuie la întărirea păcii ci nu să reprezinte doar un test al acesteia.<sup>4</sup> Așadar, această întâlnire venea prea devreme după semnarea Actului final, cu așteptări mult prea exagerate. În timpul procesului de la Helsinki, partea americană prin administrația Nixon-

<sup>2</sup> Caricatură a lui Hans Geisen, disponibilă online la adresa:

[http://www.cvce.eu/obj/cartoon\\_by\\_geisen\\_on\\_the\\_meeting\\_of\\_the\\_csce\\_held\\_in\\_belgrade\\_and\\_human\\_rights\\_1977-en-92378781-5e3c-4ef6-9a17-8b7a83601a57.html](http://www.cvce.eu/obj/cartoon_by_geisen_on_the_meeting_of_the_csce_held_in_belgrade_and_human_rights_1977-en-92378781-5e3c-4ef6-9a17-8b7a83601a57.html) (accesată la data 02.11.2014).

<sup>3</sup> John Fry, *The Helsinki Process. Negotiating security and cooperation in Europe*, WashingtonDC, National Defense University Press, 1993, p. 23.

<sup>4</sup> Vladimir Bilandzic, DittmarDahlmann, Milan Kosanovic (eds.), *The First CSCE Follow-up Meeting and the Crisis of Détente*, ed. V&R Unipress, Göttingen, 2012, pp. 9-10.



Kissinger, nu dorea să amenințe supremația URSS în Estul Europei, de altfel, Kissinger era încă circumspect în ceea ce privea importanța CSCE-ului. Dar această atitudine se va schimba la Belgrad: într-o notă adresată președintelui Jimmy Carter, consilierul pe probleme de securitate națională, Zbigniew Brzezinski, descria deliberările de la Belgrad ca un succes datorită faptului că sovietici au fost puși în defensivă, în timp ce unitatea statelor vestice a fost păstrată<sup>5</sup>. Tot același personaj l-a ajutat pe Jimmy Carter în lupta politică pentru Președenția SUA și l-a determinat pe acesta din urmă să seteze ca prioritară problema drepturilor omului în politica externă. Brzezinski îi scria lui Carter:

*„Nu ataca toată Înțelegerea. Așa-numitul Basket Three ne dă dreptul - pentru prima oară - să insistăm pe problema drepturilor omului fără să intervenim în treburile interne ale comuniștilor. În consecință, el reprezintă un atu pentru noi, și ar trebui să lucrezi la această propunere, nu ca Republicanii care au fost indiferenți față de această oportunitate<sup>6</sup>”.*

De menționat că, Departamentul de Stat s-a focusat asupra problemei drepturilor omului și a coșului al III-lea, care face referire la contactele umane, libertatea informației etc. iar Casa Albă s-a axat pe problemele bilaterale.

De partea cealaltă, liderul estic, URSS, chiar înainte de întâlnirea de la Belgrad, a adoptat o nouă Constituție menită să enunțe îndeplinirea obiectivelor dictaturii proletariatului și erijarea sa într-un stat al întregului popor<sup>7</sup>. În această Constituție apar false „*amendamente*” adaptate după Actul final, semnat inclusiv de URSS, în 1975. Astfel, sunt stipulate în noua lege fundamentală libertatea cuvântului, libertatea presei, libertatea de asociere, libertatea credinței ori libertatea de exprimare artistică dar, este lesne de înțeles că astfel de drepturi cetățenești nu reprezentau decât o *spoială* democratică, în fapt ele contrastând puternic cu ideologia marxist-leninistă și au fost neputincioase în fața abuzurilor. De asemenea, erau trecute în noua Constituție și drepturi de tip socialist ca dreptul la muncă, odihnă și timp liber, îngrijirea sănătății etc. Un alt lucru important este acela că noua Constituție nu conținea amendamente care să protejeze drepturile individuale, astfel posibilitățile cetățeanului de a raporta diferite abuzuri erau nule ori foarte reduse.

Iată, așadar, starea de lucruri dinaintea Conferinței de la Belgrad: SUA pregătite să își schimbe politica externă prin accentul tot mai grav pus pe problema drepturilor omului dimpreună cu statele vestice, aliate NATO, și o Rusie vulnerabilă în acest domeniu dar cu încercări de mascare a abuzurilor prin abilități politice menite să servească acestui scop. Dar

<sup>5</sup> *Ibidem*.

<sup>6</sup> Sarah B. Snyder, *Human Rights Activism and the End of the Cold War*, New York, Cambridge University Press, 2011, p. 84.

<sup>7</sup> Este vorba de așa-numita Constituție *Brejnev* adoptată la 7 octombrie 1977, numele oficial al ei fiind „Legea Fundamentală a Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste”.

aceasta, vom vedea, nu este singura problemă a URSS-ului, anumite state estice vizau diferite scopuri independente de Uniune; de exemplu, România a urmărit la Belgrad să își asigure neamestecarea în treburile interne și egalitatea în relațiile internaționale, precum și stoparea uzului de forță sub orice formă. Pentru Polonia, întâlnirea de la Belgrad a reprezentat o oportunitate bună pentru confirmarea graniței cu Germania(Oder-Neisse) dar au fost prezente în agenda poloneză și aspecte legate de economie, tehnologie ori îmbunătățirea rețelei de drumuri Est-Vest<sup>8</sup>.

Revenind la SUA, am menționat că prioritatea acestuia în cadrul CSCE a devenit problema drepturilor omului cu scopul de a stopa, sau cel puțin a reduce, abuzurile produse în statele estice, în special, în URSS. Odată cu alegerea, în 1977, ca președinte al SUA a lui Jimmy Carter, problema drepturilor omului devenea prioritatea numărul unu în politica externă americană în detrimentul păcii, această schimbare determinând o poziție fermă a statelor vestice la Belgrad care apărau principii ca „neamestecul în treburile interne” și „respectarea drepturilor omului”<sup>9</sup>, ceea ce a generat, aparent, un ireconciliabil conflict. Schimbarea atitudinii SUA față de CSCE a dat un ajutor nesperat disidenților care luptau împotriva abuzurilor; de altfel, de acum încep să se intensifice manifestările acestor grupuri dar, totodată, aceștia vor lua contact puternic cu CSCE-ul și se va dezvolta o rețea în întreaga Europă a acestora. Mai mult, ambasadorul american Goldberg a reproșat omologului său rus, Vorontsov, tratamentul la care sunt supuși disidenți sovietici<sup>10</sup>. Acest conflict a pus chiar în pericol desfășurarea întâlnirii de la Belgrad și scopului său, celelalte state neprivind cu ochii buni șicanele dintre cele două super puteri.

Ceea ce a stat la baza formării acestor grupuri și a încurajării lor a fost înființarea Comisiei Helsinki - care avea la bază răspândirea în Estul Europei a Actului final pentru ca să afle toate aceste populații despre principii precum drepturile omului și principalele libertăți aprobate de fiecare guvern în parte - la în iunie 1976, de către Congresul american peste capul președintelui în exercițiu Gerald Ford<sup>11</sup>. Rezultatul acestei acțiuni este că, la nici o săptămână de la crearea acestei structuri, Yuri Orlov a anunțat formarea la Moscova a „Soviet Helsinki Watch” (Grupul Public pentru Promovarea Respectării Înțelegerilor de la Helsinki în URSS)<sup>12</sup>, iar astfel de grupuri au răsărit și în Ucraina, Armenia, Lituania ori Georgia.

În Cehoslovacia, în ianuarie 1977, circa 300 de oameni au înființat grupul așa-numit *Charter 77*, care publica articole despre starea amendamentelor implementate de guvernul cehoslovac<sup>13</sup>. Dar se mai cunosc activități și a altor grupuri: de exemplu, în Polonia, în 1977,

<sup>8</sup> Vladimir Bilandzic, Dittmar Dahlmann, Milan Kosanovici, *op. cit.*, pp. 12-13.

<sup>9</sup> John Fry, *op. cit.*, p. 23.

<sup>10</sup> *Ibidem.*

<sup>11</sup> *Ibidem*, p. 26.

<sup>12</sup> *Ibidem*, p. 28.

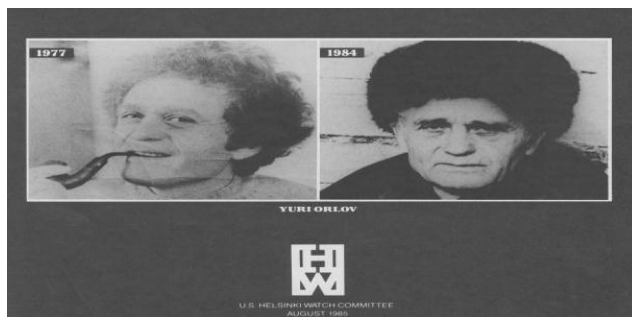
<sup>13</sup> Sarah Snyder, *op. cit.*, p. 69.

Comitetul pentru Apărarea Muncitorilor și-a lărgit activitățile incluzând și drepturile omului. Doi ani mai târziu, acest comitet va înființa primul Grup Helsinki de Monitorizare pentru ca în 1980 să formeze așa-numitul grup *Solidaritatea*<sup>14</sup>.

Dar, activitatea neașteptată a grupurilor de observare formate în Estul Europei a dus imediat la măsuri represive: în februarie 1977, autoritățile sovietice au realizat arestarea liderului „*Moscow Helsinki Watch*”, Yuri Orlov, pe motiv de înaltă trădare (articolul 64 din Codul Penal Sovietic)<sup>15</sup>, dimpreună cu alți patru membri importanți ai aceluiași grup. Sovieticii au ales să îi aresteze pentru a preveni „*abilitatea lor de a cauza controverse în Vest și de a isca reacții negative în diferite partide comuniste*”<sup>16</sup>.

În Cehoslovacia, Guvernul comunist a răspuns acțiunilor grupului *Charter 77* printr-o masivă propagandă împotriva membrilor acestui grup și a susținătorilor lor. De asemenea, s-au produs și arestări: Vaclav Havel purtătorul de cuvânt al grupului, Jiri Lederer ori Frantisek Pavlicek<sup>17</sup>. Trebuie spus că, mulți alți membri ai grupului au fost demși de la locul de muncă ori hărțuiți.

Însă, Vestul nu a stat cu mâinile cruciș; au apărut multe articole în publicații importante care denunțau politica abuzivă din URSS, Cehoslovacia, Polonia ș.a, iar SUA ajunge acum să facă oficială noua politică externă. Secretarul de Stat, Cyrus Vance, într-un discurs ținut la Universitatea din Georgia, în aprilie 1977, rezuma acțiunea de trecere a problemei drepturilor omului în politica externă a SUA, ceea ce făcea din aceasta un participant cu greutate în cadrul problemelor ridicate la Helsinki prin Actul Final și în lupta pentru implemetarea și respectarea acestora.



**Fig. 2 Yuri Orlov în 1977 zâmbind (stânga) și același Y.Orlov după 7 de detenție în lagărele comuniste (dreapta)<sup>18</sup>.**

<sup>14</sup> John Fry, *op. cit.*, p. 29.

<sup>15</sup> Sarah Snyder, *op. cit.* pp. 73-74.

<sup>16</sup> Christopher Andrew and Vasili Mitrokhin, *The Sword and the Shield*, apud Sarah B. Snyder, *Human Rights Activism and the End of the Cold War*, New York, Cambridge University Press, 2011, p. 73

<sup>17</sup> John Fry, *op. cit.*, p. 29.

<sup>18</sup> Sarah B. Snyder, *op. cit.*, p. 120.

Aici se poate spune că ar fi și o reacție de orgoliu a Vestului, deoarece acesta consimțise prin semnarea Actului final de la Helsinki recunoașterea *status quo*-ului teritorial de după cel de-Al Doilea Război Mondial iar Estul, în schimb, răspundea cu aceste abuzuri și demonstra că problema drepturilor omului rămâne doar pe hârtie.

În acest climat internațional debutau discuțiile pregătitoare la 15 iunie 1977.<sup>19</sup> Scopul acestor discuții era acela de a stabili data, durata, agenda etc. După opt săptămâni de discuții a fost adoptată așa-numita „*Yellow Book*” (*Carta Galbenă*-denumire preluată de la culoarea copertii):” *Deciziile Întâlnirii Pregătitoare pentru Organizarea Întâlnirii de la Belgrad*<sup>20</sup>. S-au stabilit trei obiective fără o ordine clară: o revizuire a implementărilor Actului final, noi propuneri pentru desfășurarea pe mai departe a Procesului de la Helsinki și proiectul de încheiere al documentului.

Așadar, cu agenda de lucru stabilită, locul de asemenea stabilit, mai rămânea de stabilit data iar la 4 octombrie 1977 debutează întâlnirea de la Belgrad, un debut, însă, plin de dueluri vehemente între Est și Vest, în special pe problema drepturilor omului.

Întâlnirea de la Belgrad este cea care deschide șirul ședințelor pe tema implementării conținutului Actului final dar și înregistrarea și discutarea de noi propuneri.

În cadrul acestei întâlniri, pe lângă țările adeptе a diferitelor ideologii (vestică sau estică) sunt prezente, așa cum am amintit, și țări neutre sau non-aliante la NATO ori Pactul de la Varșovia. Țările N+N erau în favoarea continuării mecanismului folosit în cadrul Conferinței de la Geneva, dar pe parcursul întâlnirii acestea și-au dat seama că propunerile lor aveau șanse infime de reușită dacă nu ar fi reușit să creeze un consens general.

Au fost avansate peste 100 de propuneri pentru noi angajamente dar, până la data fixată de 22 decembrie, nu s-a putut ajunge la niciun consens<sup>21</sup>. Țările vestice își făceau griji în ceea ce privește puterea drepturilor omului de a influența și de a se integra în procesul de pace pe continent, pe când țările estice nu neapărat respingeau această idee dar căutau *alternative* pentru pace. De altfel, în istoria CSCE-ului întâlnirea de la Belgrad nu reprezintă un succes dar este notabilă datorită longevității (8 săptămâni) și faptului că s-a transformat într-o întâlnire care a ținut strict de drepturile omului și principalele libertăți cetățenești ceea ce a aprins spiritele între Est și Vest. Expertul pe probleme de Relații Internaționale, Alexis Heraclides, considera că Întâlnirea de Belgrad s-a comportat ca „*un*

---

<sup>19</sup> Arie Bloed, *From Helsinki to Vienna: Basic Documents of the Helsinki Process*, vol. II, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1990, p. 13.

<sup>20</sup> *Ibidem*.

<sup>21</sup> Arie Bloed, *The Conference on Security and Co-operation in Europe. Analysis and basic documents, 1972-1993*, partea întâi, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1993, p. 51.

*tribunal, unic în protejarea drepturilor omului care a mers mai departe decât discuțiile relevante din ONU sau alte forumuri internaționale*<sup>22</sup>”.

Vestul, puternic susținut de noua administrație americană, instalată odată cu Jimmy Carter, care vedea Belgradul ca principala rampă de lansare a discuțiilor asupra drepturilor omului, sancționa nerespectarea Actului final și a principiului VII din „Basket One” precum și abuzurile asupra cetățenilor ce locuiau în URSS ori în alte părți est-europene precum Cehoslovacia sau RDG. Printre țările vestice cele mai vehemente se enumerau: Canada, Franța, Marea Britanie, RFG etc. chiar și țări neutre precum Suedia, Austria ori Elveția. Ambiția țărilor neutre și non-aliatelor a mers mai departe, acestea au inițiat un document, în decembrie 1977, lung de 4 pagini și care rezuma propunerile lor și prin care doreau să devină motorul negocierilor de la Belgrad, document care urma a fi discutat în a doua fază a întâlnirii. În ciuda optimismului arătat de delegația suedeză, condusă de Hans-Jorg Renk, un proiect pentru documentul ce ar fi trebuit să încheie întâlnirea, din partea URSS, din cadrul deschiderii celei de-a doua faze a întâlnirii, din ianuarie 1978, omitea intenționat orice propunere făcută anterior de orice delegație, fie ea vestică ori din partea N+N<sup>23</sup>. Așadar, se dorea clar ca statele N+N să nu reprezinte un mediator în raporturile Est-Vest iar acest document consemna această intenție, mai ales estică.

Trebuie vorbit și despre propunerile făcute de către țările est-europene care au fost primite de către Vest ca unele de natură *propagandistă*<sup>24</sup>.

Întâlnirea de la Belgrad a fost catalogată de mulți diplomați ca un eșec datorat atmosferei tensionate și a neînțelegerilor Vest-Est (Rusia considerând Actul final un succes pentru diplomația sa, nu mai era dispusă la noi concesii precum cele de la Geneva iar Vestul era nemulțumit de concesiile făcute URSS-ului și blocului comunist în schimbul a *nimic*, deoarece situația drepturilor omului rămânea aceeași în Est) iar acest eșec putea fi întărit cu faptul că întâlnirea s-ar fi putut încheia fără niciun document semnat. Într-un final, s-a încropit textul unui document, pe care doar România și Yugoslavia îl contestau datorită manierei de organizare și finalizare a acestuia, iar acesta prevedea reafirmarea prevederilor Actului final și continuarea procesului prin stabilirea următoarei întâlniri și anume la Madrid, în 1980. Totodată, acest document stabilea alte 3 întâlniri la nivel de experți pe diferite probleme și anume: o întâlnire la Montreux în 1978, pentru stabilirea de reglementări pașnice pentru dispute, alta la Bonn, tot în 1978, pentru organizarea unui Forum Științific și ultima la

<sup>22</sup> Alexis Heraclides, *Security and Cooperation in Europe. The Human Dimension 1972-1992*, London, Frank Cass & Co. LTD, 1992, p. 51.

<sup>23</sup> Poul Villaume, Odd Arne Westad (eds), *Perforating the Iron Curtain. European Detente, Transatlantic Relations, and the Cold War, 1965-1985*, Copenhagen, Museum Tusulanum Press, 2010, p. 157.

<sup>24</sup> Alexis Heraclides, *op. cit.*, p. 53.

Valletta în 1979, obținută de delegația malteză pentru discutarea securității mediteraneene precum și stabilirea unei înțelegeri de discutare a acestei probleme în următoare întâlnire. Acest act a încheiat Întâlnirea de la Belgrad și a fost semnat la 9 martie 1978<sup>25</sup>.

Eșecul Întâlnirii de la Belgrad, așa cum s-a putut observa este dat de problema drepturilor omului și abordarea agresivă pe acest subiect a SUA și a țărilor vestice, în special cea a lui Goldberg, în dauna uneia echilibrate care să antreneze ambele părți ale Europei și care să nu transforme întâlnirea în una a ideologiilor ori a propagandei și mai important care să nu amenințe existența CSCE-ului.

## 2 Madrid (1980-1983)



**Fig.3 O poză care prefătează articolul celor de la „ABC”, În drumul spre dialog, și care îl are în prim plan pe premierul spaniol Felipe Gonzalez care va avea un rol decisiv în cadrul Conferinței<sup>26</sup>.**

Așa cum a fost stabilit și la încheierea Întâlnirii de la Belgrad, următoarea întâlnire pe probleme de securitate și cooperare a fost ținută la Madrid. Aceasta a debutat la 11 noiembrie 1980 și a durat până la 9 septembrie 1983<sup>27</sup>. Întâlnirea de la Madrid debutează, însă, într-un perioadă dificilă pentru relațiile internaționale: URSS a trecut la invadarea Afghanistanului în 1979, iar în Polonia situația socială și politică era supusă unei puternice crize. La 31 decembrie 1981, președintele Partidului Muncitorilor Uniți generalul Wojciech Jaruzelski, a declarat legea marțială și a folosit forța militară pentru a înlătura grevele minerilor, și, totodată, a trecut la arestarea a unui număr mare de membrii ai *trio-ului*

<sup>25</sup> *Ibidem*, p. 54.

<sup>26</sup> Francisco José Rodrigo Luelmo, în articolul *The Conference on Security and Cooperation in Europe. From Helsinki to Madrid (1973-1983). A multi-dimensional approach to security* (online), disponibil la adresa: <http://www.withthevoices.com/2013/01/07/a-new-security-and-defense-policy-for-spain-1975-1988-athe-conference-on-security-and-cooperation-in-europe-csce> (accesat la 02.11.2014).

<sup>27</sup> Rudolph Th. Jurrjens, *Efficacy and Efficiency in Multilateral Policy Formation: The Experience of ThreeArms Control Negotiations: Geneva, Stockholm, Vienna, Haga*, Kluwer Law International, p. 66.

*Solidaritatea*<sup>28</sup>. Ca răspuns la această acțiune, președintele american Ronald Reagan a decis să aplice sancțiuni de natură economică și politică Poloniei, în schimb aliații vestici ai SUA s-au restrâns în jurul unei minime implicări. De altfel, această acțiune a SUA este considerată precum continuitatea politicii americane tradiționale, contrastând dorința Europei pentru stabilirea păcii și a cooperării și afectând relațiile Est-Vest dar totodată arată și o diferență de viziune în Vest.

Această decizie a fost analizată în studii recente despre anii '80, iar Helene Sjursen argumenta: „Văzând protejarea drepturilor omului ca o misiune națională, Statele Unite a pornit în realizarea acestui obiectiv de la premisa politicii de putere, cu prea puțină considerație pentru punctele de vedere ale aliaților săi vest-europeni(...)»<sup>29</sup>. Iată cum administrația Reagan puna în pericol securitatea și cooperarea pe *bătrânul continent*, folosind metodele Războiului Rece dar și dând naștere unor puncte de vedere diferite în Vest. Ca o teorie, se poate argumenta faptul că SUA s-a văzut nevoită să dea un răspuns la invazia rușilor din Afghanistan, dar aceste două evenimente și maniera celor două super puteri de a acționa conturau oarecum ideea și teama unui *al doilea* Război Rece sau, cel puțin, ideea cum că cel vechi nici nu se încheiase. Mai ales că, Reagan provenea din *vechea gardă* și considera URSS, *imperium răului*, văzându-se nevoit să lupte împotriva acestuia a plantat în Europa rachete de croazieră și tancuri masive, de genul celor M26 Pershing.

Pornind de la această situație internațională, după cum spuneam, la 11 noiembrie 1980 s-a deschis conferința de la Madrid care trebuia să producă miracole pentru a ameliora lucrurile și a continua drumul spre pace și cooperare.

Debutul a fost greu, SUA amânându-și prezența din cauza *afacerilor*, iar Franța și Elveția cerând o amânare a acestei întâlniri. Situația a decurs așa timp de luni bune, iar CSCE nu se va afla deloc într-o condiție bună, mai ales și după eșecul de la Belgrad, ea nu își mai putea permite o altă conferință care să se încheie la fel. Plecând, din start cu o stare de concesi și oarecum cu deviza *quid pro quo*<sup>30</sup>, încă de la negocierile Helsinki-Geneva-Belgrad, Madridul trebuia să schimbe această stare de lucruri.

În cadrul discuțiilor pregătitoare, care au durat până în miezul nopții de 10 noiembrie iar ziua oficială de deschidere era 11 noiembrie, s-a creată așa-zisa *Cartă Violet*<sup>31</sup> care cuprindea agenda de probleme și modalitățile de organizare. Pentru prima dată au apărut temeri față de durata întâlnirii, care s-a lungit până 3 ani mai târziu, datorate, în special,

---

<sup>28</sup> Poul Villaume, Odd Arne Westa, *op. cit.*, p. 195.

<sup>29</sup> *Ibidem.*

<sup>30</sup> Ceva la schimb cu altceva.

<sup>31</sup> Arie Bloed, *From Helsinki to Vienna: Basic Documents of the Helsinki Process, vol. II*, p. 16.

relațiilor Est-Vest dar și datorită complexității problemelor de discutat. Dacă la Geneva, URSS a fost cea care a dorit încheierea rapidă a conferinței, asta cu costul unor compromisuri, acum situația se schimbă: interesul pentru CSCE crește de partea americanilor iar sovieticii sunt puși în situația de a cere și a specula această ambiție americană. Situația părea să se îmbunătățească atunci când statele N+N au venit cu un proiect de declarație finală, în decembrie 1981, însă, declararea legii marțiale în Polonia a risipit orice speranță ca această declarație să fie acceptată de statele prezente la Madrid.

Principalele probleme în agenda întâlnirii au fost îngrijorarea pentru abuzurile și violările drepturilor omului în țările din Estul Europei, noi măsuri de consolidare a încrederii (CBMs), dezarmările și îmbunătățirea relațiilor Est-Vest.

Al doilea an de la începutul întâlnirii (1982) a surprins propunerile Vestului de amendamente radicale cuprinse de documentul final, printre care și libertatea triadei *Solidaritatea*. Într-un final, după lungi pauze, Madridul începe să miște iar, în martie 1983, statele N+N au redactat o schiță revizuită a documentului final al întâlnirii ca un ultim efort de a încălzi raporturile Est-Vest<sup>32</sup>. Trebuie spus că, statele vestice nu au fost satisfăcute total de acest document și au propus alte numeroase amendamente, însă, se pare că Vestul nu era în poziția de a cere. Intervenția primului-ministru al Spaniei a dus la o înțelegere finală în iulie 1983.

Singura țară care tergiversa lucrurile a fost Malta, asta datorită faptului că nu îi erau satisfăcute cererile pentru securitate și cooperare în Marea Mediterană, însă, odată ce celelalte state se puneau, rând pe rând, de acord cu semnarea și validarea documentului, a fost forțată mâna delegației malteze care nu avea altă opțiune decât semnarea documentului.

Documentul de încheiere a fost adoptat la 9 septembrie 1983 de către miniștrii de Externe a tuturor celor 35 de state<sup>33</sup>. Doborârea unei aeronave civile sud-coreene cu 260 de pasageri la bord de către trupele sovietice, când aceasta zbura pe teritoriul sovietic, a umbrit dar nu a blocat adoptarea documentului de încheiere a Întâlnirii de la Madrid.

Documentul de încheiere cuprinde confirmări și adăugiri la Actul final din 1975, eforturi considerabile făcându-se în ceea ce privește „basket one” prin stabilirea organizării unei Conferințe la Stockholm pentru discutarea CBMs și a problemei dezarmării.

Documentul cuprinde mai multe părți denumite astfel: o parte introductivă, „Probleme privind securitatea în Europa”, „o parte ce se referă la „Conferința pentru Măsurile de Consolidare a Încrederii (CBMs)”, „Cooperarea în domeniul economic, științific și tehnologic și al mediului”, „Probleme privind securitatea și cooperarea în Mediterană”, „Cooperarea privind domeniul umanitar și altele” și „Urmări ale

<sup>32</sup> *Ibidem*.

<sup>33</sup> *Ibidem*.



Întâlnirii”<sup>34</sup>. Ceea ce interesează în continuare temei prezentate este ultimul amendament „Urmări ale Întâlnirii” deoarece în cadrul acestui capitol sunt stabilite următorii pași ai CSCE. Pentru o mai bună înțelegere voi prezenta textul integral:

### **Urmări ale Conferinței**

„1. În conformitate cu prevederile Actului Final și cu hotărârea și angajamentul de a continua procesul multilateral inițiat de CSCE, Statele participante vor organiza întâlniri regulate prin reprezentanții lor.

A treia astfel de întâlnire va fi organizată la Viena începând cu data de 4 noiembrie 1986.

2. Agenda, programul de lucru și modalitățile din cadrul Întâlnirii de la Madrid vor fi aplicate, *mutatis mutandis*<sup>35</sup> la Viena, în cazul desigur în care nu vor fi luate alte decizii ale acestor probleme în cadrul negocierilor pregătitoare menționate anterior.

În scopul de a produce ajustări ale agendei, programului de lucru și modalităților de la Madrid, o întâlnire pregătitoare va fi organizată la Viena începând cu 23 septembrie 1986. Este lesne de înțeles că aceste ajustări se impun datorită schimbării datei și locului, tragerii la sorți și menționarea organizării altor întâlniri conform cu deciziile Conferinței de la Madrid 1980. Durata negocierilor pregătitoare nu ar trebui să depășească două săptămâni.

3. Statele participante vor decide mai departe în 1985, a zecea Aniversare a semnării Actului Final al CSCE care va fi sărbătorită la Helsinki.

4. Durata acestor întâlniri menționate în document; asta dacă nimic nu va fi adoptat, nu ar trebui să depășească șase săptămâni. Se va ține cont de rezultatul acestor întâlniri, așa cum este cazul, în cadrul Conferinței de la Viena.

5. Toate întâlnirile menționate mai sus vor fi organizate în conformitate cu Paragraful 4 al Capitolului al Urmărilor ale Conferinței din cadrul Actului Final.

6. Guvernului Spaniei îi revine sarcina de a transmite prezentul documentul Secretarului-General al Națiunilor Unite, Directorului General al UNESCO și Secretarului Executiv al Comisiei Economice pentru Europa din cadrul Națiunilor Unite. Totodată, acest document va fi transmis statelor neparticipante din Mediterană.

7. Textul acestui document va fi publicat de fiecare Stat participant, și va fi difuzat și făcut cunoscut pe cât de mult posibil.

<sup>34</sup> John Fry, *op. cit.*, p. 298.

<sup>35</sup> Schimbând ceea ce trebuie schimbat (DEX).

8. *Reprezentanții Statelor participante își exprimă mulțumirea cetățenilor și Guvernului Spaniei pentru excelenta organizare a conferinței și buneii ospitalități pentru fiecare delegație participantă*<sup>36</sup>.”

Așa cum se poate vedea, acest capitol stabilește data următoarei conferințe (Viena), locul precum și alte dispoziții referitoare la implementarea hotărârilor luate în cadrul Conferinței de la Madrid și a organelor însărcinate cu transmiterea, implementarea și respectarea acestor dispoziții.

În încheierea prezentului document sunt prezentate două anexe în care se stabilesc două întâlniri la nivel de experți după cum urmează: *”Anexa I: Declarația Președintelui: Seminar susținut la Veneția pe tema Cooperării Economice, Științifică și Culturală în Mediterană în cadrul rezultatelor Întâlnirii la nivel de experți de la Valleta”* unde este stabilită organizarea unui seminar la Veneția, care să înceapă la 16 octombrie 1984 la orele 10 și să se încheie Vineri, 26 octombrie 1984<sup>37</sup>, precum și pașii de urmat în discuție; *„Anexa II: Declarația Președintelui: Întâlnire la nivel de experți la Berna pe problema Contactelor Umane”* unde se hotărăște, la propunerea Elveției din 15 iulie 1983, organizarea unei întâlniri la nivel de experți la Berna, pe data de 15 aprilie 1986:

*„Statelor participante,*

*Considerând dezvoltarea contactelor ca un important element în întărirea relațiilor prietenești și a încrederii printre oameni.*

*Afirmând, în relație cu prezentul lor efort de a îmbunătăți condițiile în această zonă, importanța atașată considerațiilor umanitare.*

*Dorind în spiritul dezvoltării, precum și a continuării păcii, viitoare eforturi pentru a reuși continuarea progresului în domeniu*<sup>38</sup>;...”

Data discuțiilor preliminare a fost stabilită la 2 aprilie 1986, iar durata întregii întâlniri nu ar fi trebuit să depășească 6 săptămâni. Au mai fost stabilite și alte întâlniri cum urmează: la Atena în 1984, la Ottawa în 1985 ori la Budapesta tot în 1985<sup>39</sup>.

Așadar, într-un climat nefavorabil negocierilor ci mai degrabă acțiunilor, Madridul reușește, totuși, să unească toate cele 35 de state semnatare ale AFH și să încropească un document final care să dea, cel mai important, continuitate și legitimitate pe mai departe Comisiei pentru Securitate și Cooperare în Europa. Se pare că, acest drum nu a fost ușor, dată fiind situația din 1979 ori 1981 (evenimente amintite mai sus), însă, se poate spune că încă de pe acum CSCE reușește să se impună și să câștige putere, reușind să ia anumite măsuri care să conducă la *mult dorita* pace pe *bătrânul continent*.

<sup>36</sup> John Fry, *op. cit.*, pp. 298-299.

<sup>37</sup> *Ibidem*, pp. 300-302.

<sup>38</sup> *Ibidem*.

<sup>39</sup> Arie Bloed, *From Helsinki to Vienna: Basic Documents of the Helsinki Process*, vol. II, p. 17.

### 3. Viena (1986-1989)

La 4 noiembrie 1986, debuta cea de-a treia întâlnire de analiză a implementării precum și revizuirii normelor Actului final, și anume Conferința de la Viena. Această întâlnire avea la bază deschiderea pe care URSS o arăta pentru îmbunătățirea raporturilor cu Vestul. De altfel, noul Secretar-General, Mihail Gorbaciov, lansase încă din 1985 două programe menite să faciliteze acest lucru și anume *glasnost*<sup>40</sup> și *perestroika*<sup>41</sup>.

Se pare, totuși, că această stare de lucruri nu a fost privită cu ochi buni de toate țările participante și nici în cadrul URSS nu a lipsit scepticismul față de eficiența și ingeniozitatea noilor programe politice ale lui Gorbaciov. Însă, nu au lipsit nici susținătorii și cel mai important este că aceștia se regăseau și în Vestul Europei.

Ca orice altă Conferință a CSCE-ului ținută în trecut, și cea de la Viena are parte de o Întâlnire premergătoare care a început la 23 septembrie 1986, și care a durat două săptămâni până pe 6 octombrie<sup>42</sup>. Această perioadă scurtă se datorează hotărârilor luate la Madrid, inclusiv în ceea ce privește următoarea conferință cea de la Viena, acum producându-se mici ajustări la agenda ori la programul de lucru.

La 4 noiembrie 1986 era deschisă, oficial, Conferința de la Viena unde erau prezenți toți cei 35 miniștri de Externe ai statelor participante<sup>43</sup>. În ciuda deschiderii sovietice spre Vest, Conferința de la Viena va debuta cu un mic conflict ruso-american generat de setarea priorităților întâlnirii: Ministrul Afacerilor Externe al URSS, Eduard Shevardnadze, arăta clar că pentru țara pe care o reprezintă dezarmarea și alte probleme militare erau prioritare pe când Secretarul de Stat american George Shultz replica: „În ceea ce privește controlul armelor nucleare, poate am ajuns la un acord în discuțiile recente cu Uniunea Sovietică. În alte probleme, precum drepturile omului și conflictele regionale, continuă să fie o dezamăgitoare lipsă de mișcări pozitive<sup>44</sup>.” Mai departe, invitația aceluiași Shevardnadze ca să se organizeze o conferință la Moscova pe teme amintite (drepturile omului, contactele umane, cooperarea pe domenii precum cultura,

<sup>40</sup> *Transparentă*. Este programul prin care Mihail Gorbaciov considera că poate combate corupția din cadrul conducerii de vârf a Partidului Comunist precum și abuzul de putere din administrație.

<sup>41</sup> *Reconstrucție*. Reprezintă măsurile pe care M.Gorbaciov le-a luat pentru reformarea economiei și a societății sovietice dar și a conducerii Partidului Comunist, el înlocuind mai mulți oficiali aflați în posturi cheie.

<sup>42</sup> Arie Bloed, *From Helsinki to Vienna: Basic Documents of the Helsinki Process*, vol. II, p. 21.

<sup>43</sup> Arie Bloed, Pieter Dijk (eds), *The Human Dimension of The Helsinki Process: The Vienna Follow-Up Meeting and its Aftermatch*, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1991, p. 4.

<sup>44</sup> Vienna CSCE Review Conference, Address by Secretary of State George P. Schultz, November 1986, *apud* Arie Bloed, Pieter Dijk (eds), *The Human Dimension of the Helsinki Process: The Vienna Follow-Up Meeting and its Aftermatch*, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1991, p. 5.

circulația informației etc.) a picat ca un trăsnet și a declanșat un val de opoziție față de această idee deoarece statele vestice se gândeau la această propunere ca la o altă manevră inteligentă a sovieticilor de a obține decizii favorabile propriului lor scop.

Trebuie spus că, nu doar Uniunea Sovietică a deschis Conferința cu propuneri favorabile drepturilor omului ci au fost și alte state care au lucrat la acest aspect. De exemplu, Ministru Afacerilor Externe olandez, Hans van den Broek, a propus înființarea unei comisii consultative, asemănătoare celei care deja funcționa în domeniul de reducere al armelor, care ar fi trebuit să se întâlnească anual și să verifice statutul normelor cu privire la drepturile omului.

Legat de problema drepturilor omului, Conferința de la Viena a dat prilej, datorită presei adunate la acest eveniment, grupurilor de disidenți ori celor care luptau împotriva abuzurilor din Est să se manifeste și să protesteze, pașnic ce-i drept, împotriva acestora. Așadar, pe lângă palatul Hofburg, cel care găzduia delegațiile prezente la conferință, ori în alte zone ale Vienei existau numeroși protestanți. După cum am zis temele variau de la pace în Europa, independența Statelor Baltice până la drepturile minorității croate din Austria sau la persoane îmbrăcate în costume ucrainesti pentru a atrage atenția diplomaților precum și presei asupra situației din Ucraina.

Cu toate acestea, Conferința a continuat iar raporturile Est-Vest păreau neschimbate cu statele vestice acuzând abuzurile din statele componente ale blocului comunist, aceste abuzuri reflectându-se la nivelul drepturilor omului, iar în cazul Rusiei și la amestecarea în treburile interne ale celorlalte state ale Uniunii. Însă, Vestul își va schimba tactica și se părea că și Estul devenea mai flexibil când scăpa de presiune, însă, cu două excepții: Cehoslovacia și România, care își păstrau vechile *deprinderi* diplomatice.

Vestul nu vedea încheierea unui document cu propuneri noi, atâta timp cât multe din cele stabilite deja în alte conferințe nu au fost împlinite și opta pentru realizarea unui mecanism de supervizare.

În cadrul conferinței s-a mai realizat o premieră și anume depunerea de propuneri cu privire la drepturile omului atât de către statele vestice cât mai ales de statele estice (de exemplu, Ungaria milita pentru protejarea minorităților naționale). Se pare că, pentru prima oară în cadrul unor astfel de circumstanțe, statele estice nu mai formau un bloc unit iar CSCE părea acum un forum unde, astfel de state își puteau afirma suveranitatea și promova propriile interese naționale.

Numeroase state estice s-au arătat flexibile la tradiționalele probleme ale CSCE și au durat nu mai puțin de 26 de luni până la a se ajunge la un consens. Această durată lungă, în ciuda flexibilității estice, s-a datorat atât diferențelor de opinie dintre Franța și SUA, privind un mandat de discutare a reducerii înarmărilor, precum și a propunerii de organizare a unei conferințe la Moscova, pe problema drepturilor omului. SUA, Canada

și Regatul Unit se temeau că dând curs acestei propuneri ar putea apărea interpretarea cum că Vestul va sprijini statutul actual al drepturilor omului din URSS. Doar vizita Secretarului General al P.C. din URSS la primul-ministru britanic Margareth Thatcher<sup>45</sup>, a putut schimba decizia în ceea ce privește această ultimă problemă. Se pare că, o altă cauză a acestei întârzieri reprezintă și gradul de flexibilitate arătat de URSS în public și cel în cadrul conferinței, noua politică sovietică de *transparență* și *reconstrucție* nefiind că mereu pusă în practică, așa, imediat. De exemplu, în ceea ce privea bruierea radio-urilor pentru ca acestea să nu poată transmite anumite informații nu s-a ajuns la un acord până când nu a vorbit M. Gorbaciov în cadrul unei Adunări Generale a Națiunilor Unite, din 1988<sup>46</sup>. El a manifestat dorința de a înceta acest bruiaj, iar în săptămânile următoare de la aceasta toate statele din blocul comunist au încetat bruiajul. De altfel, și documentul final de la Viena va cuprinde un paragraf referitor la statele participante care puteau să își aleagă libere sursele de informații.

Privind statele estice și reprezentarea lor individuală ci nu ca un întreg, o unitate, este curios cum Cehoslovacia venea cu propunerea ca să se organizeze o întâlnire la Praga pe probleme economice. Însă, situația din această țară, unde regimul politic făcea abuzuri grave în timp ce avea o astfel de pretenție în cadrul CSCE l-a făcut pe ambasadorul SUA, Warren Zimmermann, prezent la Viena să declare: „*Modelul de represiune din Cehoslovacia*<sup>47</sup>, împreună cu multiplele eforturi ale delegației cehoslovace de a obține aprobarea găzduirii în Praga a unei întâlniri pe teme economice, m-au condus să trec doar în revistă poziția SUA față de candidatura Cehoslovaciei... O viitoare gazdă trebuie să reflecte angajamentul față de deschidere și acces, pentru vizitatori și pentru cetățenii săi, acest lucru fiind foarte bine exemplificat de guvernul Austriei în cadrul Conferinței de la Viena. Datorită acestui simplu și rezonabil standard, guvernul Cehoslovaciei dă greș. Din cauza acestui motiv, Statele Unite nu vor accepta organizarea niciunei întâlniri după Conferința de la Viena în Cehoslovacia. Această decizie este irevocabilă<sup>48</sup>”. Iată o Cehoslovacie care să nu spunem că ar fi concurat cu URSS la propuneri, deși domeniul era diferit dar venea cu o inițiativă proprie menită să scoată interesele naționale în față, o inițiativă care rupea statul central-european de interesele sovietice.

Aminteam mai devreme de un anume *mecanism Viena*, ivit parcă în toate demersurile statelor participante. Rolul acestui mecanism era acela de

<sup>45</sup> (13 octombrie 1925-8 aprilie 2013) prima femeie prim-ministru; a exercitat această funcție între 1979-1990, fiind primul-ministru al Marii Britanii.

<sup>46</sup> Dinah Shelton (ed), *Commitment and Compliance: The Role of Non-Binding Norms in the International Legal System*, New York, Oxford University Press, 2000, p. 353.

<sup>47</sup> Este vorba de arestarea și închiderea lui Vaclav Havel, organizatorul unui miting non-guvernamental în Praga, înăbușit de comuniști.

<sup>48</sup> Dinah Shelton, *op. cit.*, p. 358.

a supraveghea dacă angajamentele luate de statele CSCE cu privire la contactele umane și drepturile omului erau îndeplinite<sup>49</sup>.

Mecanismul de Viena constă în următoarele 4 faze:

-Schimbul de informații: mecanismul cere statelor CSCE să schimbe informații și să furnizeze, în cel mai scurt timp, un răspuns în scris celorlalte state CSCE care se interesează de starea drepturilor omului în acea regiune. Aceste comunicări se vor face pe cale diplomatică sau pe calea ODIHR (Oficiul pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului din cadrul CSCE)<sup>50</sup>.

-Întâlniri bilaterale: statele CSCE ar trebui să organizeze întâlniri bilaterale în vederea examinării stării drepturilor omului. Data și locul întâlnirii vor fi stabilite prin înțelegeri reciproce pe cale diplomatică dar și ODIHR poate să servească drept o cale.

-Notificarea tututor statelor CSCE: orice stat participant care consideră necesar să aducă în față probleme legate de drepturile omului, constatate fie și în cadrul întâlnirilor bilaterale, o poate face în cadrul CSCE pentru a atrage atenția celorlalte State participante prin canalul diplomatic sau ODIHR.

-Ridicarea de probleme în cadrul întâlnirilor CSCE: orice stat participant poate furniza date privind schimbul de informații și răspunsuri privind anumite cereri pentru informații sau reprezentări (prima fază) de asemenea, și date privind rezultatele întâlnirilor bilaterale (faza a doua), inclusiv informații despre anumite cazuri sau situații care îngrijorează, în cadrul întâlnirilor CSCE<sup>51</sup>. Acest mecanism a fost desăvârșit în cadrul mai multor conferințe: Copenhaga (1990), Moscova (1991) și Helsinki (1992)<sup>52</sup>.

Însă, până ca aceste decizii să fie luate, situația de la Viena degenerase după retragerea presei, astfel SUA, Canada și Marea Britanie presau, pe tema drepturilor omului, URSS mai ales la auzul știrii că Anatoly Marchenko, un membru marcant al *Moscow Helsinki Group*, murise într-o închisoare sovietică din Chistopol, ambasadorul SUA, Zimmermann cerând un minut de reculegere în cadrul conferinței. Nici acțiunile Războiului Rece nu au rămas ascunse: URSS sancționa faptele SUA din Nicaragua, astfel, Rusia apela la principiul neamestecării în treburile altui stat și acuza SUA de acest lucru; în schimb SUA reproșa URSS invazia din Afghanistan.

Însă, această stare de lucruri se va schimba, mai ales în privința URSS se vor face progrese în ceea ce privește drepturile omului. În decembrie 1986, URSS schimba legislația cu privire la emigrație și dreptul

---

<sup>49</sup> Stefan Lehne, *The Vienna Mechanism of the Conference on Security and Cooperation in Europe, 1986-1989; A Turning Point in East-West Relations*, Boulder, 1991, p. 71.

<sup>50</sup> Michael Bothe, Natalino Ronzitti, Allan Rosas (eds), *The OSCE in the Maintenance of Peace and Security: Conflict Prevention, Crisis Management and Peaceful Settlement of Disputes*, Kluwer Law International, 1997, p. 96.

<sup>51</sup> *Ibidem*.

<sup>52</sup> Arie Bloed (ed), *Monitoring Human Rights in Europe: Comparing International Procedures and Mechanisms*, Martinus Nijhoff Publishers, 1993, p. 59.

de a călători. De asemenea, la 27 ianuarie 1987, Yuri Orlov (eliberat din lagăr 1986 pentru un schimb cu SUA), Nathan Scharanski ș.a. au făcut un apel în scris la Conferința de la Viena, în care ei cereau eliberarea deținuților politici din Uniunea Sovietică<sup>53</sup>. Această acțiune nu va rămâne fără consecință în viitor.

În stabilirea unei schițe a actului final al conferinței au existat destule probleme legate în special de incapacitatea statelor NATO de a depune o propunere nouă privind partea militară ori întârzierea unor state precum Elveția și Austria de a înainta o hârtie despre dimensiunea umană.

O altă situație ce a împiedicat finalizarea unui document concludent a fost intervenția ambasadorului român, Dumitru Aninoiu, la 7 iunie în plenara CSCE, acesta acuzând faptul că documentul final nu este echilibrat și este inspirat de valorile vestice, anulând aproape toată munca depusă de statele N+N<sup>54</sup>. Acest act ar fi fost, în viziunea delegației române, axat prea mult pe drepturile civile și politice, neglijând importanța drepturilor economice și sociale. Astfel, românii prezentând o contrapropunere care schimba situația prin prisma aspectului că fiecare drept trebuia să sprijine și să servească regimul socialist. Însă, România va atrage atenția internațională prin proiectul de modernizare și industrializare a țării care propunea desființarea a 8 000 de sate, iar Ungaria a fost statul cel mai vehement la adresa acestui proiect.

Într-un final, Conferința de la Viena va avea un document final care va fi adoptat de toate Statele participante, la 15 ianuarie 1989. Acest document stabilea alte întâlniri pe diferite teme după cum urmează: 30 mai-23 iunie 1989 la Paris; 5-29 iunie 1990 la Copenhaga; 10 septembrie-4 octombrie 1991 la Moscova<sup>55</sup>.

Structura documentului final al Conferinței de la Viena este următoarea: *Probleme privind Securitatea în Europa, Măsurile privind Creșterea Securității și Încrederii (CSBMs) și Aspecte certe ale Securității și Dezarmării în Europa, Cooperarea în domeniile economic, științific și tehnologic și al mediului, Probleme privind Securitatea și Cooperarea în Mediterană, Cooperarea în domeniul umanitarist și alte domenii, Dimensiunea Umană a CSCE și Urmările Conferinței*<sup>56</sup>.

După cum se poate observa, documentul final de la Viena respectă tiparul documentelor adoptate înainte la Belgrad și Madrid, desigur cu schimbările convenite în cadrul conferinței, iar ultimul capitol păstrează tiparul redactării celui prezentat anterior (Madrid, 9 septembrie 1983) de aceea nu voi mai prezenta tot capitolul ci doar aspecte ce interesează tema noastră.

---

<sup>53</sup> Arie Bloed, Pieter Dijk, *The Human Dimension of the Helsinki Process: The Vienna Follow-Up Meeting and its Aftermatch*, p. 11.

<sup>54</sup> *Ibidem*, p. 23.

<sup>55</sup> [www.osce.org](http://www.osce.org), (accesat la data de 02.11.2014).

<sup>56</sup> John Fry, *op. cit.*, pp. 305-358.

Primele paragrafe stabilesc obligația organizării altor întâlniri ale CSCE, mai mult se stabilește organizarea unei conferințe principale, la Helsinki, începând cu 24 martie 1992.<sup>57</sup> De asemenea, a fost stabilită data întâlnirii pregătitoare și anume la 10 martie 1992.

În plus față de documentul concludent de la Madrid, cel de la Viena include un paragraf referitor la examinarea scopului raționalizării modalităților organizării viitoarelor întâlniri, consolidarea acestora, a eficienței și pentru asigurarea celor mai bune posibilități de folosire a resurselor de către Statele participante. Pentru realizarea acestora Statele participante au decis:

*„-să renunțe la discuțiile preparatorii cu excepția cazului când s-ar conveni altfel.*

*-având în vedere scopul conferinței, să se limiteze numărul organismelor de lucru subsidiare pe cât de puțin posibil.*

*-să se limiteze durata întâlnirilor, cu excepția cazului când se va stabili altceva, la nu mai mult de 4 săptămâni.*

*-în cadrul întâlnirilor unde sunt invitați participanți non-guvernamentali să contribuie la acestea, să se folosească la maxim posibilitatea de a organiza întâlniri informale pentru a permite cât mai multe discuții spontane.*

*-să respecte în aceiași măsură ca și țara gazdă Ziua Națională<sup>58</sup>”.*

În finalul documentului, se hotărăște ca guvernele Statelor participante să publice textul documentului și să îl facă cât mai public posibil.

La sfârșitul a trei principale conferințe ale CSCE-ului și după multe dispute între Est și Vest se pare că lucrurile se așează pe drumul cel bun. Deși aceste negocieri au debutat cu stângul la Belgrad, în 1977, iar climatul sub care s-a desfășurat Conferința de la Madrid, din 1980, nu a fost prielnic acesteia, la Viena, datorită și noilor proiecte ale lui Mihail Gorbaciov, raporturile Est-Vest au simțit o îmbunătățire majoră. Dimensiunea umanitară pe care a căpătat-o această conferință, a iscat mici conflicte la început dar, într-un final, s-a ajuns la un consens general, la Viena luând naștere și un mecanism care va fi desăvârșit la Moscova, în 1991.

Trebuie spus că denunțarea abuzurilor din statele comuniste și formarea grupurilor disidente au jucat un rol important în demascarea regimurilor socialiste prezente în Estul Europei. Astfel, se va alimenta dorința popoarelor asuprite de aceste regimuri să scape de sub acest *jug* și să își declare suveranitatea națională. Totodată, s-a dorit trecerea la un regim care nu numai să includă în constituție drepturile omului și principalele libertăți cetățenești ci, să le și respecte.

Pe plan politic, SUA consideră această schimbare de lucruri ca un succes în *interminabilul* Război Rece, purtat împotriva URSS-ului. Început

<sup>57</sup> *Ibidem*, p. 356.

<sup>58</sup> *Ibidem*, p. 357.



de administrația Reagan, acest așa-zis succes, a fost desăvârșit sub sceptrul lui George H. W. Bush.

În ceea ce privește URSS, proiectele lui Gorbaciov nu au reușit să reformeze societatea sovietică, nici clasa politică și nici pe departe să relanseze economia, aflată în derivă, a Uniunii Sovietice. Mai mult decât atât, lumea est-europeană va fi cuprinsă de puternice frământări care puneau în balans legitimitatea regimului comunist. Gravele probleme economice au pus regimul comunist în imposibilitatea de a asigura bunăstarea economică și armonia socială. Adăugându-se la acestea și abuzurile asupra populației, la 25 decembrie 1991, odată cu demisia lui Mihail Gorbaciov, se sfârșea o eră a socialismului, sfârșit la care a contribuit, printre altele, și așa-zisul *Proces de la Helsinki*.

**BIBLIOGRAFIE**

BILANDZIC, Vladimir, DAHLMANN Dittmar, KOSANOVIC, Milan (eds.), *The First CSCE Follow-up Meeting and the Crisis of Détente*, Gottingen, V&R Unipress, 2012.

BLOED, Arie(ed), *Monitoring Human Rights in Europe: Comparing International Procedures and Mechanisms*, Martinus Nijhoff Publishers, 1993.

BLOED, Arie, DIJK, Pieter (eds.), *The Human Dimension of The Helsinki Process: The Vienna Follow-Up Meeting and its Aftermatch*, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1991.

BLOED, Arie, *From Helsinki to Vienna: Basic Documents of the Helsinki Process*, vol. II, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1990.

BLOED, Arie, *The Conference on Security and Co-operation in Europe. Analysis and basic documents, 1972-1993*, partea întâi, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1993.

BOTHE, Michael, RONZITTI, Natalino, ROSAS, Allan (eds.), *The OSCE in the Maintenance of Peace and Security: Conflict Prevention, Crisis Management and Peaceful Settlement of Disputes*, Kluwer Law International, 1997.

FRY, John, *The Helsinki Process. Negotiating security and cooperation in Europe*, Washington DC, National Defense University Press, 1993.

HERACLIDES, Alexis, *Security and Cooperation in Europe. The Human Dimension 1972-1992*, London, Frank Cass &Co. LTD, 1992.

JURRJENS TH., Rudolph, *Efficacy and Efficiency in Multilateral Policy Formation: The Experience of Three Arms Control Negotiations: Geneva, Stockholm, Vienna*, Haga. Kluwer Law International.

LEHNE, Stefan, *The Vienna Mechanism of the Conference on Security and Cooperation in Europe, 1986-1989; A Turning Point in East-West Relations*, Boulder, 1991.

SNYDER B., Sarah, *Human Rights Activism and the End of the Cold War*, New York, Cambridge University Press, 2011.

SHELTON, Dinah (ed), *Commitment and Compliance: The Role of Non-Binding Norms in the International Legal System*, New York, Oxford University Press, 2000.

VILLAUME, Poul, WESTAD ARNE, Odd (eds), *Perforating the Iron Curtain. European Detente, Transatlantic Relations, and the Cold War, 1965-1985*, Copenhagen, Museum Tusculanum Press, 2010.

[www.osce.org](http://www.osce.org) – site-ul Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa.

## Recenzii și note bibliografice *Book reviews and bibliographical notes*

**Sarah Snyder, *Human Rights Activism and the End of the Cold War, A Transnational History of the Helsinki Network* [Mișcarea pentru drepturile omului și sfârșitul Războiului Rece, O istorie transnațională a rețelei Helsinki], New York, Cambridge University Press, 2013, 304 p.**

Cartea *Human Rights Activism and the End of the Cold War*, care nu a apucat să fie tradusă în română, a văzut lumina tiparului la editura Universității din Cambridge, la New York, în 2011. Autoarea cărții este Sarah B. Snyder, lector la Universitatea din Londra și specialist pe probleme de politică externă a SUA dar și pe probleme legate de drepturile omului precum și cele legate de Războiul Rece.

Într-o societate unde istoricii încă sunt indeciși în ceea ce privește sfârșitul Războiului Rece, cartea lui Sarah B. Snyder vine cu o nouă viziune, punând în relație creșterea importanței drepturilor omului, odată cu semnarea Actului Final de la Helsinki la 1 august 1975, cu sfârșitul Războiului Rece. Altfel spus, cartea de față ridică două întrebări majore: ce a condus la sfârșitul Războiului Rece și cum se poate explica creșterea dramatică a drepturilor omului după anii '70?

Deși în istoriografia românească nu se găsesc astfel de preocupări, la nivel european dar și nord-american aceste două probleme au surescitat interesul istoricilor, în general celor specializați pe Relații Internaționale. De altfel, și prezenta carte este construită pe baza celei lui Daniel Thomas, *The Helsinki Effect*, Sarah B. Snyder dorind să redefinească problema drepturilor omului, care ajunsese în anii '70-'80 să domine raporturile dintre Vestul și Estul Europei, dar, totodată, să stabilească modul de naștere a unei rețele europene de supervizare a implementării Actului Final de la Helsinki, rețea care cuprindea și numeroși disidenți din Estul Europei ca Yuri Orlov ori Natan Scharansky, care făceau parte din rețeaua de supervizare chiar din inima URSS-ului, adică în capitala Moscova. Spre deosebire, Daniel Thomas, s-a concentrat mai mult pe elaborarea unor teorii care să ajute la o înțelegere cât mai corectă a Relațiilor Internaționale.

În ceea ce privește materialul consultat de autoare, se remarcă aici documentele inedite apăsând Amnesty International USA Archives, Center for Human Rights Documentation and Research, Carl Albert Collection, Carl Albert Center Congressional Archives aparținând Universității din Oklahoma, Archive for Contemporary History, Swiss Federal Institute of Technology din Zurich, International Helsinki

Federation for Human Rights Records, Open Society Archives, Budapesta, Organization for Security and Cooperation in Europe Archives, Praga, dar și cele guvernamentale din cadrul unor colecții ca: Jimmy Carter Library, Atlanta, Georgia, Historical Division, Ministry of Foreign Affairs, Ottawa, Ontario, Canada, CIA Records Search Tool, National Archives, College Park, Maryland, George Bush Library, College Station, Texas. Plusul bibliografic adus de Sarah B. Snyder îl reprezintă diferitele interviuri luate lui Catherine Cosman, pe 8 aprilie 2008, lui Thomas Delworth, pe 7 decembrie 2005, James Goodby, pe 1 aprilie 2005, însă, cele mai importante rămân cele luate disidenților amintiți des în lucrare ca Yuri Orlov, la 27-28 martie 2008 și Natan Sharansky, la 19 noiembrie 2008.

Alte lucrări care abordează acest subiect sunt, în special, cele ale specialistului în Relații Internaționale, Arie Bloed, *From Helsinki to Vienna: Basic Documents of the Helsinki Process, The Conference on Security and Co-operation in Europe. Analysis and basic documents, 1972-1993* ori *The Human Dimension of The Helsinki Process: The Vienna Follow-Up Meeting and its Aftermatch*, însă, Arie Bloed are o altă abordare, acesta analizând gradual cele întâmplate la fiecare conferință principală a Comisiei pentru Securitate și Cooperare în Europa, înființată odată cu negocierile pentru constituirea Actului Final de la Helsinki. O abordare care se apropie de cea a lui Sarah B. Snyder este cea a lui Alexis Heraclides în lucrarea, *Security and Cooperation in Europe. The Human Dimension 1972-1992*, unde acesta conferă negocierilor ce au avut loc în cadrul amplului proces început la Helsinki, o dimensiune umană, urmărind puterea problemei drepturilor omului de a dicta politica în raporturile dintre Est și Vest.

După cum arată și titlul, Sarah B. Snyder amplasează problema apărării drepturilor omului în centrul explicațiilor date vis-a-vis de sfârșitul Războiului Rece. Cartea examinează ceea ce a ajuns să fie numit *efectul Helsinki*, termen făcut popular, așa cum am amintit, de către Daniel Thomas, și să monitorizeze negocierile începute în 1972, la Dipoli, între blocul sovietic, Europa Occidentală și Statele Unite ale Americii.

Primul capitol, *Bridging the Est-Vest Divide: The Helsinki Final Act Negotiations*[pp. 15-37]<sup>1</sup> (trad. rom. *Reducerea decalajului Est-Vest: Negocierile pentru Actul Final de la Helsinki*), demonstrează cum acordul de bază al procesului, Actul Final de la Helsinki din 1975, tințește spre a echilibra balanța între dorința URSS-ului de recunoaștere a *status quo*-ului existent în Europa după cel de-Al Doilea Război Mondial și dorința occidentalilor ca sovieticii să implementeze și să respecte drepturile omului. URSS-ul dorea cel mai mult ca acest proces să aibă loc și să speculeze modul precaut de abordare al administrației lui G. Ford, lucru subliniat de Sarah B. Snyder în debutul lucrării sale. De altfel, problema drepturilor

<sup>1</sup> Sarah B. Snyder, *Human Rights Activism and the End of the Cold War*, New York, Cambridge University Press, 2013, p. 15.

omului debutează într-un ritm lent, după părerea autoarei, iar ritmul se accelerează spre mijlocul anilor `80.

Un aspect important al acordurilor semnate la Helsinki a fost organizarea de întâlniri regulate la care trebuiau să fie prezente toate cele 35 de state semnatare, întâlniri menite să analizeze modul de implementare a Actului Final de la Helsinki în fiecare țară dar și să revizuiască anumite paragrafe ale acordului. Sarah B. Snyder fiind de părere că acest lucru a contribuit din plin la formarea mării rețele de supervizare care se întindea de la Moscova la Washington, cu puncte strategice între ele.

De altfel, o parte din următoarele capitole, *A sort of Lifeline: The Helsinki Commission [38-52]*<sup>2</sup> (*Un pic de speranță: Comisia Helsinki*) ori *Even in a Yakutian Village: Helsinki Monitoring in Moscow and Beyond [53-80]*<sup>3</sup> (*Chiar și într-un sat yakutian: Monitorizarea Moscovei și a altor regiuni*) ș.a, sunt axate tocmai pe importanța acestei rețele. Cu o bogăție de detalii în argumentare, Sarah B. Snyder sapă după cele mai ascunse părți ale acestei rețele scoțând la lumină urgenta nevoie de înființare a acesteia precum și modul rapid de creștere al ei. Totodată, sunt scoase în evidență faptele membrilor cheie ai acestei rețele, aici fiind incluși membrii ai Congresului american, Congres care a înființat peste capul lui G. Ford și a lui H. Kissinger Comisia Helsinki, ori membrii ai rețelei de monitorizare din Regatul Unit al Marii Britanii ori ai celei din Moscova, Ucraina etc.

Însă, nu trebuie uitat că au existat și alte grupuri activiste care nu făceau parte din această rețea, spre exemplu Charter 77 [p.89] din Cehoslovacia ori trio-ul Solidaritatea [p.69] din Polonia, grupuri care au luptat pentru implementarea și respectarea drepturilor omului în țările de origine dar care mai apoi vor fi primite în sânul acestei rețele. Toate aceste grupuri din blocul comunist sau din Europa Occidentală vor fi unite sub entitatea Federației Internaționale Helsinki pentru Drepturile Omului, cu sediu la Viena. Sarah B. Snyder argumentează în proiectul de față, faptul că această organizare globală a rețelei de supervizare pentru acordurile semnate la Helsinki a jucat un rol decisiv în decizia Statelor Unite de a include problema drepturilor omului în agenda statului de politică externă, la mijlocul anilor `70, dar și, surprinzător, în cea sovietică, undeva pe la mijlocul anilor `80.

Sub influența cercetărilor întreprinse pe teritoriul nord-american, cel al Marii Britanii ori cele chiar din fostul bloc comunist, lucru demonstrat de numeroasele referiri la situațiile existente în Cehoslovacia, Polonia și chiar România, autoarea lucrării de față nuanțează încercările de explicare a cauzelor sfârșitului Războiului Rece. În ciuda părerilor emise de diverși specialiști pe probleme politice și istorice ca Archie Brown, Jeffrey Checkel, Constantine Pleshakov, cum că la baza dezintegrării spațiului ex-sovietic au stat factori materiali ca supraaglomerarea militară sau stagnarea

---

<sup>2</sup> *Ibidem*, p. 38

<sup>3</sup> *Ibidem*, p. 53.

economică, paradigmele ideologice care au ajutat la creșterea popularității curentelor liberale etc, Sarah Snyder susține prin opera sa că *puzzle*-ul sfârșitului Războiului Rece nu ar fi complet dacă nu ar fi luată în calcul și importanța rețelei Helsinki de supervizare pe problema drepturilor omului, ba mai mult socotește această indiferență o problemă gravă.

În ultimele două capitole ale lucrării, *A Debate in the Fox Den about Raising Chickens: The Moscow Conference Proposal* [pp. 174-216]<sup>4</sup> (*O dezbateră despre creșterea puilor de găină în vizuina vulpei: Propunerea pentru Conferința de la Moscova*) și *Perhaps Without You, Our Revolution Would Not Be* [pp.217-243]<sup>5</sup> (*Fără voi poate revoluția noastră nu ar fi avut loc*), Sarah B. Snyder se angajează într-o muncă abilă de a demonstra efectul discursurilor despre drepturile omului asupra liderilor de stat. Ea strânge destule dovezi ca să demonstreze că activitatea rețelei Helsinki de supervizare a convins liderul reformator al URSS-ului, Mihail Gorbaciov, că nu mai putea evita problema drepturilor omului, o problema care risca să se transforme într-o reală problemă pentru regimul de la Kremlin.

Deși este de părere că părerea liderilor de stat vis-a-vis de problema drepturilor omului chiar a contat, Sarah B. Snyder susține că și acest aspect ale limitele sale și în fapt tot activiști care făceau parte din rețeaua Helsinki i-au împins pe liderii sovietici să accepte ideea că unele aspecte umanitare fac parte din interesul național. Altfel spus, Sarah B. Snyder dorește să afirme munca celor din rețeaua Helsinki și nu să scoată în evidență percepția cum că personalitatea liderilor ruși, care doreau să reformeze spațiul sovietic, a fost decisivă în căderea *Cortinei de Fier*. Așadar, printre factorii precum instabilitatea internă, stagnarea economică, percepția liderilor față de prestigiul sovietic se situează și refuzul de promovare și implementare a drepturilor omului în URSS.

Pistonând pe importanța rețelei de supervizare, Sarah B. Snyder încearcă să demonstreze că activitatea diversă a acesteia a produs un mediu prielnic principiilor drepturilor omului, acolo unde se cerea cel mai mult. Astfel, adepții acestor principii nu au ținut neapărat cont de normele internaționale de reglementare ci au încercat să cunoască mediu de implementat și să acționeze în consecință. Diferența făcută de autoare între norme și activitatea rețelei poate este mică, însă, importantă. Astfel, ea ne încurajează să privim problema drepturilor omului ca un fenomen istoric care a reușit să mobilizeze, la un nivel graduat, o mare masă de disidenți și membri a unei rețele de supervizare (Helsinki), într-un mediu cât de cât stabil, bazat pe anumite norme.

În ceea ce privește originile problemei drepturilor omului, trebuie spus că Sarah B. Snyder se menține departe de speculațiile existente în istoriografie, ea nu caută să determine aceste origini ci pur și simplu, pornind de la un moment-cheie și anume semnarea Actului Final de la

---

<sup>4</sup> *Ibidem*, p. 174.

<sup>5</sup> *Ibidem*, p. 217.

Helsinki, la 1 august 1975, ea urmărește activitatea internațională pe această problemă în anii '70, '80 și chiar la începutul anilor '90, subliniind importanța moștenirii primite după 1989.

Totuși, autoarea are mici încercări de determinare a originilor, mergând pe ideea că niciodată înaintea semnării Actului Final de la Helsinki nu s-a mai pus problema drepturilor omului la modul acesta serios. Altfel spus, Sarah B. Snyder pledează practic pentru ideea că acesta ar fi momentul când problema drepturilor omului face pasul în diplomația internațională. Odată cu acest lucru, se dezvoltă o întreagă rețea de supervizare care oferă o mână de ajutor disidenților din blocul sovietic, care erau suprimați și nu găseau o modalitate certă de a lupta împotriva regimului comunist. Însă, până ca acest lucru să aibă loc, Sarah B. Snyder vorbește despre un așa-numit *mecanism*, început odată cu înființarea Comisiei pentru Drepturile Omului din SUA, în 1946, semnarea Declarației Drepturilor Omului, în 1948[p.4], înființarea Comisiei Europene și Inter-americane pentru Drepturile Omului, în 1954 și 1959 și cu Conferința pentru Drepturile Omului de la Teheran, din 1968. Totuși, meniera de prezentare a acestui *mecanism* plasează studiul autoarei ca fiind unul necesar și nu speculativ.

În ceea ce privește meniera de a scrie a autoarei, se poate spune, în ciuda vârstei, că stăpânește arta condeiului, limbajul fiind unul care îmbină termenii de specialitate cu limbajul colocvial, tipic american, spre exemplu se poate lua titlul capitolului al VII-lea, *A Debate in the Fox Den about Raising Chickens: The Moscow Conference Proposal* care s-ar traduce *O dezbatere despre creșterea puilor de găină în vizuina vulpei: Propunerea pentru Conferința de la Moscova*. Sarah B. Snyder dorește, printr-un limbaj colocvial, să sublinieze diferențele ideologice majore dintre cele două super puteri, SUA și URSS, precum și imposibilitatea stabilirii unor acorduri pe care cele două părți să se oblige a le respecta 100%.

În concluzie, Sarah B. Snyder aduce în prim-plan două probleme: cea a înțelegerii creșterii importanței drepturilor omului și căderea Uniunii Sovietice, marcând aportul semnării Actului Final de la Helsinki dar și al activității rețelei de supervizare care au grăbit colapsul blocului sovietic. Printr-un mod de a scrie curat și printr-o profundă documentare, Sarah B. Snyder reușește să demonstreze cum mișcarea pentru drepturile omului, legitimată de acordurile de la Helsinki în 1975, este decisivă în schimbarea cursului URSS-ului. Prin urmare, această carte aduce o contribuție majoră istoriei internaționale a Războiului Rece prin susținerea ideii că drepturile omului au jucat un rol integral în stingerea unui conflict global. Însă, așa cum amintit de *puzzle*-ul cauzelor sfârșitului războiului rece, Sarah B. Snyder nu are tendința de a analiza unilateral acest subiect ci bilateral.

Nu în ultimul rând, *Human Rights Activism and the End of the Cold War* aduce o contribuție majoră la *efectul Helsinki*, pornit de Daniel Thomas, prin faptul că demonstrează că acordurile fără caracter obligatoriu

își pot atinge scopul prin producerea unor schimbări majore în cadrul normelor politicii internaționale. Totodată, ea completează munca specialistului în Relații Internaționale, Arie Bloed, care declara despre această operă: *Această publicație este o mare realizare care trebuie primită într-un mod călduros ca o contribuție majoră la literatura de specialitate aflată încă în creștere. Autoarea a realizat o muncă foarte detaliată de cercetare, din care a rezultat o carte impresionantă și ușor de citit*<sup>6</sup>.

**Florin Daniel MIHAI\***

---

<sup>6</sup> Citat preluat de la adresa online:

<http://www.cambridge.org/us/academic/subjects/history/diplomatic-and-international-history/human-rights-activism-and-end-cold-war-transnational-history-helsinki-network>, accesat la data de 07.11.2014.

\* M.A. student, Faculty of History, Philosophy and Theology, "The Lower Danube" University of Galati, Romania; florynmyhay2008@gmail.com .





**ISSN: 2248 - 2164**